

DANSK ØKONOMI

MAJ 1983

Economic Prospects in Denmark,
Spring 1983

Konjunktursituationen og nogle langsigtede
internationale udviklingstendenser

Perspektivanalyse for arbejdsmarkedet

English Summary

DET ØKONOMISKE RÅD
FORMANDSKABET

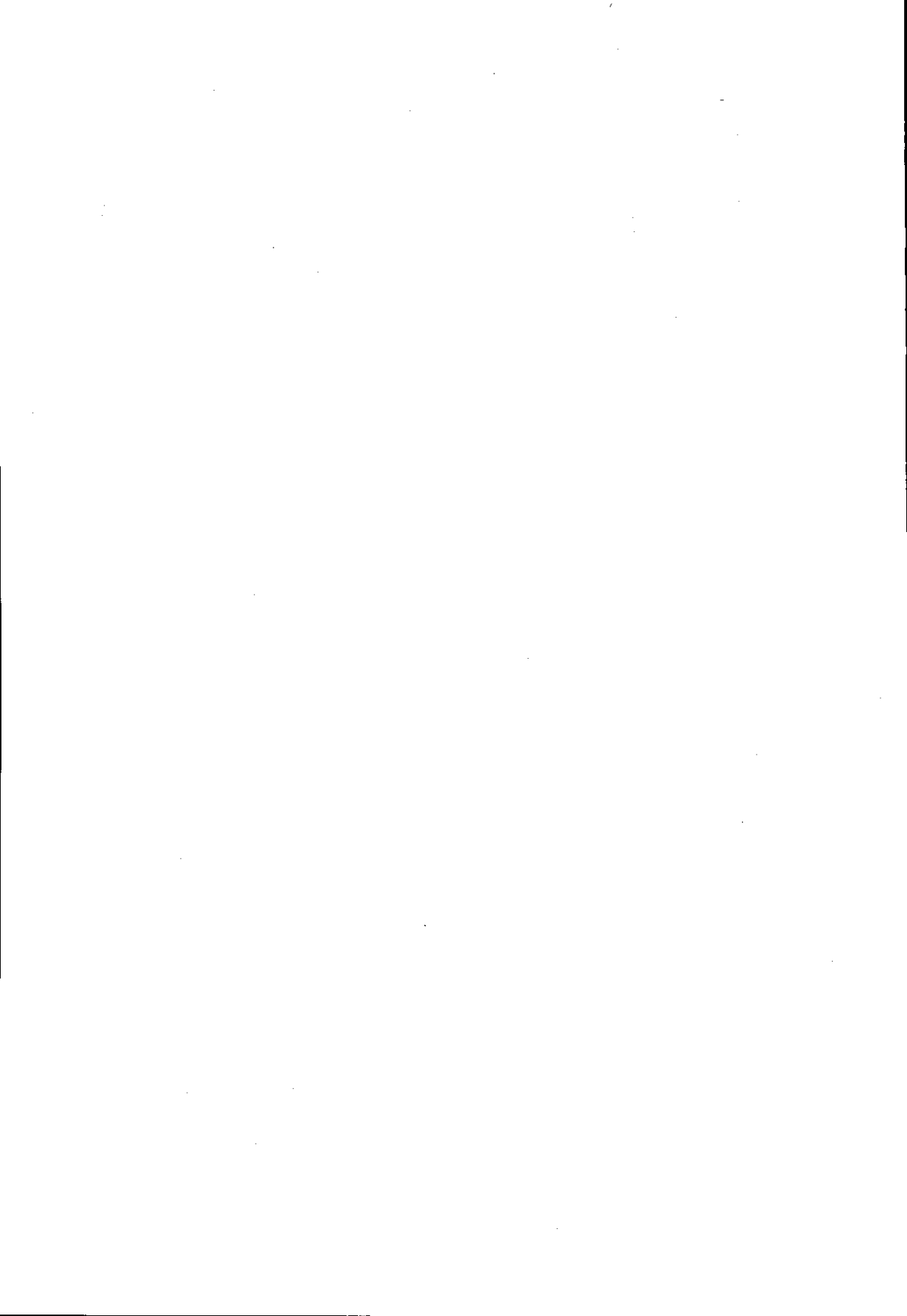
KØBENHAVN 1983

FORMANDSKABETS REDEGØRELSE

1. Det realøkonomiske grundlag for de kommende måneders økonomisk politiske afgørelser. 18. december 1962. Foreligger kun stencileret.
2. Hovedtendenser i indkomstudviklingen for de vigtigste samfundsgrupper 1955-62. 25. februar 1963. 2,50 kr.
3. Den økonomiske situation. 16. september 1963. Foreligger kun stencileret.
4. Strukturproblemer i dansk landbrug. Maj 1964. 4 kr. (Udsolgt).
5. Indkomstramme og indkomststatistik. November 1964. 4 kr.
6. Bygge- og boligpolitikken. Juni 1965. 4,50 kr. (Udsolgt).
7. Den økonomiske udvikling i 1965. 4,50 kr.
8. Bidrag til belysning af formueudviklingen i Danmark i de senere år. August 1966. Genoptrykt 1973. 12 kr.
9. Konjunktursituation, indkomstpolitik og indkomststatistik. September og december 1966. 8,50 kr. (Udsolgt).
10. Konjunktursituationen i efteråret 1967. September 1967. 8 kr. (Udsolgt).
11. Den personlige indkomstfordeling og indkomstudjævningen over de offentlige finanser. November 1967. Genoptrykt 1971. 10 kr. (Udsolgt).
12. Dansk økonomi i efteråret 1968. (Herunder en særlig landbrugsredegørelse). September 1968. 9 kr. (Udsolgt).
13. Indkomststatistik 1968. December 1968. 9 kr. (Udsolgt).
14. Konjunkturudsigterne for 1969. April 1969. Foreligger kun stencileret.
15. Danmarks internationale konkurrenceevne. Maj 1969. 9 kr.
16. Dansk økonomi i efteråret 1969. September 1969. 10 kr. (Udsolgt).
17. Boligmarkedet og boligbyggeriet. Maj 1970. 12 kr. (Udsolgt).
18. Dansk økonomi i efteråret 1970. September 1970. 10 kr.
19. Dansk økonomi, foråret 1971. April 1971. 10 kr.
20. Markedsperspektiver og strukturproblemer. Oktober 1971. 15 kr.
21. Dansk økonomi, foråret 1972. Den økonomiske situation. Livsindkomstberegninger. Marts 1972. 12 kr. (Udsolgt).
22. Økonomisk demokrati i samfundøkonomisk belysning. November 1972. 12 kr.
23. Dansk økonomi, foråret 1973. Den økonomiske situation. Måling af finanspolitikens virkninger. Maj 1973. 12 kr.
24. Dansk økonomi, efteråret 1973. Den økonomiske situation. Korttids- og langtidsvirkninger af ændringer i finanspolitikken. Inflationsproblemet. December 1973. 12 kr. (Udsolgt).
25. Dansk økonomi, februar 1974. Økonomiske problemer efter oliekrisen. Virkninger af foreslåede økonomiske indgreb. 5 kr.
26. Dansk økonomi, september 1974. 10 kr.
27. Dansk økonomi, maj 1975. 12 kr.
28. Dansk økonomi, september 1975. 10 kr. (Udsolgt).
29. Dansk økonomi, april 1976. De ændrede tendenser i international økonomisk politik. Er beskæftigelseskrisen strukturel? 15 kr. (Udsolgt).
30. Dansk økonomi, november 1976. Fortsat international lavkonjunktur? Balanceproblemer for dansk økonomi til 1980. Den økonomiske fordeling. 20 kr.
31. Dansk økonomi, maj 1977. Livsindkomstberegninger. Formueforskydninger under inflation. 20 kr.
32. Dansk økonomi, december 1977. Valutakurspolitik og indkomstpolitik. Arbejdskrafttilskud. Investeringsituationen i landbruget. 25 kr.
33. Dansk økonomi, maj 1978. Konjunktursituationen. Perspektiver for dansk økonomi og økonomisk politik på længere sigt. Krav til en dansk indkomstpolitik. 25 kr.

(Fortsættes på omslagets 3. side)

DANSK ØKONOMI
MAJ 1983

DET ØKONOMISKE RÅD
Formandskabet

DANSK ØKONOMI

MAJ 1983

DIREKTORATET FOR STATENS INDKØB
København, maj 1983

Indhold

Fremsendelsesskrivelse til regeringen IX

Resumé 1

DEL I KONJUNKTURSITUATIONEN OG NOGLE LANGSIGTEDE INTERNATIONALE UDVIKLINGSTENDENSER

Kapitel I Udsigterne for den internationale og
den danske økonomi 1983-84: En kortfattet oversigt 11

A. Den internationale økonomi 11

Udsigterne for væksten og beskæftigelsen 11

Pris- og lønudviklingen 15

Sammenfatning vedrørende de internationale
konjunkturudsigter 16

B. Den danske økonomi 17

Hovedresultater 17

Elementer i vurderingsgrundlaget for dansk økonomi 17

Hovedtræk af udgangsskønnet for 1983 og 1984 25

Kapitel II Nogle langsigtede internationale udviklingstendenser samt
skøn over deres konsekvenser for den danske
eksportudvikling 35

A. Indledning 35

B. Den økonomiske politik og langtidspræferencerne 39

C. Tendenser i befolknings- og arbejdsstyrkeudviklingen 42

D. Tendenser i produktivitetsudviklingen	43
E. Konkrete skøn vedrørende den langsigtede udvikling i den internationale produktion og handel	46

DEL II PERSPEKTIVANALYSE FOR ARBEJDSMARKEDET

Kapitel III	Baggrund og historisk oversigt	55
	A. Indledning	55
	B. Nøgletal for uddannelsessektoren	59
	C. Hovedtendenserne i udviklingen på det danske arbejdsmarked siden 1960	70
Kapitel IV	Fremskrivninger til århundredskiftet	77
	A. Produktion og beskæftigelse i referenceforløbet	77
	B. Arbejdsstyrke, arbejdsløshed og 'mismatch' 1980 og 1999	83
	Indledning	83
	Hovedresultater i referenceforløbet	83
	Enkeltresultater samt oversigt over de anvendte beregningsmetoder	89
	C. Nogle alternative beregninger vedrørende beskæftigelses- udviklingen og kravene til uddannelsesstrukturen	96
Kapitel V	Sammenfattende synspunkter	113
	English Summary	121

Til regeringen

Nærværende redegørelse blev diskuteret på Det økonomiske Råds halvårsmøde den 31. maj 1983. I mødet deltog foruden rådets medlemmer repræsentanter for A.C., Danmarks Rederiforening, arbejdsministeriet og undervisningsministeriet.

Den følgende gennemgang af diskussionen på rådsmødet er af praktiske grunde emneopdelt på linie med opdelingen i redegørelsen, selv om dette ikke helt svarer til gangen i selve drøftelserne. Indledningsvist kan der imidlertid være grund til at nævne, at flere af rådets medlemmer i lyset af de betydelige ændringer, der er sket i økonomien siden det forrige rådsmøde i oktober 1982, beklagede, at redegørelsen ikke indeholder en mere omfattende konjunkturbeskrivelse og -vurdering, derunder en vurdering af den økonomiske politik, ikke mindst valutakurspolitikken, pengepolitikken og den offentlige udgiftspolitik. Samtidig blev der i andre indlæg givet udtryk for, at arbejdsmarkedsfremskrivningerne i del II ville have haft godt af en yderligere gennemarbejdning af datagrundlag m.v. og derfor eventuelt burde have været udskudt til en senere redegørelse. Formandskabet pegede heroverfor på, at det er en helt sædvanlig fremgangsmåde, at man fra tid til anden tager et mere strukturelt betonet emne op til behandling og til gengæld nøjes med en kort konjunkturvurdering. Der har været arbejdet med arbejdsmarkedsfremskrivningerne gennem lang tid. De var oprindeligt planlagt offentliggjort i efterårsredegørelsen 1982; men som det også var blevet omtalt i denne, fandt man det dengang nødvendigt at udskyde analysen til nærværende redegørelse.

Den økonomiske situation

Både af Arbejdsgiverforeningen og af Industrirådet blev det fremhævet, at redegørelsen stærkt overvurderer den igangværende og forventede lønudvikling, specielt udviklingen fra 1983 til 1984. De nye overenskomster rummede adskillige nydannelser og var derved et bedre værktøj til at holde igen på omkostningsudviklingen, end man havde haft mulighed for i tidligere overenskomstperioder. Derudover ville også en række andre forhold, herunder fastfrysningen af dagpengesatsen samt det forventede markante fald i prisstigningstakten, bidrage til at reducere lønglidningen.

I sammenhæng hermed og på baggrund af de positive træk i øvrigt, der nu syntes at være i både den internationale og den danske økonomi, gav specielt Industrirådets formand udtryk for, at beskæftigelsesproblemerne efterhånden kunne blive af mindre størrelsesorden end skønnet i redegørelsen. Det kunne således i 1984 komme til at gå hurtigere med både boligbyggeriet, erhvervsinvesteringerne, det private forbrug og måske også eksporten, end formandskabet gik ud fra. Det beroede imidlertid i helt afgørende grad på, at hovedtrækkene i den økonomiske politik, der har været ført i det sidste halve års tid, blev fastholdt over en længere periode. Lykkedes dette, kunne der formentlig regnes med yderligere rentefald, som ville give en ekstra tilskyndelse både til forøgelse af de erhvervs-mæssige investeringer og til investeringsprægede udgifter i husholdningerne.

Landsorganisationen og Arbejderbevægelsens Erhvervsråd erklærede sig derimod enige i redegørelsens vurdering af beskæftigelsesudsigterne og hæftede sig specielt ved udsigten til direkte fald i beskæftigelsen fra 1983 til 1984. Man advarede på denne baggrund kraftigt mod nye økonomiske stramninger, så meget mere som det også kunne gå ud over eksporten, hvis hjemmemarkeds-afsætningen blev presset for stærkt tilbage. I stedet burde der sættes ind med øgede offentlige investeringer og i øvrigt gøres en ekstraordinær indsats til styrkelse af byggeriet, ligesom industripolitikken burde styrkes. Betalingsbalance-hensyn burde ikke prioriteres højere end beskæftigelses-

hensyn; de to mål burde indgå med lige stor vægt ved den politiske afvejning. Det påpegedes i øvrigt, at den skete betalingsbalanceforbedring foruden at have nær sammenhæng med den svage økonomiske aktivitet hang sammen med bytteforholdsforbedringen og med konkurrenceevneforbedringen fra 1979 til 1981.

Håndværksrådets formand kunne ligeledes tilslutte sig redegørelsens vurdering af udsigterne for produktionen og beskæftigelsen. Der kunne ikke forventes et selv bærende økonomisk opsving i Danmark. Erhvervenes afsætningsmuligheder var ikke blevet væsentligt forbedret hverken på hjemmemarkedet eller på eksportmarkederne, og samtidig bremsedes investeringerne af, at realrenten - trods det nominelle rentefald - fortsat lå på et usædvanligt højt niveau. For så vidt angår realrenten efter skat, som har særlig betydning for boligbyggeriet, kunne man endda påvise en mindre stigning i løbet af det sidste år. Trods moderat vækst i bolig- og erhvervsbyggeriet var der fortsat meget langt til acceptable tilstande i byggesektoren. Det var nødvendigt med tidsbegrænsede foranstaltninger til lettelse af byggekrisen, derunder en vending af udviklingen i det offentlige byggeri, der blev presset mere og mere ned. Mere principielt var der grund til at pege på, at det kun var den ene del af den tilstræbte drejning af efterspørgslen bort fra den offentlige sektor over mod privat efterspørgsel, der var i færd med at blive gennemført: den offentlige efterspørgsel blev presset ned, uden at man har sikret sig, at der indtræder den fornødne stigning i den private efterspørgsel. Håndværksrådet måtte advare mod nye offentlige besparelser i det omfang, der er bebudet i den seneste budgetredegørelse.

Formandskabet bemærkede i tilknytning til dette indlæg, at kvaliteten af statistikken over boligbyggeriet i øjeblikket lod meget tilbage at ønske som følge af mangelfulde indberetninger fra kommunerne. Dette øgede også usikkerheden ved byggeprognoserne. Der var i redegørelsen regnet med cirka en fordobling af byggeriet af ejerboliger fra 1982 til 1983, men med det meget lave niveau, dette byggeri efterhånden var kommet ned på, betød selv en fordobling kun lidt for den samlede aktivitet i byggesektoren.

Rederiforeningens repræsentant udtalte, at man i rederierne ikke var nær så optimistiske med hensyn til konjunkturudviklingen som de fleste øvrige erhverv. Der var ingen nævneværdige tegn på opsving inden for skibsfarten, hvor en uforandret stor del - og i Danmark en særlig stor del - af tonnagen stadig var oplagt. Et reelt opsving måtte forventes også at manifestere sig i stigende transporter af bl.a. kul og erts, hvilket der ikke var tale om. - Med hensyn til rentefaldets indvirkning på investeringerne var der i øvrigt grund til at være opmærksom på, at et gradvist rentefald ikke havde samme positive effekt som et kraftigt éngangsfald. Investorerne ville være tilbageholdende, så længe de nærede forventninger om yderligere rentefald.

Under den her omtalte del af rådets drøftelser kom flere af medlemmerne også ind på spørgsmålet om videreførelse af de forskellige rentesubsidieringsordninger m.v. Engros-handelens repræsentant fandt, at man burde udnytte de muligheder, rentefaldet gav for at aftrappe alle de eksisterende ordninger. Industrirådet lagde imidlertid afgørende vægt på, at K-låneordningen fortsætter, så længe det danske renteniveau ligger over udlandets. Man var indstillet på, at den totale låneramme kunne være lidt mindre, men industrien måtte fortsat have K-lånemuligheden. Andelsbevægelsens repræsentant understregede nødvendigheden af rentestøtte til de landmænd, der havde måttet finansiere til 'sort rente', hvorimod der ved det nuværende niveau for markedsrenten skulle være mulighed for, at der efterhånden kunne komme en vis investeringsstigning i landbruget. Endelig advarede Håndværksrådets formand mod beskæringer i de forskellige erhvervsfremmeordninger. Han gav udtryk for, at de planlagte beskæringer især rammer de ordninger, som er blevet brugt af de mindre virksomheder i industri og håndværk, f.eks. den teknologiske service og håndværkerlåneordningen - ordninger som i øvrigt måtte antages at være i særlig grad vækstfremmende.

Generelt understregede samtlige erhvervs- og arbejdsgiverrepræsentanter nødvendigheden af at fastholde og snarest skærpe den indkomstpolitiske linie i de kommende år.

De langfristede internationale perspektiver

Dansk Arbejdsgiverforening hæftede sig ved, at den i kapitel II indeholdte vurdering af langtidsudsigterne for den internationale økonomi er mere pessimistisk end vurderingen i den seneste budgetredegørelse. Formandskabet bemærkede hertil, at selv om der naturligvis var en stor margin for skøn, kunne der ikke være nogen tvivl om, at det var højvækstperioden i 1950'erne og 1960'erne, der havde været ekstraordinær og således næppe kunne forventes gentaget i fremskrivningsperioden.

F.T.F.'s repræsentant var enig i det forholdsvis pessimistiske vækstskøn. Der var et klart behov for en internationalt koordineret efterspørgselsstimulerende politik, men ingen klare tegn på, at en sådan politik ville blive til virkelighed. Rentefald alene var ikke nok til at skabe og opretholde ekspansion i den internationale økonomi. Man kunne på den baggrund næppe heller regne med at undgå valutakurstilpasninger i fremtiden, hvis der skulle opretholdes en dansk eksportudvikling som den, der var regnet med i kapitel II og de følgende kapitler.

Fra landbrugets side blev der givet udtryk for, at mulighederne for ekspansion af landbrugseksporten på langt sigt nok var noget gunstigere end vurderet i kapitel II, ikke mindst som følge af den stærke globale befolkningstilvækst, der kunne forventes. Der forelå samtidig betydelige potentielle produktivitetstigningsgevinster, især gennem bygningsfornyelser.

Rederiforeningens repræsentant mente ikke, at skibsfarten kunne opnå en langsigtet gennemsnitlig ekspansionsrate på 4 pct. om året, svarende til skønnet i kapitel II. Det høje omkostningsniveau stillede sig i vejen for en sådan ekspansion, hvilket også var tilfældet i det øvrige Vesteuropa. De vesteuropæiske handelsflåder var i relativ tilbagegang.

Fra fagøkonomisk side fremhævedes produktivitetstigningsforudsætningerne som et særlig usikkert punkt i fremskrivningerne. Det var en nærliggende mulighed, at der igen kom en lang periode med tiltagende produktivitetstudvikling

blandt andet i sammenhæng med det investeringsomsving, som måtte komme, efterhånden som en stigende del af det eksisterende kapitalapparat blev forældet. Derved ville også vækstforudsigelserne ændres, men selv med de i redegørelsen forudsatte 2½ pct. (pr. år) i global vækst var det et spørgsmål, om redegørelsen ikke undervurderede de danske eksportmuligheder.

Arbejdsmarkedsfremskrivningerne

Fra flere sider efterlystes en nærmere specifikation af de forudsætninger, der ligger til grund for de foretagne fremregninger, specifikationer af hvilke undergrupper der indgår i de forskellige uddannelseskategorier etc. Formandskabet henviste som svar herpå til, at sekretariatet er i færd med at udarbejde et teknisk bilag, hvori der vil være en nærmere redegørelse for forudsætningerne tilligemed en præsentation af modelgrundlaget og de anvendte beregningsmetoder.

Fælles for adskillige af indlæggene og for formandskabets svar var endvidere, at de betonedede umuligheden af egentlige prognoser på området, blandt andet fordi prognoser måtte afhænge af den økonomiske politik, som ikke kunne forudses for så lang en periode, som der her er tale om. Fremskrivningerne kunne derfor heller ikke danne grundlag for alt for håndfaste konklusioner, men der var på den anden side enighed om, at de kunne give et nyttigt fingerpeg om udviklingen - derunder om tendenser, det var nødvendigt at modarbejde. I denne sammenhæng understregedes ikke mindst fra Arbejdsgiverforeningens side, at det med sikkerhed kan siges, at økonomien vil løbe ind i store paradoksproblemer, hvis der ikke sker en omfattende omlægning af uddannelserne hen mod de mere erhvervsrettede, samtidig med, at man i øvrigt benytter alle muligheder for at smidiggøre tilpasningen på arbejdsmarkedet. Da omlægning af uddannelserne er en meget tidkrævende proces, er det afgørende, at den bliver gennemført i tide.

Af Arbejderbevægelsens Erhvervsråd samt F.T.F. blev der omvendt givet udtryk for, at det i høj grad var forudsæt-

ningen om nulvækst, respektive lav vækst i den offentlige sektor, der var med til at skabe den uligevægt på arbejdsmarkedet, som analysen pegede hen imod. For det nærmeste årti var det i øvrigt F.T.F.'s opfattelse, at beskæftigelsesudsigterne under de nævnte forudsætninger tegnede sig endnu mørkere end ved slutningen af fremskrivningsperioden, idet den nettotilgang, der kan forventes til arbejdsstyrken, vil være koncentreret på den første del af perioden.

Vedrørende væksten i den offentlige sektor bemærkede formandskabet, at der naturligvis ikke på fagøkonomisk grundlag kunne tages stilling til, om den ene eller den anden politik med hensyn til den offentlige sektors størrelse og den dermed forbundne samfundsudvikling var den ønskelige. Dette var et klart politisk valg, og det var bl.a. af denne grund, der blev foretaget alternativberegninger. Det var imidlertid af afgørende vigtighed at sikre, at uddannelsessystemet og den øvrige økonomi ikke blev tilrettelagt efter to vidt forskellige samfundsmodeller: uddannelsessystemet efter en model med fortsat stærkt voksende offentlig sektor, den øvrige økonomi efter lav vækst i denne sektor.

Spørgsmålet om profilen i beskæftigelsesudviklingen igennem fremskrivningsperioden besvaredes af formandskabet med, at de foretagne beregninger for så vidt peger i den af F.T.F. nævnte retning. Resultaterne var imidlertid stærkt følsomme over for selv små variationer i beregningsforudsætningerne.

Af A.C.'s repræsentant blev det blandt andet fremhævet, at beregningerne lagde for lidt vægt på det afgørende kvalitative aspekt, der lå i, at kravene til uddannelses kvalifikationer undergår en stadig skærpelse, også i den private sektor. Ligesom hos andre mødedeltagere, derunder arbejdsministeriets og undervisningsministeriets repræsentanter, var der imidlertid interesse for - eventuelt ved fællesinitiativer - at arbejde videre med undersøgelser som den her foretagne. Sigtet hermed ville blandt andet være at søge frem til mere 'finmaskede' analyser og samtidig at sikre en bedre sammenhæng mellem de hidtil foretagne enkeltsektoranalyser. Der syntes at være almindelig enighed om,

at den her foretagne undersøgelse i så henseende udgør et nyttigt 'pilotprojekt', der bl.a. kunne danne basis for fortsatte beregninger, når datagrundlaget udvikledes yderligere.

Undervisningsministeriets repræsentant fremhævede, at adgangsreguleringen i dag ikke kun fastlægges ud fra aktuelle ledighedsprocenter, men at der også tages hensyn til den forventede fremtidige beskæftigelsessituation for de forskellige uddannelsesgrupper. Han fandt det imidlertid væsentligt, at de mere sektororienterede analyser, der foretages i undervisningsministeriet, blev suppleret med generelle analyser, således som det var sket i den her fremlagte redegørelse.

Den fortsatte diskussion drejede sig primært om de forskellige tilpasningsmekanismer på arbejdsmarkedet, hvorigennem tendenserne til uligevægte ('mismatch') kan opfanges eller dæmpes. Det blev i flere indlæg nævnt, at én af de vigtigste tilpasningsmekanismer ligger i virksomhedernes tilrettelæggelse af deres produktion og produktionsmetoder efter kvalifikationsstrukturen hos den arbejdskraft, der er til rådighed. Fra arbejdsministeriets side påpegedes i denne forbindelse, at der ikke kun kunne blive tale om, at arbejdskraft med længerevarende uddannelser erstattede arbejdskraft med kortere uddannelser, men også om at grupper på samme formelle uddannelsestrin konkurrerede om de samme funktioner. Det var også fremme i debatten, at bremsningen af væksten i den offentlige sektor kunne få en dæmpende virkning på arbejdsudbuddet, idet dette kunne reducere kvindernes erhvervsfrekvens. Betydningen af en bedre overordnet planlægning af uddannelserne blev betonet fra flere sider. Især koncentrerede drøftelserne af dette punkt sig imidlertid om spørgsmålet om arbejdstidsforkortelse som beskæftigelsespolitisk instrument. På baggrund af redegørelsens påpegning af, at en generel arbejdstidsforkortelse hurtigt kan skabe mangel på bestemte typer arbejdskraft - et synspunkt, som også blev kraftigt fremhævet af især Dansk Arbejdsgiverforening og Grosserer-Societetet - er der i redegørelsen rejst det spørgsmål, om arbejdstidspolitikken, i det omfang den bestemmes af beskæftigelseshensyn mere end af en afvej-

ning mellem fritid og indkomst, ikke snarere burde være selektiv end generel. Fra Landsorganisationens side blev der hertil svaret, at man principielt gik ind for ensartede arbejdstidsregler på de forskellige områder. Det understregedes samtidig, at spørgsmålet om arbejdstid under alle omstændigheder var et klart overenskomstanliggende. Arbejdsgiverforeningen udtalte, at en generel arbejdstidsnedsættelse ville virke 'som en hund i et spil kegler', og at selektiv arbejdstidspolitik ikke var nogen mulighed. Man fandt dog som tidligere nævnt fra Arbejdsgiverforeningens side, at alle muligheder for at indføre mere fleksible og differentierede arbejdstidsregler burde undersøges nøje. Hertil repliceredes af Landsorganisationen, at øget anvendelse af deltidsarbejde ikke var 'vejen frem'.

København, den 6. juni 1983

Erik Gørtz

Karsten Laursen

Hans E. Zeuthen

Resumé

DEL I

Konjunktursituationen og nogle langsigtede internationale udviklingstendenser

*Kapitel I:
Konjunktur-
situationen* Rapporten tilslutter sig den opfattelse, at der nu omsider er grund til at regne med opgang i den internationale økonomi. Men opgangen vurderes kun at blive tøvende og usikker. I Vesteuropa kommer vendingen senere end i U.S.A., og den bliver foreløbig svagere. Fremgangen i beskæftigelsen vil derfor antagelig blive yderst beskedent, hvorfor der må regnes med en fortsat stigning i ledigheden gennem hele 1983 og langt ind i 1984.

Konjunkturstigningens landefordeling er foreløbig til ugunst for Danmark, eftersom det især er væksten på de europæiske markeder, der er bestemmende for den danske eksport. Den internationale prisudvikling, herunder naturligvis ikke mindst olieprisfaldet og renteutviklingen, er imidlertid overordentlig gunstig for Danmark. Både rentefaldet og neddæmpningen af den internationale inflation er forløbet væsentlig hurtigere end almindeligt ventet. Man skal mange år tilbage i tiden for at finde tilsvarende lave internationale prisstigninger som nu.

De foregående års forbedring af den danske konkurrenceevne over for udlandet ser nu ud til at være afløst af status quo eller måske snarest en lille forværring, selv om det stærkere rentefald her i landet isoleret set trækker i modsat retning. Gunstige eftervirkninger fra de foregående års konkurrenceevneforbedringer skønnes dog fortsat at bidrage til danske markedsandelsgevinster og medvirker derved til, at Danmark også for 1983 kan regne med en i europæisk sammenhæng forholdsvis pæn økonomisk vækst på godt et par procent. 'Trækket' på ressourcerne fra betalingsbalance-

erhvervene er imidlertid for beskedent til at kunne opveje de beskæftigelsesmæssige virkninger af opbremsningen af den indenlandske efterspørgsel. Antallet af ledige stiger derfor til godt 280.000 i år (mod 263.000 i 1982) og til ca. 320.000 til næste år, hvor væksten i nationalproduktet på grund af den stærke opbremsning af den offentlige sektors vækst kun forudses at blive på mellem én og halvanden procent og dermed også lavere, end der til den tid er regnet med for Vesteuropa. Udsigterne for beskæftigelsen er således fortsat overordentlig kritiske, hvorimod betalingsbalanceproblemet og inflationspresset er lettet en del og renteforholdene afgørende ændret.

*Kapitel II:
Nogle langsigtede internationale udviklingstendenser*

Kapitlet 'bygger bro' til de efterfølgende kapitler III, IV og V med de heri indeholdte langtidsfremskrivninger vedrørende det danske arbejdsmarked. Det skønnes imidlertid også at have en selvstændig interesse både i forbindelse med diskussionen om den langsigtede globale økonomiske vækst og med diskussionen om den løbende konjunkturudvikling. På grundlag af langtidsvurderingen for den internationale økonomi foretages sidst i kapitlet nogle eksportfremskrivninger for Danmark.

Det konkluderes blandt andet, at det var den internationale højvækstperiode i 1950'erne og 1960'erne, der var ekstraordinært gunstig (en 'økonomisk guldalder') - ikke udviklingen siden 1973, der har været specielt ugunstig (bortset fra de seneste 3 år med stagnation og stejl stigning i ledigheden). Der regnes for årene frem til udgangen af århundredet med en økonomisk vækst på 2½ pct. pr. år for hele OECD-området - det halve af vækstraten i 'guldalderperioden'. Denne stærke reduktion af væksten skyldes ikke, at ressourcemangel i de nærmeste årtier vil sætte grænser for væksten. Grænserne for den økonomiske vækst er for tiden skabt af samfundsmæssige - d.v.s. politiske, sociale og institutionelle - forhold snarere end af fysiske. I industrilandene er det ikke mindst vanskelighederne ved at forene fuld beskæftigelse med et stabilt prisniveau, der stiller sig i vejen for genskabelse af en ny højvækstperiode. Hertil kommer bl.a., at den økonomiske politik mere eller mindre paralyseres af budgetbalanceproblemerne. Den universelle opbremsning af den offentlige sektors vækst modsvares

derfor ikke af skattelettelser af tilstrækkeligt omfang til at skabe et kompenserende skub i den private sektor.

Det vurderes i kapitlet, at der ikke er større sandsynlighed for en ændring i disse udgangspunkter for den økonomiske politik. De indebærer for finanspolitikens vedkommende en klar konjunkturdæmpende virkning. Hvis den samlede makroøkonomiske politik - summen af finans- og pengepolitikken - skulle lægges om til at være blot moderat ekspansiv eller konjunkturstimulerende, ville det derfor fordrer en temmelig ekspansiv pengepolitik. Dette ville repræsentere en stor 'volte' i forhold til den restriktive, monetaristiske linie, der indtil fornylig har præget pengepolitikken i de fleste lande. Selv om der er sket lempelser i det sidste års tid, har de ikke hidtil haft et sådant omfang, at de kan siges at være udtryk for en klar reorientering.

Et karakteristisk træk i den langsigtede økonomiske udvikling i industrilandene er sektorforskydninger i retning af øget vægt på produktion af tjenesteydelser og relativt mindsket vægt på varefremstilling. I de vesteuropæiske lande har denne udvikling i retning af 'servicesamfund' været nært forbundet med den offentlige sektors vækst. De ændrede præferencer i retning af øget 'privatisering' betyder, at det i høj grad må blive private serviceerhverv, der skal være fremtidens vækstbrancher. Dette må antages at øge det nævnte krav om et 'kompensatorisk skub' til den samlede private efterspørgsel. Holdes denne fortsat i meget stramme tøjler, kan den tilsigtede strukturforskydning (privatiseringen) blive en faktor, der selvstændigt begrænser den samlede efterspørgsel og dermed væksten.

Med de begrænsninger, som ligger på finanspolitikken (eller politisk er pålagt denne), må dette skub som nævnt især komme fra pengepolitikken og være kraftigt nok til at indebære et stort realrentefald. Der kan måske næres nogen tvivl om, at faldet kan blive så stort som krævet for fuldt ud at kompensere for den kontraktive finanspolitik. På den anden side er der dog også meget, der tyder på, at OECD-landene er ved at nærme sig en tærskel for, hvor stor en arbejdsløshed, de kan leve med, hvis de ikke vil løbe risiko for en 'social fragmentering'. Der er derfor regnet

med, at der i fremtiden vil blive firet så meget på den økonomiske politik - og da formentlig især pengepolitikken - at man i det mindste undgår, at ledigheden internationalt stiger væsentligt ud over dens nuværende niveau. Dette antages at være muligt, hvis væksten i OECD bringes op på omkring 2½ pct. pr. år. som langtidstrend.

Sammen med antagelser om vækstens landefordeling og om landenes, respektive landeområdernes importtilbøjelighed ('elasticiteten' mellem produktionsvækst og importvækst) samt endelig en hovedantagelse om uforandret dansk konkurrenceevne fører de 2½ pct. i global vækst frem til en mængdemæssig stigning i den danske eksport af varer og tjenester under ét på knap 3¾ pct. om året, men med væsentlig lavere stigning for landbrugseksporten og større stigninger end gennemsnittet for f.eks. jern- og metalindustrien, træ- og møbelindustrien, kemisk industri samt sektoren forretningsservice.

DEL II

Perspektivanalyse for arbejdsmarkedet

Kapitel III: Baggrund og historisk oversigt

Uddannelsesvalget er et af de mest afgørende valg, den enkelte træffer i sit livsforløb. Uddannelsesinvesteringerne hører samtidig til de største investeringsområder herhjemme overhovedet. Der er derfor et indlysende behov for langtidsfremskrivninger for de forskellige dele af arbejdsmarkedet med henblik på at søge at belyse det fremtidige udbud og den fremtidige efterspørgsel og uligevægte ('mismatch') dem imellem. Der er også en indlysende usikkerhed forbundet med sådanne fremskrivninger, men som diskuteret i kapitel III.A er usikkerhedsproblemet mindre tungtvejende, når ambitionen - som i nærværende undersøgelse - kun er den mere beskedne at påpege mulige fremtidige uligevægte (i modsætning til at lægge op til forsøg på en præcis styring af tilgangen til de forskellige dele af arbejdsmarkedet).

Som baggrundsmateriale for undersøgelsen bringes i kapitel III.B en række nøgletal og oplysninger vedrørende uddannelsessektoren, og i kapitel III.C omtales nogle hovedtendenser i udviklingen på arbejdsmarkedet siden 1960.

Den stærke ekspansion i uddannelsessystemet op gennem 1960'erne og 1970'erne har bevirket et fald i den andel af en årgang, der går direkte ud på arbejdsmarkedet fra grundskolen uden at påbegynde en formaliseret uddannelse, og en tilsvarende stigning i de uddannelsessøgendes andel. En bemærkelsesværdig stor del af de uddannelsessøgende afbryder dog deres uddannelsesforløb uden at få en afsluttet uddannelse. I alt er der derfor stadig ca. 40 pct. af en ungdomsårgang, der ikke opnår nogen formel erhvervskompetence. Dette nævnes dog med det væsentlige forbehold, at det ved opgørelser af denne type ikke er muligt at tage hensyn til 'on-the-job'-træningens afgørende betydning. Dette forbehold understreger på den anden side kraftigt det betænkelige ved den nuværende meget store ungdomsarbejdsløshed, der har til følge, at en stor gruppe unge ikke får ordentligt fodfæste på arbejdsmarkedet.

Frem til midten af 1970'erne prægedes tilgangen til uddannelsessystemet især af stærk reduktion i lærlingeuddannelserne og stærk stigning i søgningen til gymnasieskolen. Denne udvikling, der nok i nogen grad kunne tages som udtryk for, at uddannelserne i stigende grad rettedes mod ansættelse i den offentlige sektor, vendte imidlertid for lærlingeuddannelsernes vedkommende med EFG-uddannelsernes indførelse. Disse har siden - sammen med de kortvarige arbejdsmarkedsuddannelser - hørt til de stærkest ekspanderende uddannelsesområder. Målt ved ressourceanvendelsen vejer de kortvarige arbejdsmarkedsuddannelser og dermed voksenuddannelserne dog stadigvæk kun lidt til i forhold til grundskoleuddannelsen, ungdomsuddannelserne og de videregående uddannelser.

Tilgangen til de mellemlange og lange videregående uddannelser, der især sigter mod ansættelse i den offentlige sektor, har været faldende siden midten af 1970'erne. Ikke desto mindre må der som vist i kapitel IV forudses en stærkt stigende overproduktion inden for disse områder.

Blandt de i kapitel III.C fremhævede tendenser skal her nævnes, at stort set hele stigningen i arbejdsstyrken på ialt godt 500.000 personer siden 1960 kan henføres til kvindernes øgede erhvervsdeltagelse. På denne baggrund kan det måske umiddelbart overraske, at kvinderne ikke (for perioden som helhed) har haft stærkere stigning i arbejdsløsheden end mænd. Det er imidlertid især de sektorer, der fortrinsvis er 'mandeerhverv', som har haft aktivitetsnedgang, hvorimod der har været beskæftigelsesfremgang på en række af de områder, herunder ikke mindst den offentlige sektor, hvor der beskæftiges relativt mange kvinder. Hele beskæftigelsesfremgangen fra 1960 til 1980 er 'tilfaldet' kvinderne.

Sektorforskydningerne fra 1960 til 1980, derunder den omtalte forskydning i retning af et servicesamfund, har selv om de her anvendte analysemetoder måske i nogen grad har slagside i retning af at overbetone de formelle uddannelser - medført en klar forøgelse af uddannelseskravene. Henved 15 pct. af samtlige beskæftigede har nu en videregående uddannelse af kortere eller længere varig-

hed.

*Kapitel IV:
Fremskrivninger
til århundred-
skiftet*

I kapitel IV er først beregnet et såkaldt referenceforløb for den samlede økonomi frem til århundredskiftet under en række nærmere specificerede antagelser. Fremskrivningen adskiller sig først og fremmest fra tidligere beregninger ved at indeholde en specificeret sektoropdeling og en grundigere belysning af arbejdsmarkedet. I referenceforløbet fortsætter den fundamentale ubalance med høj ledighed og et betydeligt underskud på betalingsbalancen. Referenceforløbet viser imidlertid en markant ændring af ledighedens sammensætning igennem fremskrivningsperioden med kraftigt stigende ledighed på især H.K.-området og for de fleste videregående uddannelser.

For faglærte i jern- og metalindustrien peger referenceforløbet i retning af omtrentlig balance eller en lille overefterspørgsel på arbejdsmarkedet ved fremskrivningsperiodens slutning, hvorimod der under referenceforløbets forudsætninger vil være fortsat stor ledighed blandt faglærte i byggefagene. De ikke-faglærte vil som helhed udgøre en faldende andel af den fremtidige arbejdsstyrke, og dette vil i sig selv trække i retning af, at ledigheden for denne gruppe bliver reduceret. Samtidig kan der dog være en risiko for, at ikke-faglærte skubbes ud af andre grupper med stor ledighed. Udviklingen for de enkelte grupper af ikke-faglærte vil antagelig blive ret forskelligartet; for specialarbejdere i industrien kan formentlig ventes en lignende udvikling som hos smedene, medens specialarbejdere i bygge- og anlægsvirksomhed og kvindelige arbejdere uden egentlig erhvervsuddannelse tegner til at blive stærkt ledighedstruede grupper i fremtiden.

Teknikumingeniører og visse andre teknikergrupper synes at skulle blive en 'mangelvare' i referenceforløbet.

Referenceforløbet er ikke en prognose, men - som det ligger i ordet - et forløb, der er beregnet med henblik på at kunne tjene som sammenligningsgrundlag for forskellige alternativer. I kapitel IV.C opereres med en række alternative beregninger. For det første gennemregnes et forløb, hvor eksporten vokser så meget hurtigere end i reference-

forløbet, at beskæftigelsen i 1999 vil være 100.000 personer større end i dette. Det kan ske, ved at udlandsvæksten bliver større end antaget i kapitel II, og/eller ved at den danske konkurrenceevne bliver forbedret. For det andet vises et forløb, hvor stigningen i det private forbrug bliver så meget større end i referenceforløbet, at beskæftigelsen ligeledes bliver 100.000 større end i dette. For det tredje er vist en beregning, hvor en tilsvarende beskæftigelsesvirkning opnås gennem øget offentlig efterspørgsel. Endelig er det beregnet, hvor der kan forventes 'flaskehalse' på det fremtidige arbejdsmarked, hvis det - ret heroisk - antages, både at den totale arbejdsløshed i 1999 nedbringes til 2 pct., og at betalingsbalanceproblemet løses.

Der er således tale om en undersøgelse i flere dimensioner. Den viser, hvorledes de fremtidige udbuds- og efterspørgselsforhold på arbejdsmarkedet i afgørende grad afhænger af, på hvilken måde en fremtidig forøgelse af efterspørgslen tilvejebringes. Hvis væksten i det private forbrug og eksporten skal forøges i forhold til referenceforløbet, er det nuværende mønster i tilgangen til uddannelserne klart ude af trit med de fremtidige behov. Mønsteret må i så fald ændres, så tilgangen til teknikergrupeerne og til jern- og metalfagene øges væsentligt. Samtidig vil en sådan udvikling bedre H.K.-fagenes beskæftigelsesudsigter mærkbart. Omvendt synes - udover løntilpasning og omskoling m.v., jfr. nedenfor - alene en udvidet offentlig efterspørgsel at kunne lette væsentligt på de store fremtidige beskæftigelsesproblemer, der aftegner sig for de fleste grupper med videregående uddannelser og for kvinder uden erhvervsuddannelse.

*Kapitel V:
Sammenfattende
synspunkter,
specielt ved-
rørende de for-
skellige til-
pasnings-
mekanismer*

Efter en kort opsummering af nogle gennemgående konklusioner af analysen i kapitel IV, belyses i kapitel V nogle af de mekanismer, hvorved der sker en tilpasning mellem udbud og efterspørgsel på de forskellige dele af arbejdsmarkedet, så 'mismatch-problemerne' opfanges og dæmpes. Det fremhæves, at de forskellige mekanismer ikke er alternativer, men at de virker samtidig (omend i indbyrdes forskellig grad). Med de store balanceproblemer, som aftegner sig på det fremtidige arbejdsmarked, er der også stort behov for, at så mange tilpasningsmekanismer

som muligt kommer i anvendelse.

Balanceproblemerne på arbejdsmarkedet må forventes at føre til en udvikling modsat den, der kunne iagttages, da der var en generel knaphed på arbejdskraft. Dengang blev faglærtes arbejde i stigende grad overtaget af specialarbejdere, d.v.s. ikke-faglærte. Nu må det forventes, at faglærte i stigende grad må søge beskæftigelse dels inden for andre fag, end de er udlært til, dels som specialarbejdere. Dengang overtog grupper med korterevarende videregående uddannelser i stigende grad funktioner, som indtil da var blevet udført af personer med længerevarende uddannelser. Nu må der forventes en modsat tendens, selv om en række af de tidligere tilpasningsprocesser nok vil vise sig ikke at kunne vendes om. Dengang lå tyngdepunktet i arbejdsmarkedskurserne i opskoling af ikke-faglærte til specialarbejdere. Nu må hovedvægten forventes at komme til at ligge på omskoling, både af faglærte og af personer med videregående uddannelser.

Tilpasninger i de indbyrdes lønrelationer må blive en af hovedmekanismerne til at opfange og mindske spændingerne mellem udbud og efterspørgsel på arbejdsmarkedet. Den solidariske lønpolitik er hidtil ofte gået på tværs af, hvad kravene til en 'markedskonform' lønudvikling ville tilsige. På nogle områder, især i relationen faglærte/specialarbejdere i industrien, kan det imidlertid i fremtiden tænkes at blive lettere at føre solidarisk lønpolitik, uden at det får utilsigtede beskæftigelsesmæssige virkninger. På andre områder - således ikke mindst i spørgsmålet ligeløn for mænd og kvinder - kan problemstillingerne omkring den solidariske lønpolitik imidlertid blive skærpet i fremtiden.

Afslutningsvis i kapitlet berøres spørgsmålet om fremskyndet arbejdstidsforkortelse (uden lønkompensation) som middel til nedbringelse af arbejdsløsheden. Det fremhæves, at en generel og mærkbar arbejdstidsforkortelse hurtigt vil kunne skabe knaphed på blandt andet faglærte i jern- og metalindustrien, samtidig med at det er begrænset, hvor meget en generel arbejdstidsforkortelse hjælper på arbejdsløshedsproblemerne for blandt andet grupperne med de videregående uddannelser. På denne baggrund rej-

ses det spørgsmål, om en arbejdstidspolitik, der er bestemt af beskæftigelseshensyn mere end af langsigtede præferencer med hensyn til valget mellem fritid og forbrug, ikke i virkeligheden burde være selektiv frem for generel?

DEL I

**KONJUNKTURSITUATIONEN
OG NOGLE LANGSIGTEDE
INTERNATIONALE
UDVIKLINGSTENDENSER**

Kapitel I

Udsigterne for den internationale og den danske økonomi 1983-84: En kortfattet oversigt¹⁾

A. Den internationale økonomi

Udsigterne for væksten og beskæftigelsen

*Tegn på vending
i efterspørgslen.
Gælder endnu ikke
produktionen*

1. Det internationale rentefald, olieprisfaldet og den forstærkede inflationsafdæmpning har forbedret forudsætningerne for, at der omsider vil kunne ses hen til en opadrettet konjunkturtendens i den kommende tid. På et par særlig rentefølsomme områder som boligbyggeri og bilkøb har der allerede i bl.a. U.S.A. og Tyskland kunnet registreres en stigning i efterspørgslen - for boligefterspørgslen vedkommende ganske vist fra et usædvanligt lavt niveau. Ser man bort fra boligbyggeriet, har der derimod endnu ikke været klare opsving at spore i selve produktionen; for industriproduktionens vedkommende er tilbagegangen tværtimod fortsat i de fleste lande også i den seneste tid. Det synes imidlertid at være ret klart, at det samme ikke længere gælder forbruget eller den samlede efterspørgsel, og det er da også karakteristisk, at der i en række lande har kunnet registreres et stigende træk på virksomhedernes lagerbeholdninger, hvilket netop afspejler, at produktionen og efterspørgslen har udviklet sig forskelligt. Normalt vil en sådan forskel med en vis forsinkelse udløse en stigning - og overgangsvis ofte en forstærket stigning - i produktionen.

*Næppe selv bæren-
de opsving*

Disse positive tegn er imidlertid ikke tilstrækkelige til at sikre en selv bærende, endsige en selvforstærkende opgang. Hertil vil der kræves en positiv vekselvirkning mellem forbrug og erhvervsinvesteringer, hvor disse gensidigt trækker hinanden i vejret. En sådan udvikling er der foreløbig ikke meget,

1. Redaktionen af kapitel I er afsluttet den 27. april 1983.

der tyder på. Olieprisfaldet og den generelle inflationsafdæmpning påvirker ganske vist realindkomsterne i industrilandene moderat positivt, men dette vil i sig selv kun give en begrænset stimulans til forbruget. Forventningerne om en kraftig konjunkturopgang med forbruget som løftestang bygger da også typisk på en antagelse om, at husholdningerne vil reducere deres opsparingskvote, når realindkomsterne stabiliseres. Men i den nuværende situation er dette formentlig en tvivlsom antagelse, i hvert fald så længe arbejdsløsheden fortsat stiger. Hvad de faste erhvervsinvesteringer angår, er disse i fortsat tilbagegang i de fleste OECD-lande, og denne udvikling ændres næppe i 1983.

Fra den generelle økonomiske politik i de toneangivende lande modtager konjunkturudviklingen fremdeles ingen støtte. Selv om der er sket en vis optøning af pengepolitikken, er realrenten fortsat meget høj for en lavkonjunktursituation. I Vesteuropa er finanspolitikken uforandret stram i de fleste lande, og i Vesttyskland og Frankrig sker der for tiden stramninger, som i Frankrigs tilfælde er særdeles gennemgribende. Kun i England sker der lempelser. I U.S.A. er det stadig svært at vurdere finanspolitikkenes nettovirkninger, men de stedfindende og bebudede ændringer går i strammende retning. Som diskuteret i kapitel II må der også i et langtidsperspektiv forudses en fortsat stram økonomisk politik i de fleste lande. Det er formentlig ikke mindst udsigterne hertil i kombination med en fortsat høj realrente og stor uudnyttet produktionskapacitet, der bevirker, at de faste erhvervsinvesteringer stadig ligger i bund.

Udviklingslandenes situation stabiliseret

Ved en vurdering af konjunkturudsigterne for den nærmest kommende tid må det dog også tages i betragtning, at den yderligere internationale konjunkturforværring, der skete fra 1981 til 1982, for en stor del skyldtes den hårde opbremsning for væksten og importen, som et stort antal udviklingslande blev tvunget til at gennemføre. Med den stabilisering af væksten i udviklingslandenes gæld, der herefter er opnået - også i kraft af det internationale rentefald - og med de omfattende gældssaneringsordninger, der er etableret, skulle der være rimelig udsigt til at undgå en ny kraftig opbremsning i den kommende tid. Måske kan der tværtimod

blive tale om en lille stigning i udviklingslandenes vækst og import. En af de vigtigste årsager til faldende efterspørgsel og produktion i industrilandene i 1982 skulle med andre ord være fjernet og måske blive afløst af en svagt positiv konjunkturpåvirkning.

Over for den nævnte udvikling i specielt de olieimporterende udviklingslandes situation står ganske vist, at olieprisfaldet forringer olieproducenternes stilling. Men selv om olieprisudviklingen således virker indkomst- og efterspørgselsreducerende i en vigtig landegruppe, kan der dog næppe være tvivl om, at nettovirkningen på den internationale konjunkturudvikling er positiv.

Af betydning for konjunkturforløbet er yderligere, at der er tegn på en ændring i råvareprisudviklingen fra fald til stigning. Virkningerne heraf kan imidlertid ikke fordeles éntydigt mellem industrilandene og udviklingslandene. Det er også vanskeligt at vurdere fortegnet for den samlede virkning for verdensøkonomien.

*Sammenfattende
vækstskøn:*

U.S.A.

2. Sammenfattende må det skønnes, at U.S.A. nu har passeret et nedre vendepunkt i konjunkturudviklingen. Efterhånden lyder mange vurderinger på, at U.S.A. i løbet af i år vil nå op på en vækstrate på 4-5 pct. på årsbasis. Der er dog nok stadigvæk grund til at betragte disse vurderinger med en vis skepsis. Dels 'skræmmer sporene', dels har det amerikanske renteniveau i den senere tid påny været stigende, måske bl.a. under indtryk af den fortsat stærke vækst i det amerikanske budgetunderskud. I det følgende er det lagt til grund, at U.S.A. i løbet af i år kommer op på en vækstrate på 2-3 pct. på årsbasis, og at der som årsgennemsnit bliver tale om ca. det halve (idet den faldende aktivitet igennem 1982 indebærer en negativ forhåndsbelastning af stigningsprocenten fra 1982 til 1983).

Vesteuropa

Den forventede vending i U.S.A. vil sammen med den konkurrenceevneforbedring, dollarkursudviklingen gennem 1982 har medført for Europa, efterhånden også bidrage til at trække konjunkturerne i Vesteuropa opad. Indtil videre har tegnene på en forestående konjunkturforbedring imidlertid været svagere i Europa end i U.S.A., hvilket bl.a.

afspejler, at finanspolitikken gennemgående er strammere her end i U.S.A. Det synes endda at være et spørgsmål, om ikke den direkte nedgangskonjunktur er fortsat i årets første måneder. En følelig forbedring er ikke at vente før mod årets slutning, og noget klart plus for året som helhed vil der næppe blive tale om for Vesteuropa under ét. I England, Tyskland og Sverige forventes det dog, at man ret snart vil kunne registrere en konjunkturforbedring, men heroverfor står bl.a., at Frankrig efterhånden helt har opgivet sit tidligere 'udbrudsforsøg' og nu i stedet gennemfører en betydelig reduktion af den indenlandske efterspørgsel. I England og Sverige har forventningerne om et lidt mildere økonomisk klima sammenhæng med konkurrenceevneforbedringer som resultat af bl.a. valutakursudviklingen. I England spiller det dog derudover en rolle, at der nu som nævnt gennemføres moderate finanspolitiske lempelser.²⁾

Japan I Japan synes der ikke at være tendens til nogen klar ændring i det hidtidige konjunkturforløb, der indebærer en vækst i størrelsesordenen 3 pct. pr. år. Aftalerne med U.S.A. og Vesteuropa om japansk eksportbegrænsning samt en række protektionistiske foranstaltninger i øvrigt peger sammen med yen-kursens stigning og en vis stramning af den økonomiske politik i retning af konjunktur-dæmpning. Heroverfor står blandt andet, at olieprisfaldet i ganske særlig grad er til fordel for Japan.

*Ingen reduktion
af ledigheden*

3. I U.S.A. synes ledigheden - efter stærk stigning gennem 1982 - nu at være blevet stabiliseret på et niveau omkring 10 pct. af arbejdsstyrken (hvad der i sig selv er med til at støtte antagelsen om en behersket vending i konjunkturudviklingen). I Vesteuropa er ledigheden derimod i fortsat stigning. Den har i adskillige vesteuropæiske lande passeret 10 pct. af arbejdsstyrken. Selv med en vending i produktionsudviklingen i årets løb er det ikke sandsynligt, at stigningen i ledigheden hører op før ind i 1984 og måske endda

2. Den svenske eksportindustri synes i de senere måneder at have opnået store markedsandelsgevinster på eksportmarkederne. Medfører den svenske devaluering alt i alt en stærkere konjunkturudvikling i Sverige, end man ellers ville have haft, er det imidlertid et mere åbent spørgsmål, om den også skader Danmarks eksportmuligheder til Sverige. Det spiller i denne henseende en rolle, at danske virksomheder i vidt omfang er underleverandører til svensk industri.

et godt stykke ind i 1984, idet der erfaringsmæssigt går ret lang tid fra selve konjunkturen vender, og indtil der nås et vendepunkt for ledigheden. Blandt andet spiller det i denne sammenhæng en rolle, at der i starten af en konjunktur-opgang typisk opnås forholdsvis store produktivitetsstigninger.

Det bedste, man kan håbe på, er formentlig, at ledigheden også i Vesteuropa i løbet af det kommende års tid stabiliseres på et niveau på omkring 10 pct. af arbejdsstyrken.

Pris- og lønudviklingen

Inflationen stærkt reduceret

4. Inden for det sidste års tid er der som nævnt sket en stærk afdæmpning af inflationen i OECD-landene - stærkere end det var almindeligt ventet. I gennemsnit for hele OECD-området skønnes forbrugerprisstigningen for tiden at være reduceret til i underkanten af 5 pct. på årsbasis mod knap 13 pct. i gennemsnit for 1980, 10½ pct. for 1981 og knap 8 pct. for 1982. Medens det tidligere var Storbritannien og Japan, som førte an med hensyn til fald i inflations-takten, har tilbagegangen i den senere tid været mest markant i U.S.A., som er kommet klart under 5 pct. i prisstigninger. Men pris- og omkostningsudviklingen har været gunstig i næsten alle OECD-landene. Kun enkelte lande har fortsat en to-cifret inflationstakt. Spredningen i inflationen imellem landene er blevet formindsket i forhold til tidligere, hvilket kan bidrage til større valutastabilitet.

Hovedkomponenterne bag den således nu langt roligere prisudvikling har været moderate nominelle lønstigninger, olieprisfaldet og de indtil for nylig stærkt faldende priser for andre råvarer end olie, målt i dollars. Som følge af denne udvikling er det reale råvareprisniveau for tiden det laveste gennem adskillige årtier. Kommer konjunkturerne til at pege mere mærkbart opad, må der imidlertid ventes en ret kraftig stigning i råvarepriserne. Udsigterne for olieprisudviklingen tegner sig mere uvist, men et fortsat stærkt prisfald for råolie forekommer ikke længere sandsynligt. Hvad lønudviklingen angår, er der næppe tvivl om, at tendensen i lønstigningerne vil blive ved med at være aftagende, så længe

arbejdsløsheden er stigende, som tilfældet er i Vesteuropa. I gennemsnit for vore konkurrent- og aftagerlande vil der næppe blive tale om lønstigninger på over 6-7 pct. fra 1982 til 1983, målt i fælles valuta. Derimod råder der større uvisshed om udsigterne for lønudviklingen på lidt længere sigt. Det forekommer dog sandsynligt, at den fortsat høje ledighed, der under alle omstændigheder må påregnes, vil blive ved med at lægge en stærk dæmper på de nominelle lønstigninger.

Sammenfatning vedrørende de internationale konjunkturudsigter

Væksten i industrieksportmarkederne

5. Ved det nedenfor opstillede udgangsskøn for den danske økonomi er der herefter, for så vidt angår udlandskonjunkturerne i 1983, taget udgangspunkt i en forudsætning om, at væksten i vore aftagerlande sammenvejet med landenes andele i dansk industrieksport vil andrage knap 1 pct. fra gennemsnit 1982 til gennemsnit 1983. Dette er lidt mindre, end der er udsigt til for hele OECD, idet de vigtige europæiske aftagerlande må skønnes at udvise en ringere vækst end Nordamerika og Japan. Fra 1983 til 1984 er der regnet med en vækst på 2½ pct.

Usædvanligt lave prisstigninger 1983-84

De omtalte tendenser i løn- og omkostningsudviklingen i udlandet vil efter alt at dømmes føre til usædvanligt lave prisstigninger i OECD-landene i 1983/84 - lavere, end man har set det i en årrække. Konkret er der for industrielle færdigvarer i international handel regnet med prisstigninger på ikke over 5 pct. i gennemsnit fra 1982 til 1983 og 3 a 4 pct. i gennemsnit fra 1983 til 1984. Beregningsteknisk bygger disse skøn på en forudsætning om, at der ikke sker væsentlige ændringer i valutakurserne.

B. Den danske økonomi

Hovedresultater

6. Olieprisfaldet og den medfølgende forbedring af bytteforholdet i udenrigshandelen samt det internationale rentefald har lettet en del på betalingsbalanceproblemet. Der må således forventes et underskud på godt 14 mia. kr. i år og formentligt yderligere tre a fire milliarder mindre næste år mod et underskud på godt 20 mia. i 1982. Udsigterne for beskæftigelsen tegner sig imidlertid fortsat kritiske. Det opstillede udgangsskøn peger mod en forøgelse af arbejdsløsheden fra 263.000 i 1982 til godt 280.000 i år og ca. 320.000 personer til næste år.

Elementer i vurderingsgrundlaget for dansk økonomi

7. Efter et par år med stagnation i den internationale økonomi skulle der som omtalt være ret sikker udsigt til begyndende vækst. Evnen til at udnytte den forventede opgang på vore aftagermarkeder afhænger - blandt andet - af den relative udvikling i de danske lønomkostninger. I tabel I.1 er angivet beregningernes forudsætninger vedrørende den danske løn- og prisudvikling.

Dansk lønudvikling og konkurrenceevne

Ved en vurdering af de aktuelle tendenser i lønudviklingen er det væsentligt at være opmærksom på forskellen mellem den løbende lønstigningstakt og år-til-år-stigningen, dvs. stigningen i det gennemsnitlige lønniveau fra ét år til det næste. I situationer, hvor lønstigningstakten ændres, kan denne forskel være betydelig. Svarende til den udvikling, der allerede gennem længere tid har kunnet registreres mange steder i udlandet, er lønudviklingen i Danmark for tiden præget af et brud på den hidtidige stigningstakt som det kombinerede resultat af beskæftigelsesudviklingen, overenskomstfornyelserne, suspensionen af dyrtidsreguleringen, stramningen af løfteparagraffen og intensiverede bestræbelser fra arbejdsgiverorganisationerne for at begrænse lønglidningen. En vis lønglidning må dog anses for uundgåelig bl.a. på grund af 'skævdelingen' af de over-

Tabel I.1 Løn- og prisudviklingen

	1981	1982	1983	1984
	-- pct. stigning --			
<i>Lønudviklingen</i>				
1. Timelønudviklingen for arbejdere og funktionærer i private byerhverv	10.4	10.8	8.0	6.5
2. Lønudviklingen for off. ansatte:				
a) På timebasis	12.1	11.5	6.5	4.5
b) På årsbasis	10.6	11.5	6.5	4.5
<i>Prisstigning, privat forbrug</i>				
3. Markedspriser (inkl. afgifter)	12.0	10.1	7.3	3.4
<i>Reallønudvikling</i>				
4. Udviklingen i realløn for arbejdere og funktionærer i private byerhverv 1)	-2.7	0.6	0.7	3.0
5. Udviklingen i disponibel realløn for arbejdere og funktionærer i private byerhverv 2)	-1.9	0.3	-0.9	2.3
<p>Anm.: Timelønudviklingen i private byerhverv er et vejlet gennemsnit af timelønudviklingen for arbejdere og funktionærer i følge Arbejdsgiverforeningen. Konkret anvendes timefortjeneste ialt for arbejdere og udviklingen i den gennemsnitlige årsløn for funktionærer korrigeret for udviklingen i arbejdsårets længde.</p> <p>For offentligt ansatte er udviklingen i årslønnen opgjort nationalregnskabsmæssigt (prisudviklingen på det offentlige tjenestekøb). Forskellen mellem lønudviklingen på time- og årsbasis afspejler reduktion i normalarbejdsåret.</p> <p>Udviklingen i markedspriser på det private forbrug er ligeledes opgjort nationalregnskabsmæssigt.</p> <p>Noter: 1) Udviklingen i årsløn korrigeret for forbrugerprisstigningen. 2) Udviklingen i årsløn efter skat korrigeret for forbrugerprisstigningen.</p>				

enskomstmæssige tillæg til fordel for de lavtlønnede. Bortfaldet af dyrtidsreguleringen og en relativt stærk vækst i virksomhedernes indtjening kan også gøre det vanskeligt at holde lønglidningen i bund, selvom den aftagende prisstigningstakt vil trække i retning af at mindske lønglidningspresset.

Sammenfattende skønnes lønstigningstakten på det private arbejdsmarked i indeværende overenskomstperiode at blive bragt ned på 6-7 pct. pr. år i gennemsnit for arbejdere og funktionærer. Stigningen i timelønningerne fra kalenderår 1982 til kalenderår 1983 vil imidlertid komme til at ligge noget højere - omkring 8 pct. - idet lønudviklingen gennem 1982 har medført en ret kraftig forhåndsbelastning af denne stigningsprocent (et såkaldt 'overhæng'). Inklusive de forhøjede arbejdsgiverbidrag stiger lønomkostningerne fra 1982 til 1983 med ca. 10 pct.

Lønudviklingen for offentligt ansatte må skønnes at blive lidt svagere end lønudviklingen på det private arbejdsmarked.

*Dansk mer-
lønstigning
fra 1982
til 1983*

8. Opgjort inklusive arbejdsgiverbidragene må lønomkostningerne i Danmark fra 1982 til 1983 skønnes at stige mere end i vore konkurrentlande regnet i fælles valuta (jfr. tabel I.2). Holder de lige nævnte skøn om en løbende lønstigningstakt på 6-7 pct. pr. år stik, skønnes der derimod ikke fremover at blive tale om nogen nævneværdig forskel fra den gennemsnitlige lønudvikling i omverdenen.³⁾

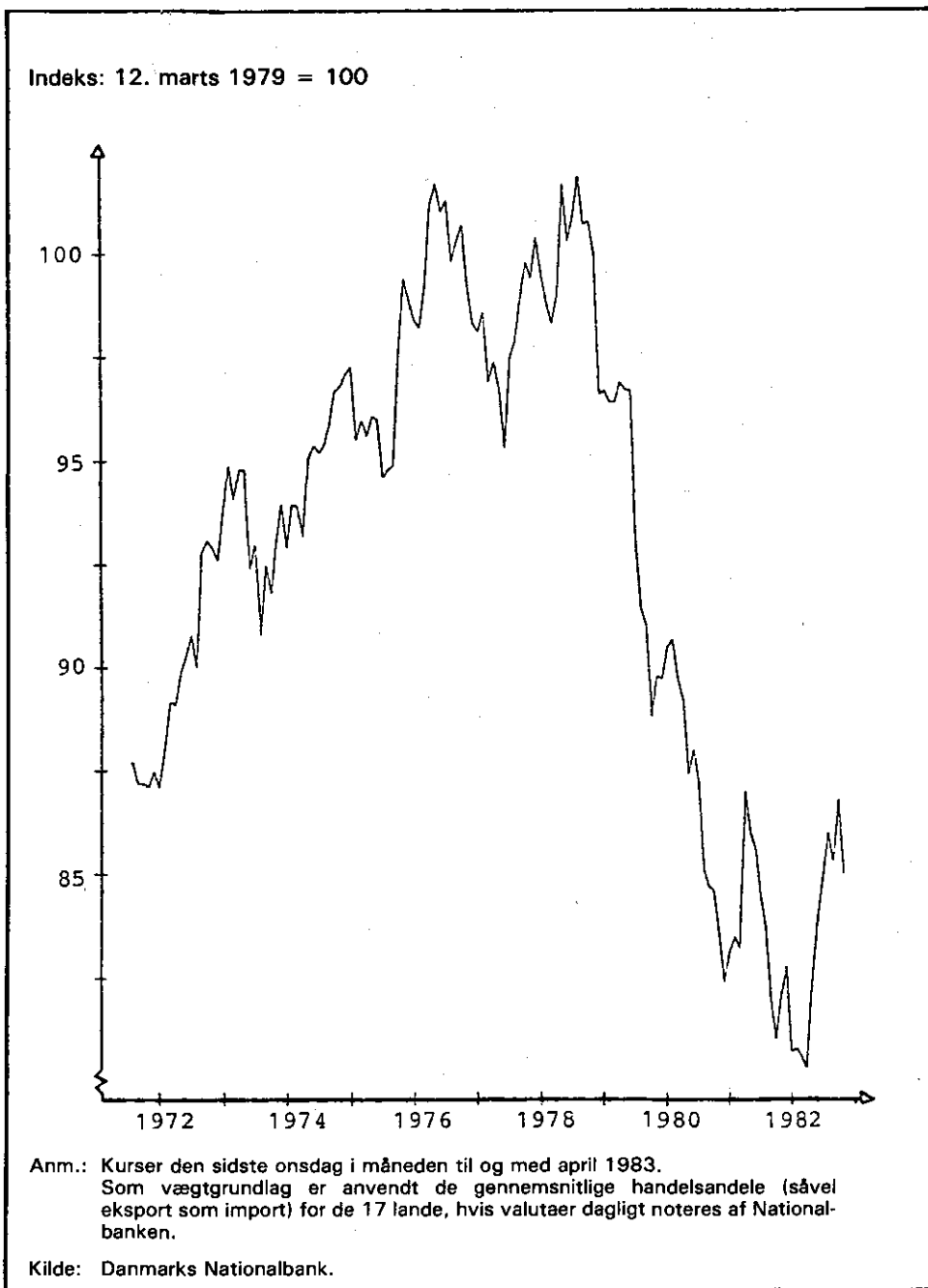
Prisstigningen fra 1982 til 1983 antages at blive lidt kraftigere end udviklingen i stykomkostningerne, da der erfaringsmæssigt er en vis forsinkelse i prisudviklingens tilpasning til udviklingen i lønomkostninger og importpriser. Sammenhængende hermed stiger restindkomsternes andel af de samlede faktorindkomster - en udvikling, der imidlertid også må ses i sammenhæng med den stigende energiproduktion i Nordsøen. Fra 1983 til 1984 antages pris- og omkostningsudviklingen at forløbe parallelt.

Renteudviklingen

9. Et afgørende positivt træk i udviklingen gennem det seneste års tid har været det kraftige internationale rentefald, som får en umiddelbar positiv effekt på den danske betalingsbalance, fordi en stor del af udlandslåne er

3. Ved de her nævnte skøn over udviklingen i konkurrenceevnen, målt ved timelønomkostningerne, er der valutamæssigt taget udgangspunkt i de nugældende centalkurser inden for det europæiske monetære samarbejde og i et skønnet gennemsnitligt kursforhold mellem D-mark og dollar på 2.35 D-mark pr. dollar (svarende til en devaluering af dollar overfor D-mark på ca. 3 pct. i forhold til 1982).

Figur I.1 **Udviklingen i den effektive kronøkurs.**

Tabel I.2 Udlandsvækst og konkurrenceevne

	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
	--- pct. ændring ---						
1. Vækst i bruttonationalprodukt i udlandet. 1)	3.0	3.5	1.6	-0.2	-0.3	0.9	2½
2. Fald i effektiv kronekurs. 2)	-1.6	0.6	8.1	8.2	4.9	-1.3	0
3. Timelønstigning, udland 2)	8.7	9.1	10.7	10.1	8.7	6.7	6-7
4. Timelønstigning, Danmark 3)	9.6	11.3	10.8	10.2	11.1	10.0	6-7
5. Dansk konkurrenceevne- forbedring 4)	-2.4	-1.4	8.0	8.1	2.6	-4.3	0

Noter:

- 1) Sammenvejet med andele i dansk industrieksport.
- 2) Sammenvejet med 'eksportør-vægte', d.v.s. vægte der er beregnet på basis af de lande vi konkurrerer med på vores eksportmarkeder. For en nærmere beskrivelse af disse henvises til arbejdsnotat fra Det økonomiske Råds sekretariat.
Den danske lønstigning omfatter såvel arbejdere som funktionærer, mens tallene for lønstigningen i udlandet kun delvist indbefatter lønudviklingen for funktionærer.
- 3) Lønudviklingen er opgjort inklusiv arbejdsgiverbidrag til arbejdsløsheds-kasse, ATP m.v.
- 4) Konkurrenceevneforbedringen fremkommer som den samlede udenland-ske lønstigning i danske kroner ifølge 2. og 3. fraregnet den danske lønudvikling ifølge 4.

optaget til variabel rente.

Det internationale rentefald er som bekendt blevet fulgt op af et endnu kraftigere rentefald her i landet. Når rentefaldet herhjemme er blevet kraftigere end i udlandet, må det ses på baggrund af, at det danske renteniveau i de seneste år har ligget langt over udlandets, og i sammenhæng med nedgangen i den danske inflationstakt, ændrede kronekursforventninger og liberaliseringen af kapitalbevægelserne til og fra Danmark. Den fortsatte vækst i de offentlige budgetunderskud har ikke stillet sig afgørende i vejen for rentefaldet. Dette er i øvrigt næppe ophørt endnu. Der er regnet med en gennemsnitlig obligationsrente på 14 pct. i 1983 og 11 pct. i 1984.

Energipriser og bytteforhold 10. Det er antaget, at de nugældende råoliepriser vil holde i resten af 1983 og hele 1984 svarende til et fortsat realprisfald. Sammen med et prisfald på kul skønnes den indtrufne prisnedgang på olieprodukter at udløse et samlet prisfald på 10 pct. for hele energiimporten fra 1982 til 1983. Fra 1983 til 1984 antages energiimportprisen at falde med 2 pct. som udtryk for, at prisniveauet ultimo 1983 vil ligge under årets gennemsnit.

Som følge af det nye og lavere energiprisleje forbedres bytteforholdet i samhandelen med udlandet mærkbart i forhold til 1982, selvom der for øvrige importerede råvarer igennem 1983 og 1984 må imødeses en prisudvikling i overkanten af prisudviklingen for færdigvarer (jfr. punkt 4).

Den offentlige sektor 11. På baggrund af de løbende sparebestrebelse forventes en betydelig afdæmpning i udviklingen i den offentlige sektors ressourceforbrug både i år og til næste år. Konkret er der regnet med en vækst i det offentlige forbrug på godt 1 ½ pct. fra gennemsnit 1982 til gennemsnit 1983. Fra 1983 til 1984 er antaget et fald på knap én pct. Faldet fra 1983 til 1984 udtrykker først og fremmest en nedgang i den offentlige sektors køb fra den private sektor og udlandet. For selve den offentlige beskæftigelse regnes kun med en yderst beskeden tilbagegang opgjort på fuldtidsbasis og med uændret beskæftigelse målt i antal personer. Da nogle områder inden for den offentlige sektor må forventes at ekspandere beskæftigelsesmæssigt, indebærer uændret total beskæftigelse imidlertid personaleindskrænkninger på andre områder.

De offentlige investeringer (opgjort med den snævre afgrænsning, som anvendes i nationalregnskabet) antages at falde både i år og til næste år i forlængelse af de senere års udvikling (jfr. tabel I.3). Indkomstoverførsler ekskl. arbejdsløshedsdagpenge forudsættes at stige nominelt med knap 10 pct. fra 1982 til 1983 og med knap 6 pct. fra 1983 til 1984.

Skatter og afgifter 12. For udviklingen i den indenlandske efterspørgsel vil det herudover være af betydning, at det samlede skattetryk stiger med ét procentpoint fra 1982 til 1983 især som resul-

Tabel I.3 Hovedposter på forsyningsbalancen.

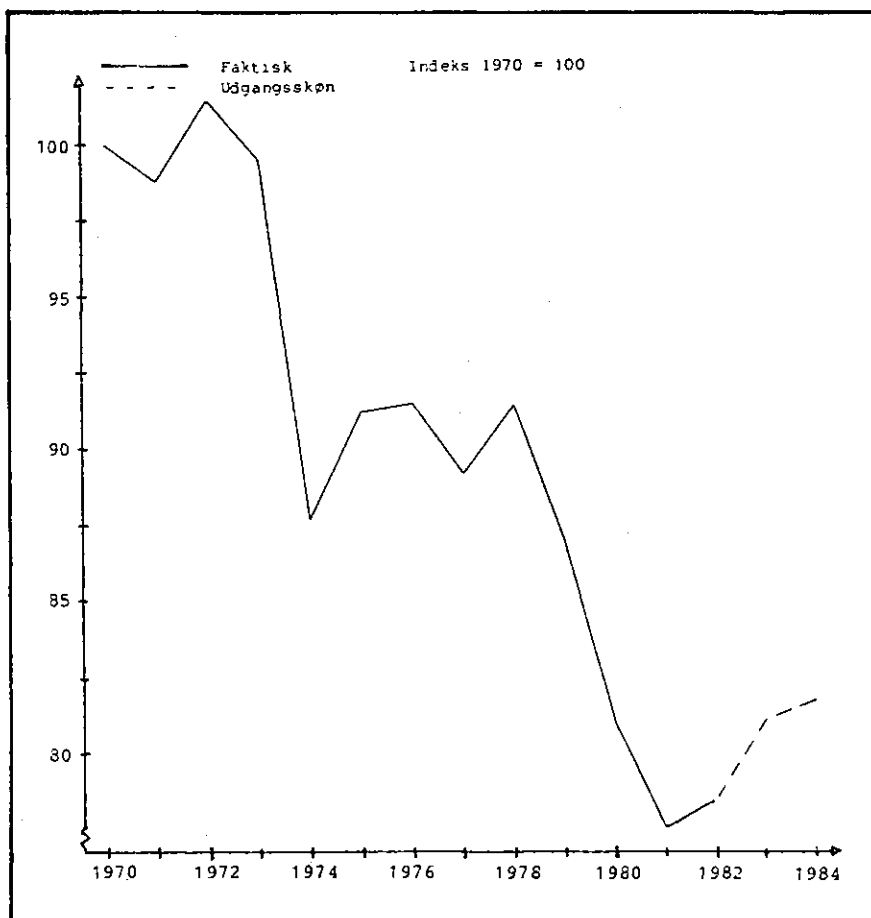
	National- regnskabstal		Realstigning fra året før		Prisstigning fra året før	
	1982	1984	1982	1984	1982	1983
	- mia. kr. -		- pct. -		- pct. -	
1. Privat forbrug	262.8	285.3	2.5	1.2	10.1	7.3
2. Nyt boligbyggeri	15.9	18.3	-13.0	7.9	11.5	6.6
3. Private erhvervsinvesteringer	46.2	51.8	12.0	5.4	11.5	6.5
4. Off. køb af varer og tjenester	143.3	153.3	2.0	0.5	-1.2	6.4
5. - heraf off. investeringer	12.2	11.5	-8.0	-11.7	11.1	4.0
6. Lager- og besætningsændringer	-0.1	0.6	0.3 ^{a)}	0.1 ^{a)}	11.5	6.3
7. Indenlandsk efterspg. (1 + 2 + 3 + 4 + 6)	468.0	509.2	2.8	1.8	10.6	6.9
8. Vareeksport (FOB) inkl. FEOGA ialt	132.2	143.8	1.0	3.9	11.2	4.7
9. - heraf industrivarer	85.7	92.7	1.5	3.0	11.8	5.0
10. landbrugsvarer og konserves ^{a)}	43.5	46.3	2.7	2.4	10.2	4.0
11. Tjenesteeksport	35.5	38.0	3.7	1.2	5.2	5.8
12. Samlet efterspørgsel (7 + 8 + 11)	635.7	691.0	2.5	2.2	10.4	6.4
13. Vareimport (CIF) ialt	141.0	146.6	2.8	2.5	10.2	1.5
14. - heraf energiimport	31.6	27.5	-3.3	-3.4	9.0	-10.0
15. Tjensteimport	24.0	25.8	7.9	2.0	10.2	5.2
16. Bruttonationalprodukt ^{b)} (12-13-15)	470.7	518.6	2.2	2.1	10.5	7.9
17. Nettoafgifter ^{b)}	71.0	76.9				
18. Bruttofaktorindkomst (16-17)	399.7	441.7				

Anm.: Tabellens tal er afrundede, hvorfor sammenregning kan udvise små differencer.
Ved sammenvejningen af de procentvise stigninger for enkeltposter er benyttet foregående års vægte. Eksport og import er opgjort på generalhandelsbasis.

Eksportgruppen 'industrivarer' omfatter de varer, som i udenrigshandelen opgøres under SITC-kapitlerne 2-9, ekskl. skibe og fly, medens 'landbrugsvarer og konserves' omfatter varer opgjort under SITC-kapitlerne 0 og 1.

Noter:
a) Inkl. eksportstøtte fra FEOGA.
b) Definitionerne afviger fra Danmarks Statistiks nationalregnskab, hvor FEOGA-eksportstøtten modregnes under posten nettoafgifter. I nærværende opstilling er FEOGA-eksportstøtten indregnet i eksportværdien af landbrugsvarer. De her anførte tal for bruttonationalprodukt og nettoafgifter er derfor tilsvarende højere end tallene i det officielle nationalregnskab. Der er derimod overensstemmelse for så vidt angår bruttofaktorindkomsten.
c) Ændringen i 'Lager- og besætningsændringer' målt i løbende priser i forhold til BNP det foregående år.

Figur 1.2 **Udviklingen i bytteforholdet i udenrigshandelen**
(varer ekskl. FEOGA).

tat af stigningen i kommuneskatten (jfr. bilagstabel 1.6).

Der forudsættes samme statslige udskrivningsprocent i 1984 som i 1983, men med de gjorte løn- og prisforudsætninger vil en forudsat justering af skalatrinnene på kun 4 pct. fra 1983 og 1984 indebære, at skatteyderne gennemsnitligt rykker lidt op ad den progressive indkomstskat-skala. Da de kommunale skatteprocenter samtidig antages at udvise en vis yderligere stigning, fremkommer en forøgelse af det samlede indkomstskattetryk på $\frac{1}{2}$ procentpoint.

Afgiftstrykket er forudsat stort set uændret fra 1983 til 1984 som udtryk for uændret momssats og inflationskorrigeret af stykafgifterne.

Hovedtræk af udgangsskønnet for 1983 og 1984

Eksportudviklingen giver en vis vækststimulans

13. Den danske industrieksport antages at stige med 3 pct. fra 1982 til 1983 og med 5 pct. fra 1983 til 1984. Væksten fra 1982 til 1983 skulle dermed komme til at ligge lidt over markedsvæksten hos vore vigtigste aftagerlande som udtryk for, at den konkurrenceevneforværring, der som nævnt må regnes med for 1983, antages mere end ophævet af gunstige eftervirkninger fra de foregående års valutakursændringer. Fra 1983 til 1984 antages der ikke at blive tale om yderligere markedsandelsgevinster af betydning.

For landbrugseksporten forventes en mængdemæssig opgang for den animalske eksport fra 1982 til 1983 på kun godt en pct. Den vegetabiliske eksport skønnes imidlertid at ville stige relativt kraftigt som en tidsforskudt reaktion på den store 1982-høst. Prisstigningen på landbrugseksporten fra 1982 til 1983 bliver beskeden som følge af en relativt svag vækst i EF's landbrugspriser og en mindre forskydning i de kursrelationer, som bruges ved betaling for landbrugsprodukter. Dertil kommer, at det amerikanske og det japanske eksportmarked for fersk kød indtil videre fortsat er lukket for dansk eksport som følge af de tilfælde, der har været af mund- og klovsyge.

Stigende investeringsaktivitet

De senere års bratte nedgang i de erhvervmæssige investeringer er i løbet af det seneste år blevet afløst af en svagt stigende tendens - også når man ser bort fra de store energiinvesteringer, der er inkluderet i forsyningsbalancens tal for erhvervmæssige investeringer. Investeringsudviklingen hjælpes på vej af rentefaldet, men på baggrund af den eksisterende overkapacitet og de ret beherskede forventninger m.h.t. afsætningsudviklingen, der formentlig fortsat præger virksomhederne, kan et kraftigt opsving fra det nuværende lave investeringsniveau næppe forventes umiddelbart. Det må også tages i betragtning, at den reale rente fortsat ligger på et for en lavkonjunktur usædvanligt højt

niveau.

Forsyningsbalancens udvikling i de samlede erhvervsinvesteringer fra 1983 til 1984 er stærkt præget af en brat aftrapning af energiinvesteringerne.⁴⁾

Rentenedgangen har givetvis størst betydning for de længerevarende investeringer, herunder de private husholdningers boliginvesteringer, hvor et vist opsving da også synes på vej (selvom den reale rente er høj, vil en mindre inflation og et mindre inflationselement i den nominelle rente indebære en gunstigere tidsprofil i realafdragene på traditionelle lange lån). Det antages, at det samlede antal påbegyndelser for i år vil udgøre 22.000, og for næste år regnes med 24.000. Størstedelen af de årlige påbegyndelser (konkret 16.000) udgøres af forskellige former for offentligt støttet byggeri.

Husholdningernes samlede reale indkomster stiger i udgangsskønnet med 2,5 pct. fra 1982 til 1983 især som følge af udviklingen i restindkomster og i renteindtægter fra den offentlige sektor. Udviklingen i det private forbrug skønnes dog at blive mere beskeden, da ændringer i de nævnte indkomststrømme ikke antages at have nogen stor umiddelbar forbrugseffekt (således gælder det om renteindtægterne fra den offentlige sektor, at de i vidt omfang modsvares af akkumulationen under de skattebegunstigede ordninger).

Fra 1983 til 1984 antages udviklingen i indkomstarterne at forløbe mere parallelt, og specielt forventes lønmodtagerindkomsterne at udvise en vis realstigning. Der skulle således blive basis for en lidt større opgang i det private forbrug.

Den resulterende betalingsbalance-

14. Tendensen til opgang i den private indenlandske efterspørgsel og eksporten, der må antages at sætte sig igen i løbet af 1983 og ind i 1984, vil samtidig trække importen i vejret. I kraft af de lavere energipriser og det i-

4. Stigningsprocenten for de private erhvervsinvesteringer ekskl. energiområdet er 0.8 fra 1981 til 1982, 4.4 fra 1982 til 1983 og 11.0 fra 1983 til 1984.

nternationale rentefald, er der dog som nævnt udsigt til en betragtelig betalingsbalanceforbedring i forhold til rekordunderskuddet i 1982, jfr. bilagstabel I.1. De samlede rentebetalinger til udlandet antages således nogenlunde uændret i både 1983 og 1984 trods fortsat vækst i nettogælden til udlandet og relativt betydelige overførsler til de udenlandske parthavere i DUC. Den samlede energiimport ventes i både 1983 og 1984 at ligge 4 mia under niveauet for 1982.

Begyndende i 1984 vil udnyttelsen af Nordsø-gassen i øvrigt bidrage til nedbringelsen af energiimporten.

*og ledigheds-
udvikling*

15. Væksten i det samlede bruttonationalprodukt bliver i udgangsskønnet på godt 2 pct. for 1983 og knap 1½ pct. for 1984. For den samlede private sektor er der imidlertid tale om nogenlunde den samme produktionsopgang i de to år (ca. 2 pct.). Produktionsudviklingen i den private sektor vil dog sandsynligvis være for svag til, at antallet af jobs udenfor den offentlige sektor kan øges, omend der indenfor nogle delområder - såsom byggesektoren - kan blive tale om en forbedring af ledighedssituationen.

Indregnes udviklingen i den offentlige beskæftigelse, fås en lille stigning i den samlede beskæftigelse fra 1982 til 1983 og et direkte fald fra 1983 til 1984 (jfr. bilagstabel I.2). Som følge af væksten i arbejdsstyrken resulterer det opstillede udgangsskøn dermed i en markant opgang i arbejdsløsheden, især fra 1983 til 1984.

*Hovedmålene for
den økonomiske
politik fortsat
fjerne*

16. Selvom den økonomiske udvikling også rummer adskillige opmuntrende træk, er de fundamentale mål - fuld beskæftigelse og ligevægt på betalingsbalancen - fortsat langt væk. Hertil kræves en betydelig udbygning af betalingsbalancesektoren, hvis vi skal producere os ud af problemerne.

En konjunkturopgang, der ikke indebærer en betydelig udvidelse af eksporten og eksporterhvervenes kapitalapparat, vil næsten uundgåeligt resultere i en stigning i betalingsbalanceunderskuddet, som kan gøre det nødvendigt at bremse opgangen. Uden et afgørende 'træk' på

beskæftigelsen fra betalingsbalanceerhvervene bliver beskæftigelsesproblemerne derfor særdeles vanskelige at løse.

Bilagstabel I.1 Betalingsbalancen 1980-84

	1980	1981	1982	1983	1984
			- mia. kr. -		
1. Handelsbalance inkl. eksportstøtte fra FEOGA	-10.2	-6.8	-8.7	-2.8	-1.0
2. Tjenestebalance	9.6	12.3	11.4	12.2	13.4
3. Vare- og tjenestebalancen (1 + 2)	-0.6	5.5	2.7	9.4	12.3
4. Renter og udbytter, nettoindtægt	-9.6	-13.4	-18.0	-17.9	-17.0
5. Andre overførsler, nettoindtægt a)	-3.2	-4.6	-4.9	-5.7	-6.2
6. Betalingsbalancens løbende poster (officiel saldo) (3 + 4 + 5)	-13.4	-12.5	-20.2	-14.3	-10.9
<p>Anm.: Tabellens tal er afrundede, hvorfor en sammenregning kan udvise små differencer.</p> <p>Forsyningsbalancen samt handels- og tjenestebalancen er opstillet ekskl. Færøerne og Grønland.</p> <p>Note: a) Denne post indeholder EF-betalinger (bortset fra FEOGA-eksportstøtte), ensidige overførsler m.v. Herudover indeholder posten en korrektion som følge af overgangen fra nationalregnskabstal (punkterne 1, 2 og 3) til officiel saldo for hele riget inkl. Færøerne og Grønland.</p>					

Bilagstabel I.2 Arbejdsstyrke, ledighed og betalingsbalanceunderskud m.v. i udgangsskønnet frem til 1984

	1981	1982	1983	1984
	- 1.000 personer -			
Befolkningsprognose, 15-74 årige a)	3788	3807	3820	3826
Erhvervsfrekvens b)	69.83	70.02	70.45	70.93
Arbejdsstyrke (antal personer)	2645	2666	2691	2714
Registrerede ledige i alt (antal personer)	243	263	283	322
Beskæftigede i alt (antal personer)	2402	2403	2408	2392
Heraf: Lønmodtagere i byerhverv	1205	1190	1184	1173
Offentligt ansatte	778	804	824	824
Selvstændige m.v. c)	419	409	400	395
Registrerede ledige, fuldtidsbasis d)	234	255	274	313
Produktivitetsstigninger i private byerhverv:				
Stigning i produktion pr. beskæftiget pr. time e)	5.0	0.8	3.7	3.1
'Balanceproblem'				
Ledighed				
Fuldtidsbasis, tusinde personer	234	255	274	313
Antal pers. i pct. af arbejdsstyrken	9.2	9.9	10.5	11.9
Betalingsbalanceunderskud, mia.kr.				
i pct. af bruttofaktorindkomst	12.5	20.2	14.3	10.9
i pct. af eksport af varer og tjenester	3.6	5.1	3.2	2.3
	8.3	12.0	7.8	5.6
Anm.: Tabellens tal er afrundede, hvorfor sammenregning kan udvise små differencer.				
Noter: a) Danmarks Statistiks befolkningsprognose, jfr. Statistiske Efterretninger nr. A33, 1982.				
b) Erhvervsfrekvenserne er skønnet med udgangspunkt i Danmarks Statistiks beskæftigelsesundersøgelser, ATP-statistikken samt beregninger foretaget i Arbejdsministeriet. Der er i erhvervsfrekvenserne inkluderet en reduktion som en følge af effekten af overgang til efterløn.				
c) Beskæftigelse i landbruget, selvstændige og medhjælpende hustruer i byerhverv.				
d) Ledige fuldtidsforsikrede + ledige deltidsforsikrede med ½ vægt + ikke-forsikrede ledige registreret via arbejdsformidlingen.				
e) Angiver produktivitetsstigning med 1970-vægte.				

Bilagstabel I.3 Indkomstudviklingen i udgangsskønnet

Løbende priser, mia. kr.	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
Bruttofaktorindkomst	170.7	190.3	218.1	240.2	265.1	292.3	315.3	351.5	399.7	441.7	464.7
Heraf lønindkomst	109.8	124.1	140.5	155.8	172.8	193.1	212.1	229.5	257.0	276.8	290.4
restindkomst	60.9	66.2	77.7	84.4	92.3	99.2	103.2	122.0	142.7	164.9	174.4
Afskrivninger	15.4	17.9	20.3	23.0	26.1	29.4	33.7	38.0	42.9	46.5	49.1
Nettofaktorindkomst	155.3	172.4	197.9	217.2	238.9	262.9	281.7	313.5	356.8	395.2	415.6
Privat nettofaktorindkomst ^{a)}	123.8	134.9	155.0	169.1	184.5	201.3	211.8	233.4	264.7	294.9	311.0
Heraf lønindkomst	78.3	86.6	97.6	107.7	118.4	131.5	142.2	149.4	164.9	176.5	185.7
restindkomst	45.5	48.3	57.4	61.4	66.1	69.8	69.5	84.0	99.8	118.4	125.2
<i>Indkomstudviklingen (vækstprocent)</i>											
Privat nettofaktorindkomst ^{a)}	9.6	9.0	14.9	9.1	9.2	9.1	5.2	10.2	13.4	11.4	5.5
Heraf lønindkomst	15.9	10.5	12.7	10.4	10.0	11.0	8.2	5.1	10.4	7.0	5.3
restindkomst	0.2	6.2	18.8	6.9	7.8	5.6	-0.4	20.8	18.9	18.6	5.8
Lønvote ^{b)} (pct)	64.34	65.22	64.40	64.87	65.19	66.07	67.28	65.30	64.30	62.66	62.48
Lønvote ^{c)} (pct)	56.77	57.22	56.21	56.62	56.74	57.63	58.65	55.73	54.26	52.30	52.19
Lønvote ^{d)} (pct)	63.26	64.18	62.96	63.70	64.16	65.32	67.17	64.02	62.29	59.85	59.73
Anm:	Vedrørende en drøftelse af faktorer bag udviklingen i lønindkomstens andel i de samlede faktorindkomster kan henvises til kapitel IV i Dansk Økonomi, november 1976.										
Noter:	a) Nettofaktorindkomst udenfor den offentlige sektor. b) Lønindkomsten i procent af bruttofaktorindkomsten. c) Lønindkomsten i procent af bruttofaktorindkomsten ekskl. offentlig sektor. d) Lønindkomsten i procent af nettofaktorindkomsten ekskl. offentlig sektor.										
Kilder:	Indtil 1982 nationalregnskabet. I 1983 og 1984 bygger tabellen på de bag udgangsskønnet liggende forudsætninger og beregninger.										

Bilagstabel I.4 Overgang fra nettofaktorindkomster til personlige indkomster i udgangsskønnet

Løbende priser, mia. kr.	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
Nettofaktorindkomst	155.3	172.4	197.9	217.2	238.9	262.9	281.7	313.5	356.8	395.2	415.6
+ transferinger ^{a)}	24.0	30.6	33.6	39.0	45.9	52.6	61.0	71.6	82.0	89.8	97.3
- arbejds giverbidrag ^{b)}	0.6	0.6	0.6	0.7	0.7	0.8	1.3	2.0	2.8	3.8	4.3
- selskabsskat	2.7	2.5	3.7	3.3	4.0	4.5	5.1	4.8	5.3	6.8	7.5
- nettorenteudgifter m.v. ^{c)}	4.0	5.1	6.0	6.2	7.8	8.4	10.0	8.6	5.0	-1.8	-4.1
Personlige nettoindkomster											
inkl. selskabshenlæggelser	172.0	194.8	221.1	246.0	272.3	301.8	326.3	369.8	425.7	476.2	505.3
Noter:	<p>a) Inkl. arbejdsløshedsunderstøttelse. b) Bidrag til social sikring. c) Renteudgifter til det offentlige og udlandet samt nationalbankoverskud m.v.</p>										
Kilder:	<p>Indtil 1982 nationalregnskabet suppleret med egne beregninger. I 1983 og 1984 bygger tabellen på de bag udgangsskønnet liggende forudsætninger og beregninger.</p>										

Bilagstabel I.5 Fordeling af den personlige nettoindkomst i udgangsskønnet

Løbende priser, mia. kr.	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
Personlige nettoindkomster ^{a)}	172.0	194.8	221.1	246.0	272.3	301.8	326.3	369.8	425.7	476.2	505.3
Heraf: lønindkomster	109.8	124.1	140.5	156.8	172.8	193.1	212.1	229.5	257.0	276.8	290.4
transfereringer	22.2	25.8	27.9	31.2	35.9	43.1	49.7	55.5	62.4	68.4	72.4
arbejdsløshedsdagpenge	1.8	4.8	5.7	7.8	9.9	9.5	11.3	16.1	19.6	21.4	24.9
nettoforetindkomster ^{a)}	40.7	43.5	51.0	55.5	59.4	60.7	59.6	72.9	88.0	103.9	109.4
nettorenteindkomster	-2.5	-3.3	-3.9	-4.6	-5.7	-4.6	-6.5	-4.3	-1.3	5.7	8.2
<i>Relativ fordeling, procent</i>											
Lønindkomsters andel	63.85	63.69	63.54	63.33	63.46	64.00	65.02	62.07	60.37	58.12	57.46
Samlede transfererings andel	13.95	15.70	15.20	15.86	16.85	17.43	18.70	19.37	19.26	18.87	19.25
Restindkomstens andel	23.67	22.32	23.05	22.69	21.80	20.10	18.27	19.72	20.68	21.81	21.65
Nettorenteindkomstens andel	-1.47	-1.71	-1.79	-1.89	-2.10	-1.53	-1.99	-1.17	-0.31	1.20	1.63
<i>Indkomstudviklingen (vækstprocent)</i>											
Personlige nettoindkomster ^{a)}	11.9	13.3	13.5	11.3	10.7	10.8	8.1	13.3	15.1	11.9	6.1
Heraf: lønindkomster	17.8	13.0	13.2	10.9	10.9	11.8	9.8	8.2	12.0	7.7	4.9
transfereringer	14.6	16.1	8.3	11.9	15.0	20.0	15.2	11.7	12.4	9.7	5.8
arbejdsløshedsdagpenge	145.8	168.1	18.2	36.8	27.7	-4.7	19.7	42.5	21.5	9.2	16.2
nettoforetindkomster ^{a)}	-2.3	6.8	17.2	9.5	6.3	2.2	-1.8	22.4	20.7	18.0	5.3
nettorenteindkomster ^{a)}	88.4	31.9	18.3	17.7	23.3	-19.3	40.0	-33.5	-69.8	-538.0	44.5
Note:	a) Inkl. selskabshenlæggelser.										
Kilder:	Indtil 1982 nationalregnskabet suppleret med egne beregninger. I 1983 og 1984 bygger tabellen på de bag udgangsskønnet liggende forudsætninger og beregninger.										

Bilagstabel I.6 Indkomster, skatter og forbrug i udgangsskønnet

Løbende priser, mia. kr.	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
Personlige nettoindkomster inkl. selskabshenlæggelser	172.0	194.8	221.1	246.0	272.3	301.8	326.3	369.8	425.7	476.8	505.3
- selskabshenlæggelser ^{a)}	4.3	3.7	6.5	5.9	6.5	7.0	7.4	9.7	12.6	15.4	16.7
- direkte skatter m.v. ^{b)}	50.1	51.2	57.9	63.8	71.2	80.8	91.3	100.8	116.7	135.1	145.6
Disponibel personlig indkomst	117.5	139.9	156.7	176.3	194.6	214.0	227.6	259.3	296.5	325.6	343.0
Anvendt til privat forbrug	106.3	120.9	142.1	158.9	174.9	195.8	210.5	233.0	262.8	285.3	300.2
Anvendt til opsparing	11.1	19.0	14.6	17.4	19.8	18.1	17.1	26.3	33.7	40.4	42.7
Heraf i opsparingsfremmende ordninger	5.7	6.9	9.1	11.6	14.3	16.9	20.6	24.3	30.9	34.3	37.2
Forbrugskvote (pct.)	90.52	86.38	90.68	90.12	89.85	91.52	92.47	89.84	88.64	87.60	87.54
Direkte skattetryk ^{c)}	29.91	26.79	26.97	26.57	26.78	27.42	28.62	27.99	28.24	29.33	29.80
Afgiftstryk i pct. af BFI ^{d)}	14.93	15.24	16.26	17.93	19.11	20.09	19.49	18.65	17.77	17.40	17.35
Afgiftstryk ^{e)} (pct.)	10.39	10.34	11.41	12.00	12.63	13.26	13.00	12.71	12.23	12.07	12.05
Samlet skatte- og afgiftstryk i pct. ^{f)}	40.29	37.13	38.38	38.57	39.41	40.68	41.63	40.70	40.47	41.40	41.84
Noter:	<p>a) Selskabshenlæggelser er opgjort netto for de bogførte afskrivninger. b) Indkomstskat (pålignet nettorestskat), formueskat, særlig indkomstskat m.v. c) Beregnet som direkte skatter m.v. i pct. af personlig indkomst (dvs. den disponible personlige indkomst plus direkte skatter m.v.). d) Beregnet som samlede nettogifter i pct. af bruttofaktorindkomsten. e) Beregnet som samlede vareskatter på privat forbrug i forhold til den personlige indkomst. f) Beregnet som samlede vareskatter samt direkte skatter m.v. i pct. af personlig indkomst (dvs. den disponible personlige indkomst plus direkte skatter m.v.).</p>										
Kilder:	<p>Indtil 1982 nationalregnskabet. I 1983 og 1984 bygger tabellen på de bag udgangsskønnet liggende forudsætninger og beregninger.</p>										

Bilagstabel I.7 Opsparings- og investeringsbalancer

	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
	- procent af bruttofaktorindkomsten -											
1. Offentlig opsparing	10.8	9.4	4.0	5.0	4.1	4.3	2.9	0.5	-4.2	-7.7	-5.6	-4.7
2. Offentlig investering	4.3	4.1	4.2	4.3	4.3	4.2	4.4	4.0	3.4	3.3	2.6	2.4
3. Offentligt opsparingsoverskud	6.5	5.3	-0.2	0.7	-0.2	0.1	-1.5	-3.5	-7.6	-11.0	-8.2	-7.1
4. Privat opsparing	18.4	16.0	18.5	17.0	17.8	17.8	16.8	16.3	18.8	21.0	20.8	20.7
5. Privat investering	26.8	24.8	20.0	23.3	22.3	21.1	20.9	17.2	14.8	15.3	16.0	16.2
6. Privat opsparingsoverskud	-8.4	-8.8	-1.5	-6.3	-4.5	-3.3	-4.1	-0.9	4.0	5.7	4.8	4.5
7. Betalingsbalancesaldo	-1.9	-3.5	-1.7	-5.6	-4.7	-3.2	-5.6	-4.4	-3.6	-5.3	-3.4	-2.6

Anm.: Tabellen er baseret på de definitioner, som anvendes af Danmarks Statistik i forbindelse med opstilling af nationalregnskabet og den offentlige sektors regnskab. Der foreligger dog en afvigelse, hvad angår behandlingen af kurstabene på det offentlige låntagning. Disse er her søgt spredt ud over lånenes løbetid, hvorimod de af Danmarks Statistik og på statsregnskabet henregnes til de respektive låns faktiske afdrags- og indfrielsestidspunkter. Set over en længere periode skulle der ikke være nogen særlig forskel på de to betragtningsmåder, men for enkelte år kan differencen godt have betydning.

Det skal tilføjes, at tallene for opsparing og betalingsbalance ikke tager hensyn til de reale tab på finansielle tilgodehavender - henholdsvis reale gevinster på lån - som inflationen afføder.

Kapitel II

Nogle langsigtede internationale udviklingstendenser samt skøn over deres konsekvenser for den danske eksportudvikling

A. Indledning

Fremskrivningernes betingede karakter

1. Hovedindholdet af dette kapitel er en beskrivelse og diskussion af nogle sandsynlige langtidstendenser i den fremtidige internationale økonomiske udvikling, mundende ud i et forsøg på en langtidsfremskrivning af hovedtendenser i den danske eksportudvikling under de diskuterede internationale forudsætninger.

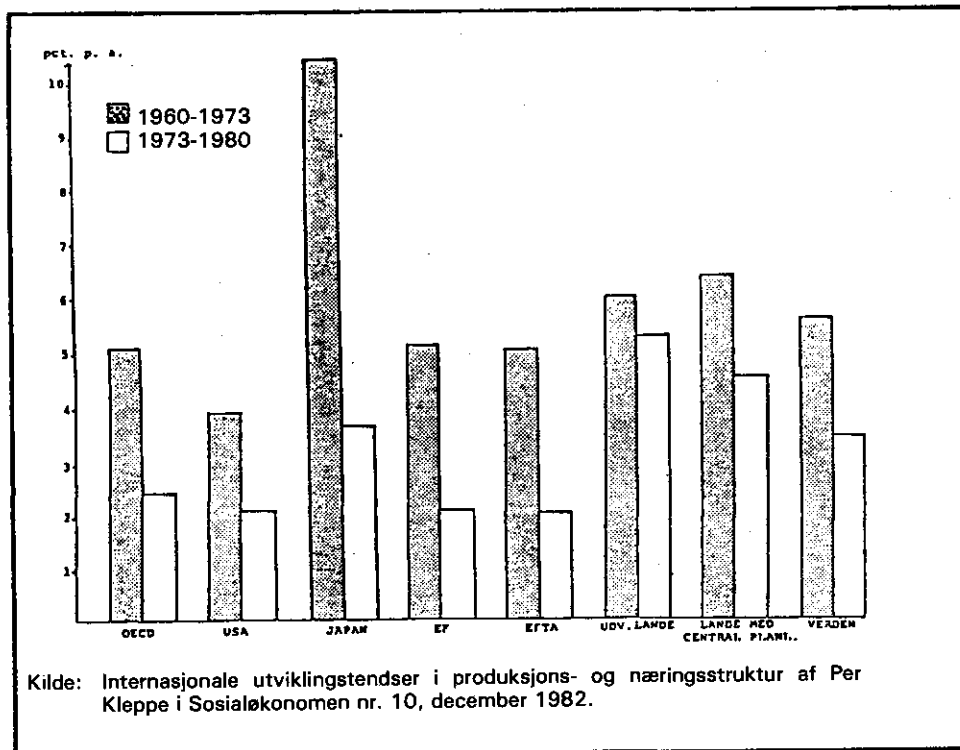
En sådan langtidsanalyse - dækkende tiden frem til omkring år 2000 - må dels skønnes at være af en betydelig interesse i sig selv, dels er den en nødvendig forudsætning for de fremskrivninger vedrørende den langsigtede udvikling på det danske arbejdsmarked, der er foretaget i kapitel IV. Det skal imidlertid understreges, at resultaterne ikke bør opfattes som en egentlig prognose, men kun som en mulig udvikling eller en betinget fremskrivning - betinget af de forudsætninger, fremskrivningen baseres på. Disse forudsætninger må uundgåeligt blive temmelig usikre.

Højvækstperioden og den senere udvikling

2. Som udgangspunkt for diskussionen kan et kort tilbageblik på udviklingen i verdensproduktionen gennem de sidste to-tre årtier være hensigtsmæssigt (også for at mindske risikoen for, at de allerseneste års udvikling, der har været specielt ugunstig, skal få for stor vægt i fremskrivningerne).

Figur II.1 viser den gennemsnitlige årlige vækst i bruttonationalproduktet (for lande med en centraldirigeret økonomi nettomaterialproduktet) i forskellige geografiske områder og for verdensøkonomien som helhed i de to

Figur II.1 Produktionsvæksten i nogle landeområder 1960-73 og 1973-80.

perioder 1960-73 og 1973-80. Specielt for industrilandene i OECD skete der en meget kraftig reduktion af væksten fra den første til den anden periode, nemlig i gennemsnit en halvering fra ca. 5 til under $2\frac{1}{2}$ pct. pr. år. Det er derimod karakteristisk, at udviklingslandene, set under ét¹⁾ i langt højere grad end industrilandene formåede at holde deres væksttempo oppe også i den sidstnævnte periode. I løbet af det sidste par år er dette forhold imidlertid ændret, idet udviklingslandene, som nævnt i kapitel I, gennemgående har været nødt til at bremse deres økonomiske vækst for derved at dæmme op for den stærke betalingsbalanceforringelse og dermed den stærke stigning i deres udlandsgæld, som konjunkturforspringet i kombination med den

1. Mange udviklingslande - herunder ikke mindst de fattigste - har imidlertid haft en særdeles ugunstig udvikling gennem 1970'erne, især når man ser på indkomsten pr. indbygger.

kraftige internationale rentestigning gav dem. Som helhed har der herefter ikke været markante væksthforskelle mellem industrilandene på den ene side og udviklingslandene på den anden side. Begge landegrupper har haft udtalte tilbageslag, idet der dog fortsat har været betydelige forskelle udviklingslandene imellem.

*Det var højvækst-
årene, der var
ekstraordi-
nært gunstige
- ikke 1970'erne,
der var specielt
ugunstige*

3. Som nævnt skal man være forsigtig med at lade de seneste års internationale økonomiske udvikling få for stor vægt i en langtidsfremskrivning, idet disse år må anses for særligt ugunstige. Dette gælder derimod ikke perioden 1973-80. Det er snarere 1950'erne²⁾ og 1960'erne, der skiller sig ud som en specielt gunstig periode. Dette gælder både ved en sammenligning med 1970'erne og ved en sammenligning bagud i tid. I hele det lange tidsrum fra 1870 til 1950 var den gennemsnitlige økonomiske vækst i industrilandene således på omkring 2½ pct. pr. år eller det samme som i perioden 1973-80 mod omkring det dobbelte i den mellemliggende periode.

I en kort fremstilling er det ikke muligt at gå nærmere ind på hele det kompleks af årsager (de mange 'gode cirkler'), der gjorde 1950'erne og 1960'erne til en international højvækstperiode. En hovedårsag var imidlertid, at økonomisk vækst og fuld beskæftigelse var de højest prioriterede mål i den økonomiske politik. I lang tid lettedes realiseringen af disse mål ved, at der i de fleste lande kun var lave løn- og prisstigninger, således at den økonomiske politik ikke løb ind i en større konflikt mellem vækst- og beskæftigelsesmålene på den ene side og målsætningen om stabile priser på den anden side.

På økonomiens udbudsside bidrog en lang række faktorer til den kraftige produktionsvækst og den relativt høje prisstabilitet: tilstrømning af fremmed arbejdskraft til en række industrilande, stærk produktivitetsvækst bl.a. som følge af et højt investeringsniveau, betydelige teknologiske fremskridt og overførsel af ressourcer fra sektorer med lav til sektorer med gennemgående høj produktivitet, på energi-

2. Internationalt var også 1950'erne en højvækstperiode på samme måde som 1960'erne. I Danmark begyndte den 'gyldne tid' derimod som bekendt først i 1958.

området omstillingen af industrilandene til 'olieøkonomier' ved realt faldende oliepriser, et ligeledes stort og elastisk råvareudbud etc. etc. For Vesteuropa og Japan kan der til lige peges på genopbygningsbehovet efter 2. verdenskrig og indhentningen af U.S.A.'s produktivitetsforspring.

'Internationaliseringen' i forbindelse med liberaliseringen af udenrigshandelen for industrivarer spillede ligeledes en central rolle for den økonomiske udvikling i den her betragtede højvækstperiode. Verdenshandelen ekspanderede i en endnu stærkere takt end produktionen, i periodens slutning således typisk dobbelt så stærkt.

Ændringerne i 1970'erne og den forløbne del af 1980'erne

4. I slutningen af 1960'erne begyndte det gunstige billede at ændre sig til sin modsætning. Der udviklede sig et internationalt inflationsproblem, og det er karakteristisk, at den kraftige konjunkturopgang i industrilandene i 1972-73 netop af denne grund (antiinflationshensynet) i virkeligheden allerede var i færd med at blive bremset af den økonomiske politik, da den første olieprisomvæltning og den samtidige eksplosion i råvarepriserne satte ind. På samme tid kom dollaren i krise, og det hidtidige internationale valutasystem brød sammen.

Generelt førte inflationsproblemet i 1970'erne til en omprioritering af målene i den økonomiske politik. Inflationsbekæmpelse blev herefter hovedmålet, og arbejdsløshed blev - omend det måske ikke altid blev erkendt - et ubehageligt middel til at nå målet. Derudover hang omslaget i den økonomiske politik i 1970'erne som bekendt også snævert sammen med de betydelige betalingsbalanceproblemer, som olieprisomvæltningerne skabte både i forhold til de olieeksporterende lande og mellem de olieimporterende lande indbyrdes.

Den senere tids udvikling og specielt forløbet gennem det sidste års tid har umiddelbart reduceret inflationsproblemet kraftigt og har for industrilandene under ét helt fjernet betalingsbalanceunderskuddet. Sideløbende hermed er arbejdsløsheden imidlertid påny vokset meget kraftigt. Selv om der gennem årene synes at være sket en form for tilvæning til en situation med høj ledighed, er der næppe tvivl om,

at adskillige lande er ved at nå en 'tærskel' for hvor stor en arbejdsløshed, man kan acceptere, så meget mere som arbejdsløsheden rammer nogle grupper, navnlig de unge, særlig hårdt. - Der er da også ved at være tegn på, at arbejdsløshedsbekæmpelse igen er ved at få højere prioritet i den økonomiske politik, i hvert fald i nogle lande. Tendenserne til en eventuel nyvurdering hæmmes dog helt åbenbart af tvivl med hensyn til, om de opnåede resultater i inflationsbekæmpelsen vil holde også i en situation, hvor efterspørgslen og beskæftigelsen får lov at ekspandere. Samtidig er det fortsat et højt prioriteret mål for den økonomiske politik i de fleste lande at beskytte betalingsbalancen. Endelig domineres finanspolitikken i land efter land nu mere og mere af de statslige budgetbalanceproblemer, som også for så vidt angår de langsigtede fordelingsproblemer antager en reelt mere tyngende karakter, efterhånden som krisen trækker i langdrag, og statsgælden og rentebelastningen i forbindelse hermed tiltager.

B. Den økonomiske politik og langtidsp præferencerne

Opbremsningen af den offentlige sektor

5. Ved en vurdering af de sandsynlige økonomisk-politiske udgangspunkter for den fremtidige økonomiske udvikling på både kort og langt sigt må det yderligere tages i betragtning, at der i en lang række lande er tendens til en ændring af de politiske præferencer med hensyn til udviklingen i forholdet mellem henholdsvis det private forbrug og de offentlige serviceydelser og med hensyn til transfereringernes størrelse. Efter en årrække med hastigt stigende offentlige udgifter (både absolut og relativt) går tendensen i de fleste lande nu klart i retning af at holde igen på de offentlige udgifter og at søge at fremme væksten i den private sektor. Denne ændring har naturligvis både sammenhæng med budgetbalanceproblemerne og med, at de offentlige udgifter har fået et betydeligt omfang i de fleste lande.

For konjunkturpåvirkningen fra de offentlige finanser betyder dette, at der fra udgiftssiden på de offentlige budgetter udgår en konjunkturdæmpende indflydelse eller i det mindste svagere konjunkturstimulerende impulser end tidligere. Skal denne forskel m.h.t. efterspørgselpåvirkning neutra-

liseres via skatte- og afgiftspolitikken, vil der ofte kræves skattereduktioner, som er større end udgiftsreduktionerne. Det er kun i U.S.A., der har været en klar tendens hertil, nemlig i det første par år med 'Reaganomics', og denne tendens er nu under afvikling. I de øvrige OECD-lande og nu tilsyneladende også i U.S.A. stiller ønsket om begrænsning af statsunderskuddene sig i vejen for kompenserende skattelettelser af større omfang.

Under disse omstændigheder bliver den isolerede nettovirkning af finanspolitikken konjunkturdæmpende, hvilket må antages at være en tendens, der vil komme til at gælde i lang tid fremover. Det indebærer igen, at pengepolitikken skulle lægges forholdsvis stærkt om i ekspansiv, dvs. konjunkturstimulerende retning, hvis den samlede makroøkonomiske politik skulle omlægges til at være blot forsigtigt ekspansiv. Selv om der er sket lempelser i pengepolitikken i det sidste års tid, har lempelserne ikke haft et sådant omfang, at de kan siges at være udtryk for en klar reorientering af den samlede økonomiske politik. Realrenten er da også fortsat usædvanlig høj for en lavkonjunktursituation, selv om også den i nogle lande er blevet reduceret noget i den senere tid.

Også på længere sigt kan det, blandt andet under hensyn til den vedvarende inflationsfrygt, måske betvivles, at pengepolitikken bliver ekspansiv nok til at modvirke den konjunkturdæmpende finanspolitik i fornødent omfang. Hermed være ikke sagt, at fortsat finanspolitisk stramning ikke kan bidrage til yderligere rentenedsættelse med den virkning, at også realrenten efterhånden reduceres mere kendeligt. Men der kan næres tvivl om, at renten selv på langt sigt kan forventes at blive så lav, at de private investeringer stimuleres tilstrækkeligt til at neutralisere den negative konjunkturpåvirkning fra de offentlige finanser. Hertil kræves der formentlig et meget stort realrentefald.

*Forskydningen
i retning af
'servicesamfund'
- nogle krydsende
tendenser*

6. Det er nærliggende at sætte tendenserne - og tendensskiftet - omkring den offentlige sektors ekspansion i relation til den underliggende tendens til en udvikling over mod et 'servicesamfund', der er mere eller mindre fælles for alle udviklede økonomier, uanset samfundsformen.

De økonomiske udviklingsfaser beskrives ofte på den måde, at der i økonomien sker en langtidsudvikling først fra landbrugs- til industrisamfund (fra primær til sekundærproduktion) og senere - efterhånden som velstandsniveauet øges - en forskydning bort fra de vareproducerende erhverv og over mod de tjenesteydende erhverv (den tertiære sektor).³⁾

Både i de nordiske og i de øvrige vesteuropæiske lande har den hidtidige tendens til forskydning over mod 'det tjenesteydende samfund' været nært forbundet med ekspansionen i den offentlige sektor. I bl.a. U.S.A. har der derimod ikke været en tilsvarende stærk vækst i den offentlige sektor, men til gengæld en meget kraftig vækst i de private serviceerhverv, som har båret en stor del af den stærke beskæftigelsesfremgang, der indtil den seneste tid fortsat har karakteriseret udviklingen i den private sektor i U.S.A.

Set i et langtidsperspektiv er der således ikke nogen éntydig sammenhæng mellem den tertiære sektors vækst og væksten i den offentlige sektor. Den hidtidige nære sammenhæng i Vesteuropa kan fortolkes som konsekvensen af præferencer for en samfundsudvikling i retning af flere offentligt finansierede ydelser. Som nævnt synes disse præferencer nu i mange lande at være under ændring i retning af øget 'privatisering'.

3. I virkeligheden er der naturligvis tale om langt mere nuancerede udviklingsforløb end svarende til en sådan opdeling i kun tre hovedsektorer. Sideløbende med forskydninger mellem disse finder der forskydninger sted inden for undersektorer. F.eks. hænger ekspansionen inden for store dele af tjenestesektoren snævert sammen med ekspansionen i og omorganiseringen af de vareproducerende erhverv. De omtalte tendenser brydes også af en åbenbar tendens til i husholdningerne at erstatte køb af tjenesteydelser med dels varige forbrugsgoder, der kan producere sådanne ydelser, dels 'gør-det-selv-aktiviteter'. På den anden side afspejler tresektor-forklaringen utvivlsomt også en realitet. Efterspørgslen efter landbrugsprodukter (primærproduktionen) øges ikke i takt med velstandsstigningen og med produktivitetstigningen i landbruget, hvorfor der sker afvandring fra landbruget til byerhvervene. De tjenesteydende erhverv har hidtil som helhed haft lavere produktivitetstigninger end de varefrembringende erhverv. Samtidig vil efterspørgslen efter tjenesteydelser normalt have tendens til at vokse kraftigere end efterspørgslen efter lønsmidler og industrivarer m.v. Begge tendenser virker i retning af at reducere den del af arbejdsstyrken, der er beskæftiget i de varefrembringende erhverv og øge den del, der er beskæftiget i tjenestesektorerne.

*Private service-
erhverv frem-
tidens vækst-
brancher?*

Da den underliggende tendens til forskydning over mod den tertiære sektor må formodes fortsat at gøre sig gældende, indebærer den nævnte udvikling, at det i høj grad må blive de private serviceerhverv, der skal stå som bærere af den fremtidige økonomiske vækst - naturligvis sideløbende med en ekspansion i de vareproducerende erhverv. Ikke mindst i serviceerhvervene kan det imidlertid blive vanskeligt at realisere en kraftig vækstproces, hvis ikke der internationalt sættes tilstrækkeligt skub i den private sektor gennem et stærkt fald i realrenten. Uden et sådant 'kompensatorisk skub', der som omtalt ovenfor skal være meget betydeligt, kan den tilsigtede strukturforskydning (privatiseringen) blive en faktor, der selvstændigt begrænser den samlede efterspørgsel og dermed væksten.

C. Tendenser i befolknings- og arbejdsudviklingen

*Lav befolknings-
tilvækst i indu-
strilandene*

7. En af de sikre udviklingstendenser i OECD-landene (som i øvrigt også i Sovjetunionen og Østeuropa) er den aftagende befolkningstilvækst som følge af de markante fald i fødselstallene og fertiliteten. Befolkningstilvæksten i disse lande er nu den laveste, den har været i dette århundrede. I flere lande (deriblandt Danmark) er der nu tendens til faldende folketal. Verdens samlede befolkning stiger derimod fortsat meget kraftigt, nemlig med op mod et par procent om året. Det skønnes dog, at den fremtidige vækst vil blive noget mindre.

*Har hidtil ikke
afspejlet sig
i arbejdsstyr-
kens udvikling*

Den aftagende befolkningstilvækst i OECD-landene er hidtil ikke slået igennem i arbejdsstyrkens udvikling. Denne har tværtimod udvist en stigende vækst. Forskellen fra befolkningsudviklingen skyldes dels ændringer i aldersfordelingen (med relativt flere i de erhvervsaktive aldre; specielt er de forholdsvis høje fødselstal i fyrrerne slået ud i en kraftig tilvækst i de yngre aldersklasser i arbejdsstyrken), dels stærkt stigende erhvervsfrekvenser for kvinder. Den sidstnævnte udvikling har været specielt kraftig i U.S.A. og de skandinaviske lande. Der er dog også enkelte lande, hvor der ikke er sket nogen stigning i kvindernes erhvervsdeltagelse.

I udviklingslandene voksede arbejdsstyrken mellem 1960 og 1980 med ca. to pct. pr. år - det samme som befolkningstilvæksten og næsten det dobbelte af væksten i OECD-området.

Inden for de nærmeste år vil der imidlertid ske en stærk afsvækkelse af væksten i arbejdsstyrken

I løbet af de nærmeste år vil der ske et skarpt brud på væksten i befolkningen i de erhvervsaktive aldersgrupper i OECD-landene. Ved uændrede erhvervsfrekvenser vil den årlige vækst i arbejdsstyrken i anden halvdel af 1980'erne gå ned fra de nuværende godt én pct. til i gennemsnit omkring 0.6 pct. pr. år som følge af den faldende befolkningstilvækst. Det er dog sandsynligt, at kvindernes erhvervsfrekvens vil fortsætte med at stige, hvilket vil trække i modsat retning. På den anden side er det også nærliggende at antage, at den fortsatte høje ledighed vil føre til udbygning af eksisterende lovgivning i de forskellige lande om fremskyndet tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet eller andre former for reduktion af arbejdsudbuddet.

D. Tendenser i produktivitsudviklingen

Produktivitsstigningerne stærkt reduceret siden højvækst-årene

8. I tabel II.1 er vist en oversigt over den gennemsnitlige årlige produktivitsstigning (defineret som stigningen i produktionen pr. beskæftiget) i en række vestlige lande 1960-1973 og 1973-1980. Tabellen viser dels produktivitsudviklingen for økonomien som helhed i de pågældende lande, dels specifikt udviklingen inden for industri og håndværksmæssig fremstillingsvirksomhed. Det fremgår af tabellen, at der i alle de nævnte lande både for industrien og for økonomien under ét er sket et klart knæk i produktivitsstigningstakten omkring 1973. Udviklingen er så generel og markant, at fænomenet ikke kan tolkes som tilfældigt og forbigående. Selv om der er tale om et samspil mellem mange faktorer, skal hovedårsagen til faldet i produktivitsstigningstakten formentlig søges i faldet i væksttempoet efter 1973. Det vigtigste fællestræk mellem de undersøgte lande er netop som fremhævet det universelle fald i det økonomiske væksttempo efter 1973. Der synes med andre ord at være en stærk tendens til, at høj økonomisk vækst er ledsaget af store produktivitsstigninger og lav vækst af små produktivitsstigninger.

Tabel II.1 Procentvis årlig stigning i produktionen pr. beskæftiget 1960-1980

	Hele økonomien			Fremstillingsvirksomhed		
	1960-67	1967-73	1973-80	1960-67	1967-73	1973-80
U.S.A.	2.7	1.6	0.2	3.1	3.3	1.1
Japan	8.6	8.3	3.0	8.8	10.8	6.6
Tyskland	4.0	4.8	2.8	4.0	5.4	2.7
Frankrig	5.0	4.7	2.6	6.8	6.6	3.5
U.K.	2.4	3.4	1.1	2.7	4.6	-
Italien	6.3	5.2	1.7	7.3	5.5	3.3
Canada	2.5	2.9	-	3.5	4.4	-
7 store OECD-lande tilsammen	4.0	3.7	1.4	4.3	5.1	2.7
Øvrige OECD	4.3	4.3	2.0	4.8	5.8	2.4
Heraf:						
Belgien	3.9	4.5	2.4	4.4	7.8	5.1
Holland	3.5	4.9	1.9	5.2	7.7	3.6
Schweiz	2.9	3.3	1.2	-	-	-
Østrig	4.9	5.2	2.6	4.7	6.2	3.5
Danmark	2.9	3.2	1.1	4.8	4.2	3.4
Norge	4.1	-	2.5	3.4	-	0.3
Sverige	4.1	2.8	0.5	5.3	5.6	0.8
Finland	3.9	5.5	2.4	4.3	4.0	2.9
Hele OECD	4.0	3.8	1.5	4.4	5.2	2.7
OECD-Europa	4.3	4.5	2.1	4.8	5.8	2.6
EF	4.3	4.7	2.1	4.8	5.9	2.7

Kilde: OECD: Historical Statistics 1960-1980, tabel 3.7 og 3.10.

Beskæftigelsen i industrilandene ville uden denne sammenhæng mellem produktivitetstigningerne og det generelle væksttempo være gået endnu stærkere tilbage i de senere år, end det faktisk har været tilfældet. Dette kunne måske lede frem til den konklusion, at svag produktivitetstigning er en fordel, set fra et beskæftigelsesmæssigt synspunkt. Det er dog åbenbart, at dette ville være en forhastet konklusion, jfr. f.eks. diskussionen i Dansk Økonomi, december 1980.

Med henblik på den fremtidige udvikling betyder det her fremdragne forhold på samme måde som eksistensen af stor ledighed og stor uudnyttet materiel produktionskapacitet, at der i og for sig er argumenter for, at der gennem en periode kunne opnås en ekstraordinært høj vækst, også uden at skabe forstærket inflationspres, hvis de toneangivende lande ændrede den økonomiske politik og lod et opsving komme til udfoldelse. Som diskuteret ovenfor er det dog svært at mobilisere nogen større optimisme med hensyn til sandsynligheden af større omlægninger af den økonomiske politik. En vækst, stærk nok til at forhindre stigende arbejdsløshed, er som nævnt nok det bedste, man tør håbe på.

Selv dette skulle på baggrund af udviklingen i 1960'erne kunne indebære ret betydelige produktivitetstigninger. En række forskellige forhold vil imidlertid tendere at trække produktivitetstigningstakten ned i forhold til 1960'erne. For den samlede produktivetsudvikling i hele økonomien spiller det således en rolle, at den offentlige sektor - hvor der normalt ikke regnes med produktivitetstigninger - nu 'fylder' mere i den samlede økonomi. Det bør også nævnes, at der ikke synes at være muligheder for store sektorforskydningsgevinster, således som det var tilfældet i 1950'erne og 60'erne (f.eks. afvandring fra lavproduktive dele af landbruget). Hertil kommer, at produktivitetstigningstakten også af andre grunde end de her nævnte må anses for varigt reduceret i sammenligning med 50'erne og 60'erne. Uden at gå i dybden hermed kan der peges på den væsentlige skærpelse, der i de fleste lande er sket af miljølovgivningen og sikkerhedsbestemmelserne på arbejdspladserne m.v.⁴⁾ Desuden må man nok regne med, at tempoet i det tekniske fremskridt er lavere i en situation med lavt end i en situation med højt aktivitetsniveau. Samtidig er det også sandsynligt, at produktivetsgevinsterne som følge af det forbedrede uddannelsesniveau har været større tidligere, end de er i dag; med voksende uddannelsesniveau mindskes formentlig gevinsten ved yderligere vækst heri.

4. Den deraf følgende reduktion i det målelige forhold mellem produktion og ressourceindsats - mellem 'output' og 'input' - er i øvrigt et eksempel på det vanskelige i produktivets- og velfærdsmåling, idet man ved de statistiske opgørelser netop ser bort fra nytten af disse foranstaltninger.

E. Konkrete skøn vedrørende den langsigtede udvikling i den internationale produktion og handel

Tilbage til 2½ pct.'s vækst i OECD

9. Efter foreløbig tre i vækstmæssig henseende spildte år i 1980'erne og med udsigt til kun en moderat bedring i 1983, jfr. kapitel I, kan det næppe antages, at der for 1980'erne under ét er udsigt til blot de 2½ pct.'s vækst for OECD-området under ét, der blev resultatet for perioden 1973-80, og som i sig selv som nævnt betegnede en halvering i forhold til 1950'erne og 1960'erne. 1980'erne må i kraft af de spildte år forventes at blive 'magrere' end 1970'erne.

Med det nuværende høje ledighedsniveau og formentlig endda med udsigt til fortsat stigning heri frem til udgangen af 1983 er man dog som nævnt gået ud fra, at ledigheden er ved at nå et maksimum for, hvad de forskellige OECD-lande kan 'leve med', medmindre landene vil løbe risiko for 'social fragmentering'.⁵⁾ Det forudsættes derfor, at der vil blive firet så meget på den økonomiske politik, at man i det mindste undgår yderligere stigning i ledigheden. Dette antages at være muligt, hvis væksten i OECD bringes tilbage til 'trenden' fra 1973 til 1980 på 2½ pct. pr. år. Det forudsættes altså, at den økonomiske politik i OECD-landene tilrettelægges med henblik på at sikre dette.⁶⁾

Den forudsatte vækst er lavere end i de fleste internationale langtidsfremskrivninger. Den mere pessimistiske bedømmelse hænger som beskrevet snævert sammen med den

5. I 'Interfutures'-rapporten fra OECD 1979 forekom et lavvækstscenario for OECD 1975/2000 med en vækst på 3.4 pct. pr. år, indebærende en fastholden af arbejdsløsheden på det daværende niveau, der var betydeligt lavere end det nuværende. Dette scenario betegnedes i rapporten som ekstremt foruroligende, idet et sådant forløb måtte antages at føre til skærpede modsætningsforhold såvel internationalt (bl.a. med tendens til øget protektionisme) som indadtil i de enkelte lande i forholdet mellem de forskellige befolkningsgrupper ('social fragmentering' og tilbagegang for demokratiet). Det fremhævedes derfor med eftertryk, at landene burde sætte alt ind på at undgå en udvikling med så lav en vækst.
6. De 2½ pct.'s årlig vækst antages sammensat af en stigning i beskæftigelsen på ½ pct. pr. år, et fald i den gennemsnitlige arbejdstid på ½-1 pct. pr. år og en samlet timeproduktivitetsstigning på 2½-3 pct. pr. år. Som tidligere nævnt svarer de 2½ pct. produktionsstigning til 'væksttrenden' i industrilandene i tidsrummet 1870-1950. De svarer i øvrigt også til væksten i Danmark i 1950'erne.

forventede økonomiske politik. Det er således ikke ressourcemangel, der for tiden og for de nærmeste årtier sætter grænser for den økonomiske vækst. I industrilandene er disse grænser først og fremmest skabt af politiske, sociale og institutionelle forhold, derunder ikke mindst vanskelighederne ved at forene høj beskæftigelse med et stabilt prisniveau.

Væksten i henholdsvis industrilande og udviklingslande

10. De stærke bindinger, der er mellem industrilandene og udviklingslandene, bevirker, at en afsvækket vækst i industrilandene vil gå stærkt ud over udviklingslandene. Det er dog næppe sandsynligt, at den nuværende situation, hvor væksten i udviklingslandene totalt set er bragt ned på samme lave niveau som i industrilandene, vil blive meget langvarig. (I så fald ville også svælgel mellem levestandarder i de to landegrupper blive stadig stigende på grund af forskellen i befolkningstilvækst). De fleste såkaldt nyindustrialiserede lande har fremdeles ret høje vækstrater, og allerede det lave udgangsniveau i de fleste andre udviklingslande taler for, at vækstraterne med tiden må kunne blive forholdsvis høje. Hertil kommer, at det er almindeligt antaget, at udviklingslandene har gode muligheder for at udvide deres indbyrdes samhandel og derigennem kompensere for svigtende afsætningsmuligheder i industrilandene og så at sige 'hjælpe sig selv'.

Vækstantagelserne i tal

11. I tabel II.2 er vist, hvilke vækstrater, der konkret er regnet med for nogle hovedlandegrupper. Til sammenligning med de anslåede fremtidige vækstrater er anført tal for den faktiske økonomiske vækst i perioderne 1960-73 og 1973-80.

Som det fremgår, antages den forudsatte OECD-vækst på 2½ pct. at fordele sig med en udvikling lidt under gennemsnittet i Nordamerika og en overgennemsnitlig vækst for Japan og nogle sydeuropæiske lande.

Der er i tabel II.2 taget yderligere tre landegrupper ud til selvstændig belysning: Østeuropa inkl. Sovjet, OPEC-landene og en lille gruppe såkaldt nyindustrialiserede lande, der har oplevet en særlig stærk økonomisk udvikling. Restgruppen af øvrige lande er yderst heterogen og omfat-

Tabel II.2 Produktionsudviklingen for vigtige landegrupper

Vækstrate for bruttonationalprodukt, pct. pr. år	1960-73	1973-80	1980-90	1990-2000
1. Nordamerika	4.3	2.4	1.9	2
2. Japan	10.4	3.7	3.3	3½
3. Vesteuropa	4.6	2.4	1.7	2½
4. Sydeuropa	7.1	2.9	2.6	3
5. Østeuropa inkl. Sovjet	6.6	4.6	2.9	3
6. OPEC-landene	7.6	3.5	2.2	4
7. Nogle ny-industrialiserede lande	7.6	6.9	3.5	5
8. Øvrige lande	6.6	3.8	3.8	4
9. Hele verden	5.6	3.1	2.5	3
10. - OECD-landene	5.0	2.5	2.1	2½
11. - Danmark	4.2	2.0	2.0	2.2

Anm.: Nordamerika omfatter Canada og USA. Vesteuropa omfatter Belgien, Danmark, Finland, Frankrig, Holland, Irland, Italien, Norge, Schweiz, Sverige, Tyskland, UK og Østrig. Sydeuropa omfatter Grækenland, Portugal, Spanien og Tyrkiet. Østeuropa omfatter Albanien, Bulgarien, DDR, Jugoslavien, Polen, Rumænien, Sovjetunionen, Tjekkoslaviet og Ungarn. OPEC omfatter Algeriet, Equador, Emiraterne, Gabon, Indonesien, Irak, Iran, Kuwait, Libyen, Nigeria, Qatar, Saudi Arabien og Venezuela. Gruppe 7 omfatter Brasilien, Hong Kong, Mexico, Singapore og Sydkorea. OECD-området omfatter gruppe 1 til 4 samt Australien, Island og New Zealand.

Opgørelsen vedrører bruttonationalproduktet, idet der dog for Østeuropa er tale om en opgørelse, som bortser fra produktionen af en række tjenesteydelser. Ved skønnene over produktionsvæksten 1980-90 indgår dels den beskendne produktionsudvikling, som tegner sig for de første par år af perioden, dels de egentlige langfristede antagelser, som fremgår af kolonnen med vækstrater for 1990-2000.

Kilde: Diverse statistiske opgørelser fra Forenede Nationer, OECD, Valutafonden og Verdensbanken samt egne skøn og antagelser.

Der er grund til at fremhæve, at også de historiske oplysninger er forbundet med usikkerhed især for landegrupperne 6-8.

ter både de allerfattigste udviklingslande, nogle mellemlandskomstlande og enkelte industrialiserede lande såsom Australien.

Den antagne spredning i vækstrater afspejler nogenlunde de hidtidige erfaringer, og de forskellige vækstrater kan i vidt omfang tilskrives forskellig stigningstakt i produktionen pr. ansat. Den industrielt modne nordamerikanske økonomi

antages fortsat at få de mindste produktivitetstigninger, men sammenlignet med Vesteuropa antages konsekvenserne for den økonomiske vækst dog noget modvirket af en stærkere beskæftigelsesudvikling. Japan forventes fortsat at kunne opvise en relativt stærk vækstrate, men dog klart lavere end for en snes år siden bl.a. som udtryk for, at de produktivetsgevinster, japansk økonomi kan få ved at importere teknologi fra f.eks. Nordamerika, er svundet ind.

Den generelt stærkeste produktivitetstigning for de mindst industrialiserede økonomier, der også antages at gøre sig gældende fremover, kan netop tilskrives, at disse har de største muligheder for produktivetsfremgang gennem overgang til mere effektive produktionsmetoder. Hertil kommer, at mange økonomier udenfor OECD har relativt gode muligheder for at gøre et teknologispring (ikke mindst inden for mere arbejdskraftkrævende produktioner) p.g.a. et lavt lønniveau. Specielt gælder for flere af de nyindustrialiserede lande, at en relativt veluddannet og disciplineret arbejdsstyrke også gør meget højteknologiske produktionsmetoder fordelagtige. Det er dog også en nødvendig forudsætning, at de rige lande gennem deres handels- og importpolitik giver plads for de nye lande, og her taler de senere års protektionistiske tendenser mod alt for megen optimisme på den 3. verdens vegne.

OPEC-medlemmerne er skilt ud som en landegruppe, hvis vækst og importmuligheder hænger nøje sammen med olieprisudviklingen. Den relativt moderate vækst er baseret på en antagelse om en beskeden realprisstigning på olie fra midten af 1980'erne.

Importtilbøjelighed

12. Udover at gøre antagelser om den generelle internationale økonomiske udvikling, er det nødvendigt at opstille forudsætninger om landeområdernes importtilbøjelighed for at kunne skønne over udviklingen i den danske eksport.

Antagelserne om importtilbøjelighed er illustreret i bilagstabel II.1. Den i tabellen anvendte målestørrelse, importelasticitet, angiver hvor mange procent importen af den pågældende slags varer stiger, når produktionen i aftagerlandene stiger én pct. Skønnene forudsætter uændret

konkurrenceevne for aftagerlandene.

Tabellen indeholder samme sektoropdeling som den, der anvendes i kapitel IV ved fremregningen af den danske udvikling. Forskellene i antagelser fra landområde til landområde og fra varegruppe til varegruppe er baseret på de senere års erfaringer. Det skal specielt bemærkes, at den mængdemæssige produktionsudvikling for OPEC-landene vil undervurdere udviklingen i landenes købekraft i det omfang, realprisen på olie stiger. En analog indvending mod at anvende produktionen som udgangspunkt for måling af importtilbøjeligheden gælder for så vidt også andre lande med betydelige ændringer i bytteforholdet.

Alt i alt fremkommer en samlet vareimportelasticitet på de danske eksportmarkeder på knap $1\frac{1}{2}$, hvilket for de i tabel II.2 anførte antagelser om den internationale produktionsudvikling implicerer en eksportstigning på ca. 3% pct.⁷⁾

Importen har indtil nu typisk vist en større stigning end produktionen. En medvirkende faktor til denne stigning i den internationale arbejdsdeling har antagelig været en stigende produktdifferentiering. Den konkrete antagelse på knap $1\frac{1}{2}$ for den fremtidige importelasticitet kan vise sig i overkant, hvis de nævnte protektionistiske tendenser tager til. For 1981 synes der eksempelvis internationalt at have været tale om mængdemæssig stagnation i samhandelen til trods for en lille produktionsopgang. Ved vurdering af de allerseneste tendenser skal der dog tages hensyn til den afkobling fra olieforbrug og -import, som har efterfulgt de drastiske prisstigninger.

For tjenesteeksportens vedkommende (ekskl. salg til udenlandske turister) er antaget en importelasticitet på aftagermarkederne på samlet godt $1\frac{1}{2}$. For salget af varer og tjenester til udenlandske turister er regnet med en elasticitet i afsætningen på knap 1.2 i forhold til den udenlandske indkomstudvikling svarende til de beregningsmæssige forudsætninger, der er gjort m.h.t. indkomstfølsomheden i danske forbrugeres efterspørgsel som turister i udlandet.

7. Sammenvejet med andele i dansk vareeksport.

Den danske tjenesteeksport består primært i skibstransportydelse på verdensmarkedet. Desuden kan nævnes indtjeningen ved danske ingeniørers arbejde for udlandet (er indregnet som eksport fra sektoren for forretningsservice) samt eksportindtjeningen til danske vognmænd og DSB.

*Eksportens
landefordeling*

13. For at kunne anvende de ovenfor gjorte antagelser om regionalt fordelt produktionsvækst og vare- og landefordelte importelasticiteter til en dansk eksportfremskrivning er det nødvendigt at fastlægge den danske vareeksports fordeling på lande og produktionssektorer. Dette er sket i bilagstabel II.2, og det fremgår, at traditionelle markeder betyder mest; men f.eks. møbelindustri og jern- og metalindustri har vigtige oversøiske aftagerlande. Det må i øvrigt tages med i vurderingen, at en del af dansk eksport til OPEC og udviklingslandene går via reeksport af yderligere oparbejdede produkter fra f.eks. Vesttyskland og Sverige. Bilagstabel II.2 kan således indebære en svag undervurdering af disse fjernere landegrupperes reelle betydning for Danmarks eksport. Tjenesteeksporten er ikke søgt landefordelt. Et forsøg herpå ville nok afsløre en større afhængighed af de mere fjerne markeder end tilfældet er for vareeksporten.

*Den resulterende
eksportvækst*

14. Det samlede resultat af antagelserne vedrørende vækst, importelasticiteten og dansk eksportstruktur fremgår af bilagstabel II.3. Som følge af antagelsen om uændret konkurrenceevne er det for denne beregning generelt forudsat, at dansk eksport vil vokse i takt med aftagerlandenes import. En væsentlig undtagelse er den landbrugsmæssige eksport, der antages at vokse lidt langsommere end markedet som udtryk for produktionsdæmpende tendenser i de Europæiske Fællesskabers landbrugspolitik.⁸⁾

8. Dertil kommer, at der for træ- og møbeleksporten antages en mindre gevinst i markedsandele i fortsættelse af de allerseneste års udvikling. For den eksportmæssigt mindre betydningsfulde sten-, ler- og glas-sektor forudsættes en tendens til fald i markedsandel at fortsætte. Eksporten af raffinerede energiprodukter er antaget uændret gennem fremskrivningsperioden, og for eksporten af råolie fra Nordsøen antages en mervækst i forhold til markedet.

Bilagstabel II.1 De antagne importtilbøjeligheder for forskellige landegrupper

Varer fra sektor	Nord-amerika	Japan	Norden	EF-landene	Øvrige OECD	Øst-europa	OPEC	Noogle NIC'er	Øvrige lande	I alt verdens-
Landbrug m.v.	0.6	0.3	0.4	0.8	0.5	0.3	1.0	0.3	0.3	0.7
Nærings- og nydelsesmidler	0.9	0.6	0.8	1.1	1.0	0.4	1.1	0.5	0.5	1.0
Tekstil og beklædning	1.5	1.1	1.1	2.1	1.3	0.6	1.4	0.6	0.7	1.4
Træ og møbel	1.8	1.3	1.5	2.2	1.7	0.7	1.8	0.9	1.1	1.9
Papir og grafisk	1.8	1.1	1.4	2.4	1.5	0.9	2.0	1.3	1.5	1.9
Kemisk	1.7	1.2	1.4	2.6	1.6	0.8	1.2	1.0	1.2	1.8
Sten, ler og glas	1.1	0.7	1.0	1.6	1.1	0.9	1.9	1.3	1.5	1.3
Jern og metal	1.6	1.1	1.2	2.3	1.5	1.1	2.6	1.9	2.4	1.9
Øvrig fremstilling	1.6	1.1	1.2	2.1	1.3	0.9	2.0	1.2	1.5	1.7
Engroshandel	1.2	0.8	1.1	1.6	1.2	0.8	1.8	1.1	1.3	1.4
Råenergi	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0	0.7	0.7	0.7
Anden energi	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0	0.7	0.7	0.7
Alle sektorer	1.2	0.8	1.1	1.6	1.3	0.8	1.7	1.2	1.4	1.4

Ann.: Tabellen viser importelasticiteter, dvs. hvor mange procent importen af den pågældende sektors varer stiger, når aftagerlandenes produktion stiger 1 pct.

Opdelingen på landegrupper er en lidt anden end den, der anvendes i tabel II.2. Valget af geografisk opdeling har bl.a. været dikteret af et ønske om at kunne udnytte et allerede foreliggende materiale opstillet af Danmarks Statistik. Den udvalgte gruppe af ny-industrialiserede lande er i tabelhovedet betegnet med NIC (Newly Industrializing Countries).

Antagelserne vedrørende importelasticiteter for forskellige landeområder og forskellige produktionssektorer er bl.a. gjort på grundlag af beregninger over, hvad der har været gældende de seneste ti år. Beregningsgrundlaget har været statistiske oplysninger fra valutafonden og OECD-statistikken vedr. udenrigshandelen. (Sidstnævnte OECD-statistik er i EDB-mæssig form stillet til rådighed af Gert Age Nielsen, Landbohøjskolen). Ved opstillingen af elasticiteter har desuden været benyttet "Prospects for Trade in Manufactured Goods Between Industrial and Developing Countries, 1978-1990" af Bela Balassa i Journal of Policy Modeling 2, 1980, samt Economic Bulletin for Europe af Forenede Nationers økonomiske kommission for Europa, bind 33, nr. 3, september 1981.

De gjorte antagelser er i øvrigt ganske summariske i de tilfælde, hvor den tilsvarende eksportværdi er af ringe betydning jfr. bilagstabel II.2.

Bilagstabel II.2 Vareeksportens fordeling på leverende sektorer og aftagerlande 1978

Dansk eksportierende sektor	Nordamerika	Japan	Norden	EF	Importerende landområder			OPEC	Nogle NIC'er	Øvrige lande	I alt verden	Sektorens andel af samlede eksport pct.
					Øst-europa	Øst-europa	Øst-europa					
	- eksportandel i procent -											
Landbrug m.v.	4.7	1.5	12.1	66.1	5.3	8.8	0.8	0.0	0.7	100	7.8	
Nærings- og nydelsesmidler	7.6	3.5	9.3	61.8	2.8	1.1	6.7	1.3	6.0	100	33.9	
Tekstil og beklædning	1.8	0.3	57.6	29.0	6.5	1.7	2.0	0.5	0.7	100	4.8	
Træ og møbel	13.7	2.1	23.5	45.9	5.1	0.8	7.4	0.0	1.4	100	3.1	
Papir og grafisk	2.4	0.4	39.1	45.9	6.1	1.6	2.4	0.7	1.4	100	1.4	
Kemisk	6.8	1.8	31.2	35.9	8.0	3.4	3.7	2.2	6.9	100	8.6	
Sten, ler og glas	6.6	1.0	34.3	42.1	5.5	2.3	4.5	0.5	3.3	100	1.9	
Jern og metal	5.4	1.1	25.9	38.7	6.5	5.6	6.5	1.6	8.3	100	26.9	
Øvrig fremstilling	12.0	1.8	26.3	45.7	7.4	1.2	1.9	1.1	2.6	100	1.5	
Engros-handel	4.9	1.4	21.7	49.6	6.1	4.4	5.1	2.4	4.3	100	8.4	
Råenergi	0.0	0.2	99.7	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	100	0.0	
Anden energi	0.0	0.0	80.2	18.6	0.2	0.9	0.1	0.0	0.0	100	1.7	
Alle sektorer	6.2	2.0	22.0	49.1	5.1	3.4	5.3	1.4	5.5	100	100.0	

Anm.: Vareeksporten er opgjort i basispriser, d.v.s. de priser producenten får incl. subsidier. Eksempelvis er eksporten af landbrugsvarer opgjort incl. tilskuddet fra FEOGA. Angivelserne vedrører sektorens direkte leverancer af varer til eksport. Engros-handelens andel af vareeksporten består i en imputeret avancehandel.

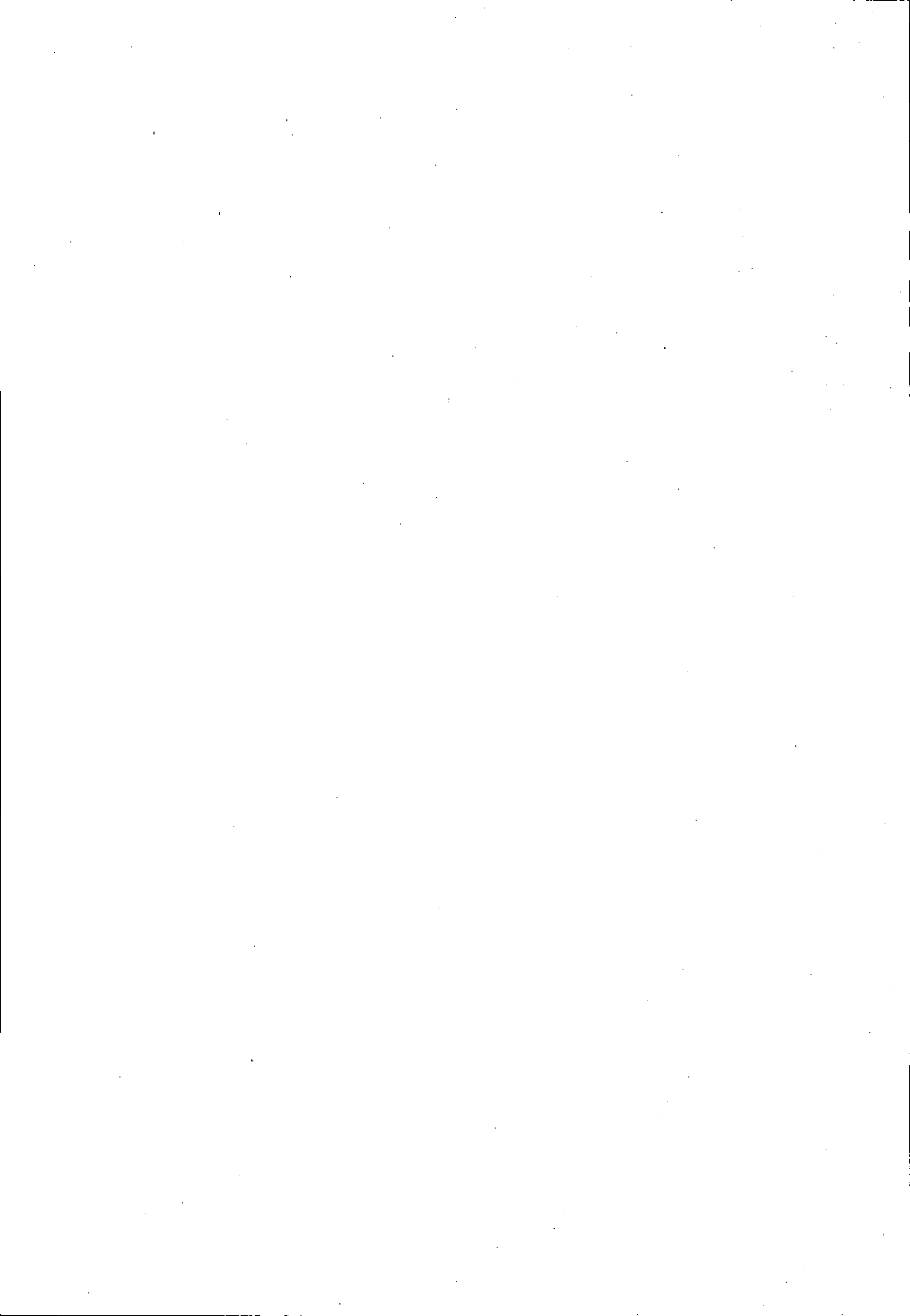
Kilde: Tabellens kombinerede sektor-lande-fordeling for 1978 hviler på beregninger foretaget af Danmarks Statistik bl.a. for Center for Udviklingsforskning samt i forbindelse med et projekt, der skal belyse handelsstrømmene for de nordiske lande.

Bilagstabel II.3 Eksportudviklingen for de enkelte produktionssektorer

Vækst i pct. pr. år	1966-73	1973-82	1982-2000
Landbrug m.v.	0.3	5.0	0.7
Nærings- og nydelsesmidler	1.6	3.8	1.7
Tekstil og beklædning	12.0	3.2	3.6
Træ og møbel	7.4	4.4	5.4
Papir og grafisk	10.9	4.6	4.8
Kemisk	11.6	6.1	4.8
Sten, ler og glas	6.4	4.0	3.0
Jern og metal	9.6	4.3	5.6
Øvrig fremstilling	10.5	4.1	4.5
Engroshandel	4.4	4.7	3.7
Detailhandel	9.4	12.1	4.5
Transport	6.0	2.0	4.2
Jernbane, post, tele m.v.	-5.4	6.7	4.2
Forretningsservice	2.9	8.8	5.4
Øvrige tjenester	-8.3	10.8	4.2
Råenergi	-	-	2.4
Anden energi	12.8	-8.9	0.0
Ialt	5.8	3.6	3.8
<p>Anm.: Opgørelsen vedrører vare- og tjenesteeksporten (ekskl. udenlandske turisternes køb af varer og tjenester) fra de enkelte produktionssektorer i faste 1975-priser, idet der dog i tabellen ses bort fra en mindre nettoopgjort eksport af ydelser fra den finansielle sektor. Opgjort inkl. de udenlandske turisternes køb (skønsmæssigt fordelt på forbrugsart og dermed leverende produktionssektor) stiger eksporten af varer og tjenester med 3.6 pct. pr. år fra 1982-2000.</p> <p>Kilde: Danmarks Statistik samt egne skøn og antagelser.</p>			

DEL II

PERSPEKTIVANALYSE FOR ARBEJDSMARKEDET

Kapitel III

Baggrund og historisk oversigt

A. Indledning

Fremskrivning af udbud og efterspørgsel på arbejdsmarkedets delmarkeder:

1. Formålet med analysen i dette og de følgende kapitler er at belyse nogle langsigtede udviklingstendenser på arbejdsmarkedet for derved at illustrere en række centrale tilpassningsproblemer af blandt andet uddannelsespolitisk art. Analysen bygger på fremskrivninger af udbud og efterspørgsel på de forskellige dele af arbejdsmarkedet. Som baggrundsmateriale herfor indeholder dette kapitel tillige en række nøgletal og -oplysninger vedrørende uddannelses-sektoren samt et tilbageblik over hovedtendenser i arbejdsstyrkeudviklinger gennem det sidste par årtier.

Usikkerhedsproblemet

Usikkerheden ved langtidsfremskrivninger er allerede fremhævet i kapitel II. Når det drejer sig om arbejdsmarkedet, er det dog værd at fremhæve, at en række forhold på udbuds-siden kan forudses med relativt stor sikkerhed temmelig langt frem i tiden. Især gælder dette for den fremtidige befolkningsudvikling, totalt og fordelt på aldersgrupper; men det er f.eks. også muligt at forudse det potentielle udbud af langtidsuddannede med rimelig stor sikkerhed en årrække frem i tid, fordi selve det at påvirke dette udbud føleligt er en meget langvarig proces. På arbejdsmarkedets efterspørgselsside kommer derimod alle de mange usikkerhedsmomenter frem, som knytter sig til enhver efterspørgselsfremskrivning. Trods denne usikkerhed er det åbenbart, at det er bedre at prøve at lave efterspørgselsfremskrivninger end at undlade det: Selv med skyldig hensyn-tagen til, at en ikke uvæsentlig del af ressourceanvendelsen i undervisningssektoren må ses under synsvinklen forbrug snarere end investering, hører uddannelsesinvesteringerne til de største investeringsområder overhovedet. Fejludviklinger er derfor også ensbetydende med store fejlinvesteringer. Endnu mere tungtvejende er det formentlig, at det i reglen vil indebære en stor personlig belastning, hvis det

ikke er muligt at få arbejde inden for det område, man måske gennem meget lang tid har uddannet sig til.

For hovedparten af erhvervsuddannelserne - både dem der sigter mod de private erhverv og mod den offentlige sektor - sker der i dag en kvantitativ regulering af optagelsestallene. Det principielle sigte hermed er at tilpasse optagelsestallene til det forventede fremtidige behov for personer med de pågældende uddannelser. I praksis administreres adgangsreguleringen imidlertid primært på grundlag af den aktuelle arbejdsløshed.

I nærværende undersøgelse forsøges det at beregne den fremtidige efterspørgsel på arbejdsmarkedet ud fra skøn over den forventede generelle økonomiske udvikling i Danmark på langt sigt, således som den bl.a. kan afledes ud fra de generelle langtidstendenser i international økonomi. Det må imidlertid understreges, at der kun er tale om et første forsøg på at analysere udbuds- og efterspørgselsforholdene på baggrund af en generel makroøkonomisk fremskrivning og med det begrænsede sigte at undersøge, om der er grund til at forvente mere omfattende og langsigtede spændinger på arbejdsmarkedet. I øvrigt har man skønnet, at undersøgelsen også vil kunne have en vis interesse med henblik på de anvendte metoder, selv om der langt fra er tale om en så forgrenet og 'finmasket' analyse som dem, der med tiden vil blive mulige ved samkøring af uddannelses-, befolknings- og erhvervsregistre i Danmarks Statistik.

Beskæftigelsesgradens betydning

2. Det kan måske gøres gældende, at fremskrivninger for arbejdsmarkedets delmarkeder først og fremmest har interesse med henblik på en situation med en høj samlet beskæftigelsesgrad, hvor der let kan opstå mangel på arbejdskraft på nogle områder, samtidig med at der er ledighed på andre områder. En sådan fuld-beskæftigelsessituation er der næppe udsigt til i nogen nærmere fremtid, medmindre væksten i udlandet bliver langt kraftigere end antaget i kapitel II, eller det lykkes at opnå en kraftig konkurrenceevneforbedring med betydelige markedsandelsgevinster til følge. Men som diskussionen for få år siden i forbindelse med det såkaldte 'paradoksproblem' viste, er den samtidige forekomst af arbejdsløshed og mangel på arbejdskraft på

ingen måde begrænset til tilfælde med lav samlet ledighed. Problemet vil kunne melde sig igen, når der påny blot bliver tale om stigende arbejdskraftefterspørgsel på nogle større områder. Som det også er kommet til udtryk i den senere tids debat, kan der desuden i et langtidsperspektiv tænkes en fremskyndet arbejdstidsforkortelse og andre former for reduktion i arbejdsudbuddet. Dette vil kunne skabe lignende flaskehalsproblemer som en kraftig vækst i arbejdskraftefterspørgselen, omend ikke nødvendigvis på samme felter og i samme takt.

*Uligevægts-
contra
ligevægtsanalyser.*

Analysen i det følgende skal i øvrigt ikke betragtes som en ligevægtsanalyse, der har til formål at belyse forudsætningerne for en situation med ydre og indre ligevægt i den danske økonomi og dermed også en situation, hvor der hverken er overudbud eller udækket efterspørgsel på arbejdsmarkedets forskellige delmarkeder. Påvisningen af fremtidige svælg eller gab mellem udbud og efterspørgsel på arbejdsmarkedets delmarkeder skal alene belyse de tilpasningsproblemer, som disse delmarkeder må formodes at stå overfor også på længere sigt. Som led i en sådan tilpasning kan der bl.a. blive tale om omskoling, ændringer i de relative lønninger, ændrede faggrænser m.v. Der ligger ikke i fremskrivningerne nogen prognose om, at de tilpasningsproblemer, der bliver påvist, ikke efterhånden vil blive helt eller delvist løst.

Det forhold, at der er tale om en uligevægtsanalyse snarere end en ligevægtsanalyse, har betydning for det i indledningen nævnte usikkerhedsproblem. Hvis fremskrivningerne skulle tjene som grundlag for en tilgangsstyring, ville prognoseusikkerheden være et tungtvejende problem. Er ambitionen kun den mere beskedne at sige noget om, hvor man kan vente at møde de største arbejdsmarkedsproblemer, reduceres også usikkerhedsproblemers betydning.

*Positiv sammen-
hæng mellem ud-
dannelse og pla-
cering på ar-
bejdsmarkedet*

3. Bortset fra visse grupper af langvarigt uddannede (arkitekter, psykologer, humanister m.fl.) og måske dele af H.K.-området tyder de hidtidige erfaringer på en klar positiv sammenhæng mellem den enkeltes uddannelse og hans arbejdsmarkeds-mæssige placering (aflønningsforhold,

ansættelsestryghed og øvrige arbejdsvilkår). Selv om den bedre placering ikke nødvendigvis behøver at være en direkte konsekvens af uddannelsen - det kan være de samme egenskaber, der betinger, at man klarer sig godt både i uddannelessystemet og på arbejdsmarkedet - er der dog næppe tvivl om, at sammenhængen også afspejler uddannelseskvalifikationernes betydning. Men det er naturligvis klart, at den enkeltes placering på arbejdsmarkedet ikke udelukkende eller først og fremmest beror på den formelle uddannelsesstatus. Erhvervs kvalifikationer opnås også i afgørende grad - og for mange udelukkende - gennem 'on the job - training', og en situation med høj og langvarig ledighed er ikke mindst betænkelig på grund af dens indbyggede risiko for, at mange aldrig når at vinde fodfæste på arbejdsmarkedet.

*Men behov for at
løsne båndene
mellem uddannel-
se og erhverv/
stilling*

4. Imidlertid peger nogle af de beregningsresultater, der fremlægges i kapitel IV, umiddelbart i retning af, at der måske i fremtiden vil opstå større overudbudsproblemer på de uddannedes end på henholdsvis specialarbejdernes og de ikke-uddannedes arbejdsmarked. Baggrunden herfor er, at den andel af arbejdsstyrken, som har gennemgået en erhvervsforberedende uddannelse, er stadig voksende og den såkaldte 'restgruppes' andel tilsvarende faldende, jfr. dog nedenfor om de mange afbrudte uddannelsesforløb. Der er næppe holdepunkter for at antage, at det at have gennemgået eller været i gang med en uddannelse ligefrem skulle blive en diskvalifikation på dele af fremtidens arbejdsmarked. Men det stigende uddannelsesniveau kan meget vel føre til ændringer i ledighedens sammensætning - i retning af relativt større ledighed for nogle af de faglærte og nogle af grupperne med videregående uddannelser - medmindre lønningerne sænkes relativt for de pågældende grupper og disse samtidig i stigende grad tager bl.a. ikke-faglærtes arbejde.

Der er således grund til at regne med, at der vil blive behov for at løsne båndene mellem uddannelse, erhverv og stilling i betydelig større udstrækning, end det allerede er tilfældet i dag - noget der selvsagt vil blive lettere, jo mere fleksible uddannelserne indrettes, og jo kraftigere udbygning der sker af de kortere arbejdsmarkedsuddannelser med henblik

på om- og opskoling o.s.v.¹⁾

*Redegørelsen be-
lyser kun ar-
bejdsmarkeds-
aspekter*

5. Det siger sig selv, at uddannelsespolitikken ikke kun - som i nærværende redegørelse - skal betragtes ud fra arbejdsmarkedssynsvinkler, men at man også kan fremhæve en lang række andre og videregående aspekter, såvel af samfundsmæssig som personlig art. Det kan i denne forbindelse nævnes, at næsten al uddannelse rummer både et forbrugs- og et investeringselement, hvorfor uddannelserne allerede af den grund ikke kan vurderes alene ud fra deres virkninger i arbejdsforhold. Ligeledes er det værd at fremhæve, at bedømmelsen af uddannelse (både art og længde) fra et økonomisk synspunkt må stille sig anderledes i en situation med omfattende ledighed - især for unge - end i en situation med fuld beskæftigelse. Endelig får uddannelsesforholdene også virkninger for indkomstfordelingen i samfundet. Afgrænsningen af analysen i det følgende til kun at omfatte samspillet mellem erhverv og uddannelse er selvsagt ikke ensbetydende med, at disse og andre aspekter (og i sidste instans uddannelsesforholdenes betydning for tilværelsen i det hele taget) tillægges en underordnet betydning. Afgrænsningen er udelukkende betinget af praktiske hensyn.

B. Nøgletal for uddannelsessektoren

*Ressourceanven-
delsen i uddan-
nelsesektoren:
knapt 7 pct. af
national-
produktet*

6. Ses der i første omgang bort fra værdien af den indsatsfaktor, som repræsenteres af de uddannelsessøgendes eget tidsforbrug, svarer ressourceforbruget i uddannelsessektoren (udgifterne til lærerlønninger, andre lønudgifter, investeringer i bygninger og udstyr m.v. samt køb af varer og tjenester i øvrigt fra andre sektorer) til 6½-7 pct. af

1. Analysen i det følgende tager kun sigte på de egentlige erhvervsuddannelser og behandler således ikke arbejdsmarkedskurserne nærmere. Det kan iøvrigt tilføjes, at uddannelsernes indhold og fremkomsten af nye uddannelser heller ikke er inddraget i nærværende analyse. Dette gælder således også spørgsmålet om de uddannelsesmæssige konsekvenser af ny teknologi. Som fremhævet i anden forbindelse synes der imidlertid ikke at være grundlag for den øjensynligt stærkt udbredte opfattelse, at vi står over for et kraftigt generelt 'teknologispring' og en automatiseringsbølge med deraf fremkaldt storstilet overflødiggørelse af den menneskelige arbejdskraft. De utvivlsomme teknologispring, der finder sted på nogle områder, opvejes efter alt at dømme af en nedsat takt i 'hverdagsrationaliseringerne', sammenlignet med tidligere.

bruttonationalproduktet. Tallet har ligget nogenlunde konstant gennem den sidste halve snes år, men specielt i de seneste år dækker dette over et kraftigt fald i anlægsudgifterne og en stigning i driftsudgifterne.

I forhold til f.eks. 1950'erne betegner de 6½-7 pct. mere end en fordobling. Navnlig fra slutningen af 1950'erne skete der en kraftig ekspansion i undervisningsudgifterne, som fortsatte op gennem 1960'erne.

Indkomstoverførslerne: ca. 0,6 pct. af BNP

Ud over lønudgifter og udgifter til investeringer og andre køb af varer og tjenester har det offentlige udgifter til uddannelsesstøtte og andre indkomstoverførsler til personer under uddannelse. Disse udgifter svarer ialt til omkring 0,6 pct. af BNP - en andel, der ligesom ressourceanvendelsen har været forholdsvis konstant gennem en årrække.

Værdien af elever, studenter og kursisters arbejdskraft

Et særligt element ved opgørelsen af ressourceanvendelsen i undervisningssystemet er som nævnt værdien af det arbejde, de uddannelsessøgende alternativt kunne have udført. Selv efter en konventionel målestok, hvor man ikke tillægger arbejdskraften hos elever i grundskolen nogen værdi (en noget problematisk forudsætning, jfr. at særdeles mange faktisk er tilknyttet arbejdsmarkedet), repræsenterer den her nævnte del af faktorindsatsen beløb af en meget betydelig størrelsesorden. Regner man f.eks. med, at de 16-17 årige alternativt kunne have indtjent en gennemsnitsløn svarende til gennemsnittet for ikke-voksen-arbejde, og de uddannelsessøgende over 18 år en gennemsnitlig årsløn for en ikke-faglært,²⁾ finder man for 1980, at den 'tabte arbejdsfortjeneste' udgør ca. 9 pct. af bruttonationalproduktet. Med andre ord et tal, der ligger betydeligt over værdien af hele den øvrige ressourceindsats i uddannelses-systemet.

En sådan beregning må dog principielt siges at forudsætte en situation med fuld beskæftigelse, således at alternativet til uddannelse ikke ville være en større eller mindre arbejdsløshed for de pågældende, men deltagelse i produktions-

2. Ved beregningerne er der taget hensyn til lærlingeløn m.v. (men derimod naturligvis ikke til uddannelsesstøtte).

processen. I en arbejdsløshedssituation kan man ikke tilregne arbejdskraften hos dem, der er inde i 'uddannelsesmaskinen', samme alternativværdi som i en fuld-beskæftigelsessituation. Det er derfor klart, at uddannelserne bliver samfundsøkonomisk billigere i en arbejdsløshedsperiode. På den anden side kan man naturligvis heller ikke sætte værdien til nul, selv ikke ved den nuværende, meget høje ungdomsarbejdsløshed.

Uanset usikkerheden med hensyn til den nøjagtige størrelse af ressourceanvendelsen i uddannelsessektoren er det klart, at det drejer sig om meget betydelige ressourcer. Anskuet som investering er det et af de største investeringsområder overhovedet i dansk økonomi. Som nævnt indgår der imidlertid også et betydeligt konsum-element i uddannelserne.

Undervisningsministeriets beregninger af enhedsomkostninger i uddannelsessystemet

7. I tabel III.1 er på grundlag af et af undervisningsministeriet offentliggjort materiale vist en oversigt over niveauet for de samlede offentlige driftsudgifter pr. elev/studerende, der i 1977/78 blev dimitteret fra de forskellige trin af 'uddannelsespyramiden'. Det drejer sig altså om en lidt ældre undersøgelse. Tallene er beregnet i løn- og prisniveauet fra 1977/78. Siden da er det generelle løn- og prisniveau steget med 60-70 pct.

At tallene er akkumulerede vil sige, at eksempelvis de 90.000 1977/78 kr., der står anført for grundskolen viser de sammenlagte driftsudgifter - forrentning og afskrivning af bygninger og anlæg er ikke medregnet - pr. elev i grundskoleforløbet 1-9 skoleår. En elev, der forlader uddannelsessystemet i og med afgang fra grundskolen (og ikke senere vender tilbage til det formaliserede uddannelsessystem), vil altså efter beregningerne have 'stået' det offentlige i et beløb af denne størrelse. Går hun/han videre i gymnasium/HF kommer der ekstra 60.000 på, således at de 150.000 1977/78-kr. ud for gymnasium/HF viser summen af driftsomkostninger i grundskoleforløbet + gymnasium/HF. Seminarie- og universitetstallene viser driftsomkostningerne for det offentlige (ekskl. uddannelsesstøtte) gennem hele personens uddannelsesforløb frem til lærer- eller universitetseksamen etc. Tallene er alle beregnede ved at summere omkostningerne for samtlige under-

Tabel III.1 Akkumulerede driftsudgifter pr. færdiguddannet 1977/78¹⁾

Uddannelsesniveau og -retning	1000 kr. Løn- og prisniveau 1977/78 (afrundet)
Grundskolen	90
Gymnasium/HF	150
H.K.-uddannelse:	
Lærlingeuddannelse	100
EFG-uddannelse	107
Jern og Metal:	
Lærlingeuddannelse	114
EFG-uddannelse	150
Grafiske fag:	
Lærlingeuddannelse	123
EFG-uddannelse	190
Børnehave- og fritidspædagog	145
Lærere/visse universitetsuddannelser	250-260
Cand. mag' er	360-530
Civilingeniører	680
Dyrlæger	750
Naturvidenskabelige kandidater	1150

Note: 1) Ajourførte beregninger foreligger endnu ikke. Siden 1977/78 er det generelle løn- og prisniveau som nævnt steget med ca. ⅓.

Kilde: Undervisningsministeriet: Uddannelsesanalyser nr. 2, 1979.

visningstrin 1977/78 op til det betragtede niveau. Det gælder altså for alle beregningerne, at der ikke er tale om en historisk analyse, hvor man følger den enkelte gennem tiden, men om en 'tidløs' betragtning, hvor den enkelte forudsættes at passere alle trin op til det betragtede niveau i det undersøgte år. Betragtningen svarer til den, der benyttes i livslønberegninger.

Det skal fremhæves, at når uddannelsesudgifterne udtrykkes som gennemsnit pr. færdiguddannet, bliver tallene naturligvis påvirket af frafaldsprocenternes størrelse, hvorfor der må tages forbehold over for en for håndfast sammenligning mellem de forskellige uddannelser. Det spiller naturligvis også en rolle, hvor store krav der inden for de forskellige områder stilles til undervisningsmateriel og

-apparat, lokaleindretning, teknisk personel etc., ligesom tallene for de videregående uddannelser i varierende omfang kan være påvirket af forskningsudgifternes vægt i forhold til lærertimeforbruget.

*En ungdoms-
årgangs vej
gennem uddannel-
sessystemet*

8. I tabel III.2 er vist en oversigt over en ungdomsårgangs vej gennem uddannelsessystemet, som tidligere nævnt dog med undtagelse af de kortvarige arbejdsmarkedsuddannelser på specialarbejderskoler etc.

For hver hovedgruppe af uddannelser viser tabellen antallet af påbegyndte uddannelsesforløb i forhold til antal personer i ungdomsårgangen.

Tabellen viser videre, hvor stor en andel af tilgangen til de forskellige uddannelsesområder, der efter afsluttet uddannelse overgår til arbejdsmarkedet m.v. (med henholdsvis en fuldført og en afbrudt uddannelse), og hvor stor en del, der påbegynder en ny uddannelse.

Tallene for afgang fra uddannelsessystemet er opgjort efter den senest fuldførte eller afbrudte uddannelse. En person der har 2 afsluttede uddannelser eller på anden måde har været en 'omvej' gennem systemet er således kun regnet med én gang.

*Kapacitets-
paradokset*

I denne forbindelse er der grund til at nævne, at forekomsten af 'omveje', er ret betydelig, til dels men langt fra alene som et udtryk for 'uddannelsesinflation'. Forholdet giver sig blandt andet udslag i det såkaldte kapacitetsparadoks, det vil sige det forhold, at der har været mangel på uddannelsespladser til trods for, at den samlede optagelseskapacitet er betydeligt større end svarende til det antal fra en ungdomsårgang, der overhovedet søger en uddannelse.³⁾

'Restgruppen'

Tidligere forlod en meget stor del af en ungdomsårgang grundskolen uden at komme i gang med en ungdomsuddannelse og uden senere at vende tilbage til uddannelsessystemet (bortset fra arbejdsmarkedskurser). I sammen-

3. Det bør tilføjes, at der siden 1979-80 er udfoldet en del bestræbelser for at få reduceret antallet af dobbeltuddannelser.

Tabel III.2 En ungdomsårgang fordelt efter påbegyndt og afsluttet uddannelse

Procent af en ungdomsårgang	Påbegyndt ¹⁾ uddannelse	Afsluttet ²⁾ uddannelse			
		Til anden uddannelse	Afgang fra uddannelsessystemet		
			Afbrudt uddannelse	Fuldført uddannelse	Ialt
Grundskole	(100.0)	82.7	3.2	14.2	17.4
Gymnasium og HF	35.7	32.7	1.6	1.4	3.0
EFG-basisår og lign.	42.4	35.0	1.0	6.4	7.4
EFG 2.del, lærlinge og lign. ³⁾	55.9	12.4	3.5	40.0	43.5
Korte videregående uddannelser	11.4	2.3	1.0	8.1	9.1
Mellemlange videre- gående uddannelser	12.7	2.9	2.7	7.1	9.8
Lange videregående uddannelser	12.7	2.9	4.2	5.6	9.8
Ialt			17.2	82.8	100.0
Heraf:					
Ingen fuldført ⁴⁾ erhvervsuddannelse					39.2
Fuldført ⁵⁾ erhvervsuddannelse					60.8
<p>Anm.: Tabellen er beregnet på grundlag af overgangsmønstret i uddannelsessystemet for perioden 1979-80 ifølge Danmarks Statistik.</p> <p>Noter: 1) Påbegyndte uddannelsesforløb opgøres netto for de i tabellen anførte hovedgrupper af uddannelser. To påbegyndte videregående uddannelser regnes således kun for en, men en påbegyndt gymnasieuddannelse og kort videregående uddannelse tælles med under begge hovedgrupper.</p> <p>2) Årgangens fordeling på afsluttet uddannelse sker efter seneste afsluttede uddannelse.</p> <p>3) Lærlingeuddannelserne figurerer kun på 2.trin af de erhvervsrettede grunduddannelser (svarende til 2.del af EFG-uddannelserne). Derfor er antallet af påbegyndte uddannelser på dette trin større end antallet af begyndte uddannelser på EFG-basisår.</p> <p>4) Summen af personer der overgår til arbejdsmarkedet uden en fuldført erhvervsuddannelse. Svarer til kategorien 'ikke faglærte' i det følgende (omfatter også gruppen, der kun har færdiggjort EFG-basisuddannelse).</p> <p>5) Summen af personer, der overgår til arbejdsmarkedet med en fuldført lærlinge eller EFG-uddannelse eller en fuldført videregående uddannelse.</p>					
Kilde:	Specialkørsler fra Danmarks Statistik.				

hæng med indførelsen af EFG-uddannelserne, HF og den stærke udbygning, der er sket af gymnasieskolen, er denne såkaldte 'restgruppe' i de senere år blevet nedbragt, så den nu, jfr. tabellen, udgør godt 17 pct. af en ungdomsårgang. Andelen, der går fra grundskolen direkte til arbejdsmarkedet (ekskl. lærlingeuddannelser) - eller eventuelt er uden for erhverv (uden at være i uddannelse) - ligger dog noget højere, men en del heraf kommer på et senere tidspunkt ind i uddannelsessystemet.

3 pct. af årgangen standser deres uddannelsesforløb ved studenter- eller HF-eksamen. Igen ligger andelen, der umiddelbart efter afsluttet eksamen forlader uddannelsessystemet, noget højere, men størstedelen af disse går på et senere tidspunkt i gang med en kompetencegivende uddannelse.

Godt 7 pct. af årgangen kommer efter at have været igennem et EFG-basisår - bl.a. som følge af praktikpladsproblemet - ikke videre med deres EFG-uddannelse. Hertil kommer endelig, at frafaldet ved de kompetencegivende uddannelser (EFG 2. del-, lærlinge samt videregående uddannelser) udgør godt 11 pct. af årgangen - hvori endda ikke er medregnet de, der senere fuldfører en anden kompetencegivende uddannelse. I alt er det derfor næsten 40 pct. af en ungdomsårgang, der ikke opnår nogen formel erhvervskompetence, men igen skal der mindes om 'on-the-job-training'-ens afgørende betydning for erhvervs-kvalifikationerne.

Bestanden på de forskellige trin i 1980

9. I grundskolen var der i 1980 723.000 elever. På de trin af uddannelsespyramiden, som følger lige efter grundskolen, var der 198.000 elever, fordelt med 124.000 på EFG- og lærlingeuddannelser samt forskellige eksamensgivende erhvervsrettede uddannelser (handelseksaminer m.v.) og 74.000 på gymnasie- og HF-uddannelser. På de videregående uddannelser - dvs. alle uddannelser, der følger efter det 12-13. uddannelsesår - var der 114.000, hvoraf de 60.000 eller godt halvdelen var i gang med en egentlig langvarig uddannelse ved universiteter og højere læreanstal-

ter.⁴⁾

Uddannelserne fordelt efter retning: privat eller offentlig sektor 10. En opdeling af de uddannelsessøgende inden for de erhvervsforberedende uddannelser (dvs. alle uddannelser med undtagelse af gymnasium/HF) efter uddannelsens retning viser i brede træk følgende fordeling for 1980:

Ca. en trediedel var i gang med uddannelser, der hovedsageligt retter sig mod den private sektor, med hovedvægten på industri- og håndværkstekniske uddannelse.

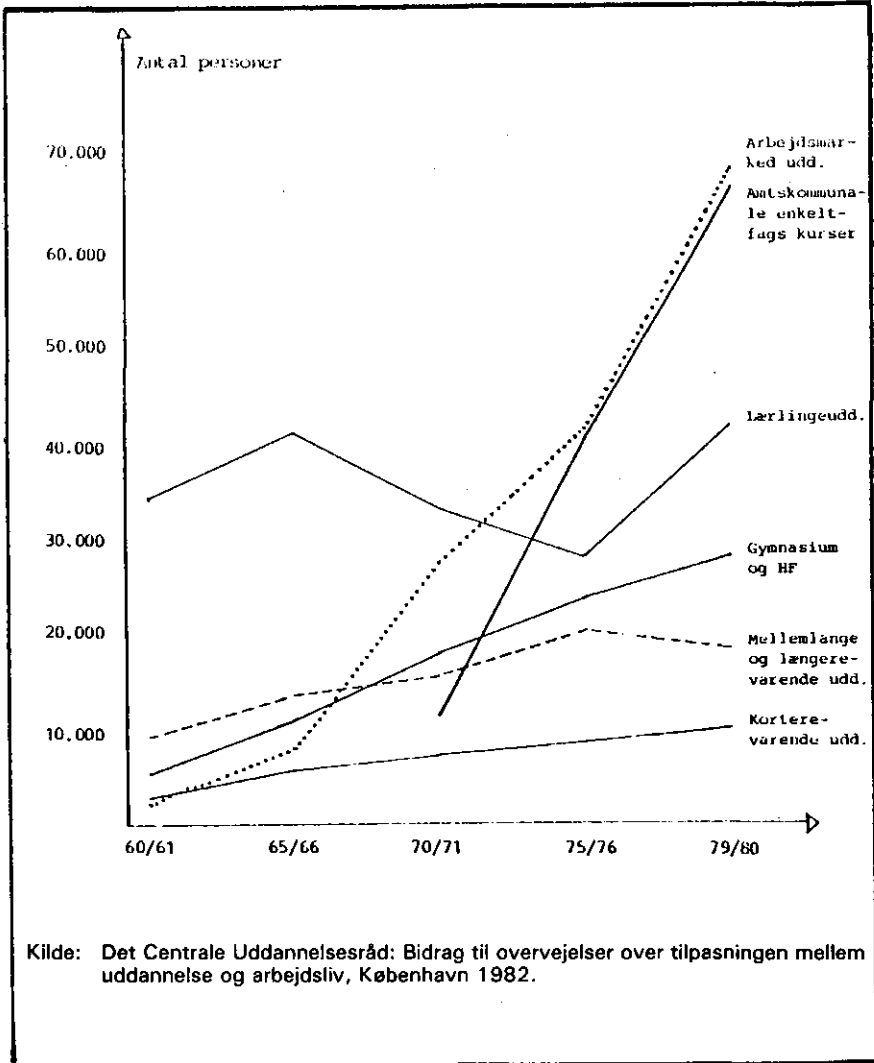
En anden trediedel omfatter uddannelser, der både retter sig mod den private og den offentlige sektor. H.K.-uddannelser er her stærkt dominerende.

Den sidste trediedel var igang med uddannelser, der overvejende sigter mod offentlig ansættelse: pædagoger, lærere, cand.mag'ere, sundhedsfaglige uddannelser, militær og politi etc. På grund af de længere studietider for en række af disse uddannelser er den årlige nyproduktion af 'dimittender' til den offentlige sektor dog noget mindre end en trediedel af den årlige afgang fra samtlige de kompetencerettede uddannelser.

Forskydninger i tilgangsmønstrer 11. Figur III.1 rummer en illustration af de meget kraftige forskydninger, der er sket i uddannelsessystemet og tilgangsmønstrer hertil gennem den sidste snes år. Frem til midten af 1970'erne prægedes udviklingen især af på den ene side en stærk reduktion i lærlingeuddannelserne (tidligere udelukkende mesterlære), og på den anden side en stærk stigning i søgningen til gymnasieskolen. I sidste halvdel af 1970'erne blev udviklingen i lærlingeuddannelserne vendt, dels som følge af etableringen af EFG-uddannelser-

4. Der skelnes mellem korte, mellemlange og lange videregående uddannelser. Den første gruppe er to-treårige og omfatter typisk både en praktisk og en teoretisk uddannelse. Som eksempler kan nævnes børnehavepædagoger, sygeplejersker og bygningskonstruktører. I alt 25.000 unge var i 1980 placeret på dette uddannelsesstrin. De mellemlange videregående uddannelser har en varighed på tre-fire år og omfatter f.eks. socialrådgivereuddannelsen, læreruddannelsen, teknikumingeniøruddannelsen og jordemoderuddannelsen. På dette trin var 29.000 under uddannelse i 1980. Endelig befandt 60.000 sig som nævnt under uddannelse på de lange akademiske uddannelser, lange videregående erhvervsuddannelser m.v. ved universiteter og højere læreanstalter.

Figur III.1 Årlig tilgang til uddannelser udover grundskoleniveau.

ne, dels også som følge af at læremestrene i lærlinge-kontraktforhold fra 1975 blev fritaget for betaling til erhvervsskolerne. I de senere år har den stigende ungdoms-arbejdsløshed og det forhold, at der i medfør af beskæf-tigelsesplanerne er blevet ydet tilskud til arbejdsgiverne til oprettelse af nye lære- og praktikpladser også ført til en stig-ning i antallet af EFG- og lærlingepladser. Stigningen i tilgan-

gen til gymnasium/HF er fortsat, men i noget svagere takt end tidligere.

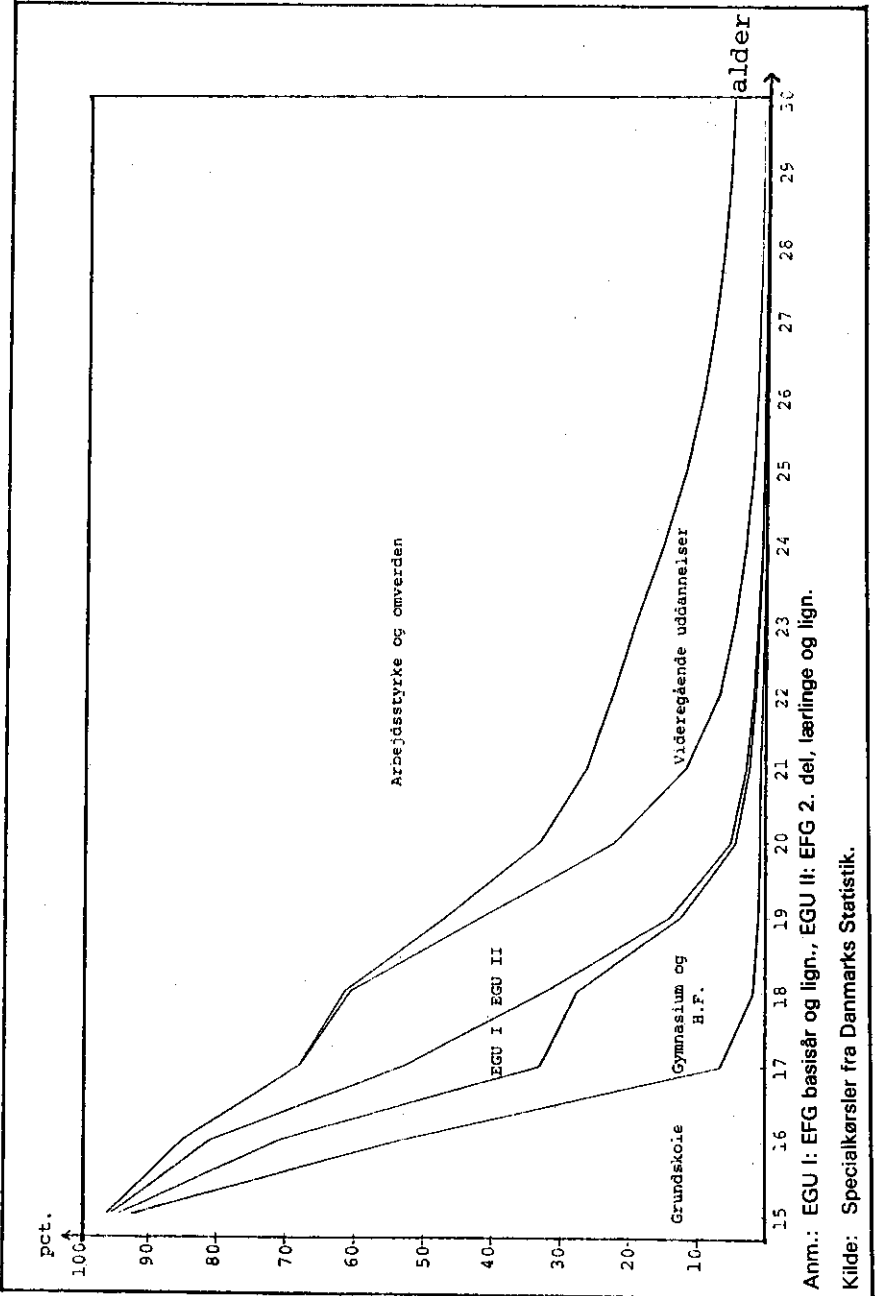
Tilgangen til de mellemlange og lange videregående uddannelser viste en relativt kraftig stigning i første halvdel af halvfjerdserne (efter jævn stigning igennem 1960'erne). Derefter er udviklingen vendt til et fald, hvilket formentlig må ses i lyset af indførelsen af adgangsbegrænsning, reelt mindsket uddannelsesstøtte og forringede beskæftigelses- og indtjeningsudsigter for de langvarigt uddannede.

Til forskel fra det foregående omfatter figur III.1 også de kortvarige arbejdsmarkedsuddannelser (specialarbejderuddannelserne, efteruddannelse af faglærte samt omskolingskurser) samt de i amtskommunalt regie etablerede prøveforberedende enkeltfagskurser inden for HF-fag m.v. Det drejer sig her typisk om voksenuddannelser, omend også mange fra restgruppen af unge med kun grundskoleuddannelse deltager her. Målt ved antal personer, der deltager i disse kurser, er det her, man finder den kraftigste omstrukturering overhovedet, med stejl stigning for begge de nævnte grupper af voksenuddannelser. For arbejdsmarkedsuddannelsernes vedkommende er der overvejende tale om en omstrukturering, der retter sig mod den private sektor. Det drejer sig imidlertid om korte uddannelser (for arbejdsmarkedsuddannelserne typisk 3-ugers-kurser, for HF-enkeltfagskurserne nogle få timer ugentligt gennem et eller flere år). Målt med ressourceindsatsen er grundskoleuddannelsen, ungdomsuddannelserne og de videregående uddannelser stadig helt dominerende i forhold til voksenuddannelserne.

*Afgangsalder
fra uddannelses-
systemet*

12. I figur III.2 er endelig vist en grafisk illustration af, i hvilken takt de unge forlader uddannelsessystemet og dermed tilgår arbejdsstyrken (er til rådighed for arbejdsmarkedet) eller eventuelt for en kortere eller længere periode er ikke-erhvervsaktive. Af figuren ses f.eks., at i 19-årsalderen har 53 pct. af en årgang forladt uddannelsessystemet. I 26-årsalderen er andelen oppe på over 90 pct.

Figur III.2 En ungdomsårgang fordelt efter igangværende uddannelse.

Ann.: EGU I: EFG basisår og lign., EGU II: EFG 2. del, lærlinge og lign.

Kilde: Specialkørsler fra Danmarks Statistik.

C. Hovedtendenser i udviklingen på det danske arbejdsmarked siden 1960

Væsentlige ændringer i beskæftigelsens erhvervsfordeling

13. De dominerende strukturelle træk i udviklingen gennem de seneste to årtier har været en meget betydelig afvandring fra landbruget, en samtidig vækst indenfor de såkaldt tertiære erhverv (servicesektoren) og en fortsat og meget kraftig ekspansion af den offentlige sektor. For industriens vedkommende har der, ligesom for bygge- og anlægsvirksomhed, været tale om en fremgang i 60'erne, men en tilbagegang i 70'erne, der blev kraftigt forstærket af konjunkturudviklingen. Ændringerne i erhvervsstrukturen har naturligvis også gjort sig gældende indenfor undergrupper. De enkelte brancher indenfor de sekundære og tertiære erhverv har ikke haft en parallel udvikling, og væksten i den offentlige sektor har været koncentreret om de sociale institutioner, undervisningsområdet og sundhedsvæsenet.

Nedenstående tabel III.3 belyser hovedtrækkene i de stedfundne forskydninger.

Ændringerne i erhvervsstrukturen medfører selvsagt samtidig ændringer i fordelingen af de arbejdsopgaver, der skal løses, og dermed ændrede krav til arbejdsstyrkens uddannelse. Hertil kommer, at arbejdsfunktionerne i kraft af den tekniske udvikling er undergået betydelige ændringer i de forskellige erhverv. Resultatet heraf har været, at selve fremstillingsprocessen er blevet mindre arbejdskrævende, medens produktionstilrettelæggelse og -overvågning, købs- og salgsarbejde samt administration kræver en større arbejdsindsats.

Kraftig vækst i arbejdsstyrken som følge af stigende erhvervsfrekvens for kvinder

14. Også udbuddet af arbejdskraft er undergået betydelige ændringer. Dette gælder såvel det samlede antal, der søger erhvervsmæssig beskæftigelse (arbejdsstyrken), som fordelingen af arbejdsstyrken på kvinder og mænd. Væksten i arbejdsstyrken har for mændenes vedkommende været beskedent, hvorimod den har været særdeles markant for kvinder, hvilket blandt andet må ses i lyset af, at en væsentlig del af de opgaver, der tidligere udførtes i hjemmene, er overflyttet til erhvervene og - navnlig - til

Tabel III.3 Ændring i beskæftigelsen inden for erhvervshovedgrupper

	1960-70	1970-80 - pct. -	1960-80	Pct.-andel mænd af samlet beskæftigelse 1979
Landbrug m.v.	-33	-25	-50	72
Fremstillingsvirksomhed	8	-13	-6	73
Bygge- og anlægsvirksomhed	40	-15	19	90
Handel og transport	16	-7	8	62
Pengeinstitutter m.v.	}	12	15	29
Liberales erhverv				
Serviceydelser				
Kollektiv trafik m.v.	-6	17	10	70
Offentlige ydelser og administration	85	79	230	32
Ialt	12	7	20	57
Kilde: Folketællingen 1960 og 1970. Nationalregnskabsstatistik 1970-80.				

offentlige institutioner. Medens erhvervsfrekvensen⁵¹ for mænd gennem tresserne og halvfjerdserne har vist faldende tendens - en tendens der var mere markant i tresserne end senere, men som påny blev forstærket gennem efterlønsordningens indførelse i 1979 - har erhvervsfrekvensen for kvinder gennem hele perioden vist kraftig stigning. Denne udvikling er ikke blot et resultat af, at en stadig stigende andel af yngre kvinder søger erhvervsmæssig beskæftigelse, men skyldes desuden, at midlertidig eller varig tilbagetrækning fra arbejdsstyrken nu finder sted i langt mindre omfang, end det tidligere var tilfældet. Dette kan igen ses i sammenhæng med et faldende fødselstal. I runde tal steg arbejdsstyrken i den første af de to tiårsperioder med godt 200.000 i den efterfølgende med godt 300.000. Stort set kan hele stigningen henføres til et forøget udbud af kvindelig arbejdskraft.

51. Den andel af de erhvervsaktive aldersgrupper, der søger erhvervsmæssig beskæftigelse.

Opgjort i arbejdstimer har udbuddet været vigende

Disse tal kan imidlertid alene tages som udtryk for væksten i arbejdsudbuddet, når dette måles i antal personer. En opgørelse, der sigter mod at angive udbuddet af arbejdstimer, må suppleres eller korrigeres under hensyntagen til den gennem perioden stedfundne forkortelse af arbejdstiden. Foruden reduktion af den ugentlige arbejdstid (også omfattende skifteholdsarbejde) er der sket en forlængelse af ferieperioden, ligesom deltidsarbejde, der navnlig for kvindernes vedkommende er af betydning, er kommet til at spille en stadig større rolle. Medens arbejdsudbuddet målt i personer over de seneste 20 år har vist en betydelig vækst, har udbuddet af arbejdstimer efter en vækst frem til midten af 60'erne haft en vigende tendens.

Mand erhverv stærkest ramt af ledighed

15. I betragtning af at væksten i arbejdsstyrken igennem det seneste 10-år helt overvejende har baggrund i en forøgelse af kvindernes erhvervsfrekvens, kunne man umiddelbart have forventet, at konjunkturtilbageslaget ville have medført en langt kraftigere stigning i arbejdsløsheden blandt kvinder end blandt mænd.

Når dette ikke er blevet tilfældet, skyldes det, at aktivitets-tilbagegangen i særlig grad har ramt de sektorer, indenfor hvilke andelen af mænd er højest, medens der har været beskæftigelsesfremgang indenfor en række af de områder, hvor der beskæftiges relativt mange kvinder. Beskæftigelsesforøgelsen fra 1960 til 1980 på ca. 20 pct. ville med uændret fordeling på mænd og kvinder have betydet en merbeskæftigelse af ca. 135.000 kvinder og knap 300.000 mænd. Hele beskæftigelsesfremgangen er imidlertid tilfaldet kvinderne, idet de mandsdominerede sektorer igennem 70'erne, som det ses af tabel III.3, har haft vigende beskæftigelse, medens den private og offentlige tjenestesektor, hvor kvinderne udgør den største del af arbejdsstyrken, er vokset.

Sektorforskydning og efterspørgsel efter arbejdskraft med videregående uddannelse

16. Den ændrede erhvervsstruktur har også på anden måde haft betydning for sammensætningen af arbejdskraft-efterspørgselen. Medens kun godt 7 pct. af dem, der i 1980 var beskæftiget med fremstillingsvirksomhed, havde en videregående uddannelse, var procenten for den offentlige sektor over 30. I gennemsnit for gruppen 'øvrige private

tjenesteydelser' lå procenten på 15, men der er her tale om store forskelle fra undergruppe til undergruppe. For så vidt angår forretningsservice, der hører til de kraftigt ekspanderende områder, ligger andelen af beskæftigede med en videregående uddannelse på niveau med den offentlige sektor (30 pct.).

Det er således hævet over enhver tvivl, at sektorforskydningerne i sig selv igennem årene har medført en markant skærpelse af kvalifikationskravene. I nedenstående tabel III.4 er i de to første kolonner vist fordelingen i 1980 af samlet beskæftigelse på hovederhvervsgrupper samt fordelingen af beskæftigede med videregående uddannelse. Heraf ses at 3/5 af samtlige beskæftigede med videregående uddannelse er knyttet til den offentlige sektor, medens tilsammen kun 1/7 er beskæftiget i de primære og sekundære erhverv (dvs. i landbrug, fremstillingsvirksomhed samt bygge- og anlægsvirksomhed, der tilsammen har 1/3 af den samlede beskæftigelse). Det skal dog i denne forbindelse nævnes, at fremstillingen i nogen grad overbetoner rent formelle uddannelsesforløb. De primære og sekundære erhverv har relativt få, der er videreuddannede på skolebænken og med eksamensbevis; men årelang beskæftigelse indenfor bestemte produktionsområder kan naturligvis i vidt omfang træde i stedet for de her omtalte formelle uddannelser.

I gennemsnit har 14-15 pct. af de beskæftigede en videregående uddannelse; dette gælder for såvel mænd som kvinder. Når gennemsnittet for kvinder endog når lidt op over mændenes, til trods for at procenten i de enkelte erhverv ligger klart lavere end for mænd, skyldes det, at en langt større del af kvinderne er beskæftiget i den offentlige sektor, nemlig 43 pct. mod 17 pct. for mændenes vedkommende.

Kravene til uddannelse øges også indenfor de enkelte brancher

17. Den ændring, der over tiden har fundet sted af uddannelsesmønstret i arbejdskraftefterspørgslen, er naturligvis ikke blot et resultat af de sektorforskydninger, der har fundet sted (jfr. tabel III.3), men har også sammenhæng med ændringer i de enkelte erhvervsgruppers og branchers krav til bestemte uddannelsesmæssige kvalifikationer (de erhvervsspecifikke uddannelsesfrekvenser). Mulighederne

Tabel III.4 Beskæftigede med videregående uddannelse fordelt på erhverv. 1980.

	Fordeling af alle beskæftigede	Fordeling af beskæftigede med videregående uddannelse	Beskæftigede med videregående uddannelse i pct. af samlet beskæftigelse	
	(15-59 år)	(15-59 år)	(15-59 år)	
		- pct.-	Ialt	Kvinder
Landbrug m.v.	6.4	1.4	3.0	4.1
Frøremstillingsvirksomhed	19.9	10.3	7.5	3.8
Bygge- og anlægsvirksomhed	7.2	3.3	6.7	5.7
Handel og transport	18.7	7.8	6.0	5.0
Øvrige private tjenesteydelser	15.8	16.4	15.1	10.1
Kollektiv trafik m.v.	3.3	0.7	3.2	1.6
Offentlige ydelser og administration	28.7	60.1	30.2	26.2
Ialt	100	100	14.4	14.85
<p>Kilde: Registerbaseret arbejdsstyrkestatistik ultimo november 1980. Danmarks Statistiks integrerede elevregister. (Specialkørsel fra Danmarks Statistik).</p>				

for at belyse disse sidstnævnte forhold støder imidlertid på visse begrænsninger i det talmateriale, der står til disposition.

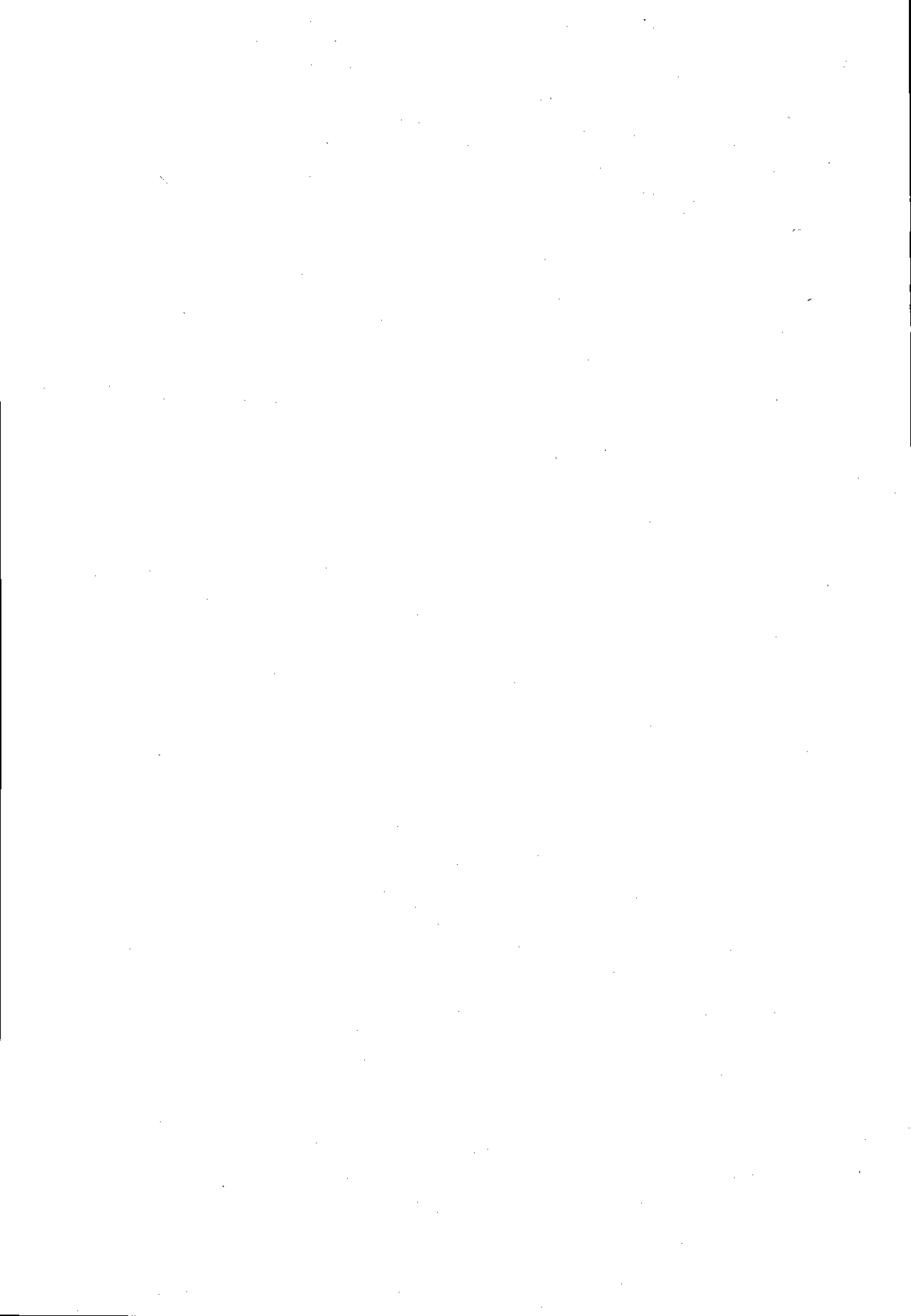
Dersom de samme tendenser til skift i de erhvervsspecifikke uddannelsesstrukturer gjorde sig gældende overalt, ville de slå klart igennem i det samlede resultat. Er disse tendenser derimod svage og usystematiske, vil hovedforklaringen på forskydninger i efterspørgslen uddannelsesmønster være at finde i de enkelte erhvervsområders forskellige vækst.

Hovedindtrykket af det materiale, der foreligger, er, at der ikke i løbet af 70'erne er sket voldsomme ændringer i de enkelte erhvervs uddannelsesstruktur for så vidt som uddannelser, der i 1970 havde en stor andel af beskæftigelsen i et givet erhverv, fortsat har en dominerende position.

Dog kan det i flere tilfælde indenfor industriområdet konstateres, at andelen af faglærte med den branchespecifikke uddannelse er noget lavere i 1980, end tilfældet var i 1970. Med risiko for fejlfortolkning kan dette tages som udtryk for det forannævnte forhold, at selve produktionsprocessen er mindre arbejdskrævende end tidligere, medens forberedelse og kontrol samt administrative afsnit er mere arbejdskrævende.

Andre forskydninger kan opfattes som resultat af en substitutionskæde: faglærte med den brancherelevante uddannelse fortrænges af personer med videregående uddannelse og ikke-faglærte fortrænges af faglærte med en ikke-brancherelevant uddannelse. Den kraftige tilbagegang i aktiviteten indenfor bygge- og anlægsvirksomhed synes således at have bevirket, at byggebranchens faglærte har fortrængt (faglærte og) ikke-faglærte indenfor andre brancher.

Den gennemgående tendens indenfor alle erhvervsgrupper og brancher er imidlertid, at uddannelsesfrekvenserne for de videregående uddannelser viser nogen og i visse tilfælde en markant stigning. Således stiger i jernindustrien frekvensen for mellemteknikere og ingeniører. De samfundsvidenskabelige uddannelser vinder stærkt frem i alle erhverv, mest udpræget indenfor private tjenesteydelser og indenfor den offentlige sektor, hvor udviklingen i løbet af 70'erne iøvrigt har været præget af ret store forskydninger. Foruden socialrådgivere, økonomer og jurister har børnehavepædagoger og gymnasielærere 'vundet terræn', mens folkeskolelærere samt også sygeplejersker og læger - frem til den seneste udvikling indenfor sygehusområdet - spillede en noget aftagende rolle i den samlede beskæftigelse, trods fortsat vækst i det absolutte antal.

Kapitel IV

Fremskrivninger til århundredskiftet

A. Produktion og beskæftigelse i referenceforløbet

*Arbejdsmarkeds-
forholdene set
i et langt
perspektiv*

1. De efterfølgende beregninger skal belyse den sandsynlige udvikling i arbejdsudbuddet, mulige udviklinger i arbejdskraftefterspørgslen og dennes sammensætning i løbet af det næste par årtier samt mulige misforhold ('mismatch') mellem udbud og efterspørgsel ved udgangen af dette århundrede. Denne periode er tilstrækkelig lang til, at de ændrede forhold på arbejdsmarkedets udbudsside (bl.a. effekten af små fødselsårgange og den stadig stigende tendens til, at flere vælger de længerevarende uddannelser) kan sætte sig igennem med stor styrke. Den er også så lang, at der er mulighed for at mindske de nævnte uligevægtsproblemer gennem økonomisk-politiske foranstaltninger. Der vil naturligvis også af sig selv ske tilpasninger i arbejdskraftudbuddet og -efterspørgslen og i uddannelsernes indhold m.v., som vil tendere at mindske de beregnede uligevægte. Som tidligere nævnt ligger der ikke i fremregningerne nogen prognose om, at tilpasningsproblemerne ikke vil blive løst, helt eller delvist. Fremregningerne skal først og fremmest belyse behovet for tilpasning.

2. Som sammenligningsgrundlag for nogle alternative beregninger er opstillet et forløb for produktion, udenrigshandel og beskæftigelse m.v., der er afledt af de i kapitel II præciserede antagelser om udlandskonjunkturerne, kombineret med en række forudsætninger om den danske økonomi og økonomiske politik. Der forudsættes således uændret konkurrenceevne samtidig med, at der gøres nærmere præciserede antagelser om arbejdsstyrke, arbejdstid og produktivitetsudvikling, udviklingen i den offentlige sektors størrelse etc.

*Modelgrund-
laget*

3. I tidligere redegørelser fra formandskabet er der foretaget beregninger af alternative udviklingsforløb frem til år 1990, jfr. specielt Dansk Økonomi, december 1980. Det modelgrundlag, disse beregninger byggede på, er imidlertid utilstrækkeligt til at belyse de her diskuterede problemstillinger. Det er derfor blevet udbygget, således at arbejdsmarkedet og produktionens fordeling på en række sektorer kan belyses grundigere.¹⁾

Når produktionens omfang i hver enkelt sektor er beregnet, er det på basis af modelgrundlaget, herunder antagelserne om den produktionstekniske udvikling, muligt at bestemme såvel arbejdskraftefterspørgslen som kravene til kapitalapparatets størrelse. Også hvad produktionsteknikken angår, er beregningsforudsætningerne nu mere nuancerede end tidligere, fordi sektoropdelingen nu er knap så grov.

*Arbejds-
udbuddet*

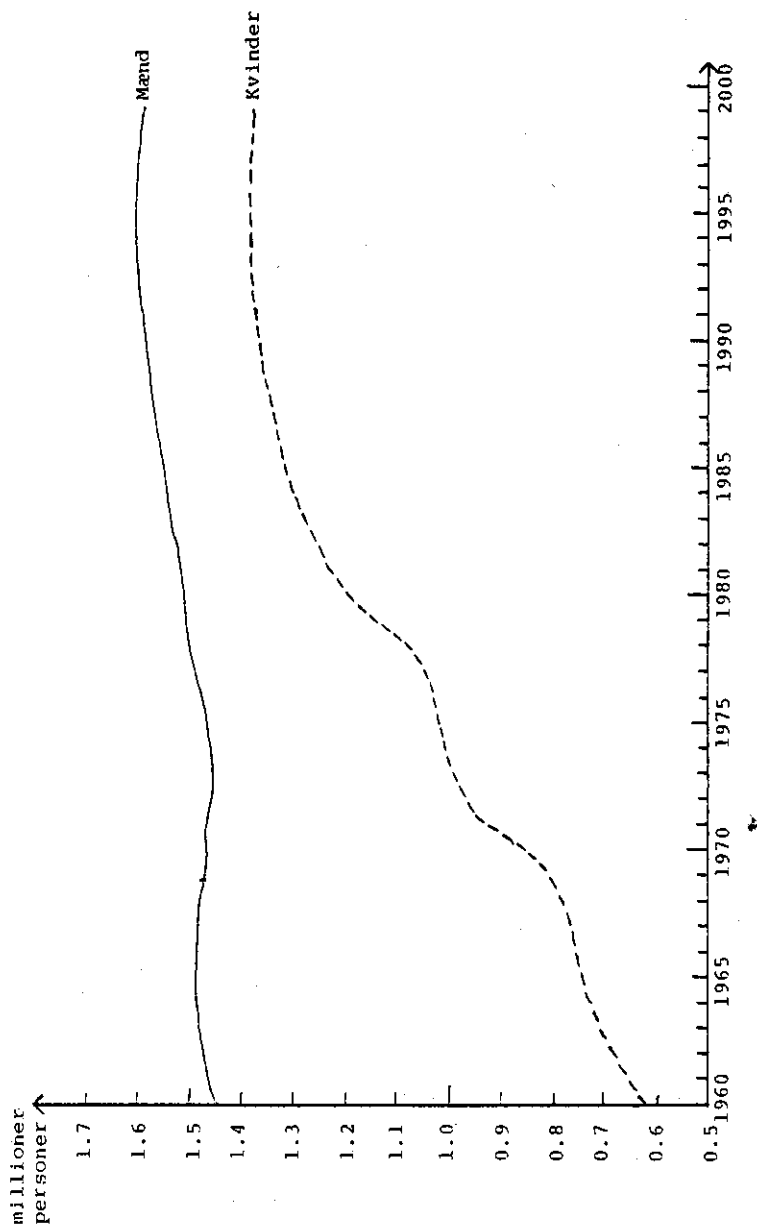
4. Den forudsatte udvikling i arbejdsudbuddet fremgår af figur IV.1. De nærmere forudsætninger bag figuren fremgår af punkt 10 nedenfor.

For hele perioden 1982-99 er der tale om en gennemsnitlig vækst på knap ½ pct. pr. år i hele arbejdsstyrken. Men dette gennemsnitstal dækker over et varierende forløb gennem perioden. I begyndelsen vokser arbejdsstyrken med godt 1 pct. pr. år, hvorefter væksten er aftagende frem til midten af 1990'erne. Fra 1996 er der ifølge beregningerne tale om en direkte tilbagegang i antallet af personer i arbejdsstyrken, jfr. figuren. Dette er en tendens, der vil fortsætte også udover analyseperioden, hvorved nogle af problemstillingerne på arbejdsmarkedet muligvis kan ændre karakter i et endnu længere perspektiv, end det her anlagte.

Den gennemsnitlige arbejdstid for en fuldtidsbeskæftiget person antages at falde med knap 0.8 pct. pr. år som gennemsnit over den betragtede periode, svarende til en forlængelse af de hidtidige langtidstendenser.

1. En nærmere redegørelse for modelgrundlaget vil kunne rekvireres i sekretariatet.

Figur IV.1 Arbejdsstyrkens fordeling på mænd og kvinder 1960-1999.

Anm.: Der er foretaget interpolation 1960-1970 ud fra værdier i 1960, 1965 og 1970.

Kilde: Danmarks Statistik, Statistisk 10-års oversigt og egne beregninger.

*Produktivitet,
bytteforhold og
eksport*

5. Arbejdsproduktiviteten i byerhvervene, målt som produktion pr. arbejdstime, stiger i referenceforløbet med ca. 3 pct. om året, men forskelligt fra sektor til sektor. Tages der hensyn til såvel faldet i arbejdstiden som det forhold, at der traditionelt ikke regnes med produktivitetsstigninger i den offentlige sektor, svarer det til en vækst i produktionen pr. beskæftiget i hele økonomien på godt 1 ½ pct. pr. år, hvilket ligeledes stort set svarer til udviklingen i det sidste årti.

Produktivtetsudviklingen er sammen med udviklingen i bytteforholdet i udenrigshandelen bestemmende for realindkomststigningen pr. beskæftiget. Om bytteforholdet er det i beregningerne antaget, at det over perioden som helhed vil være stort set uændret.²⁾

Som beskrevet i kapitel II.E antages den gennemsnitlige mængdemæssige stigning i eksporten af varer og tjenester at blive knap 3 ¼ pct. om året.

*Den økonomiske
politik*

6. En af de centrale forudsætninger vedrørende den økonomiske politik er forudsætningen om uændret konkurrenceevne. Med analysens begrænsede sigte - at afdække uligevægte på arbejdsmarkedet - har det i øvrigt ikke været påkrævet at basere analysen på nærmere specificerede forudsætninger vedrørende penge- og finanspolitikken og målsætningerne herfor med hensyn til betalings- og budgetbalanceudvikling m.v. Ud over de nedenfor omtalte forudsætninger om væksten i den offentlige sektor forudsættes alene, at der føres en sådan økonomisk politik, at balanceproblemerne i dansk økonomi i det mindste ikke bliver forværret igennem undersøgelsesperioden.

Den offentlige sektor - det vil her sige det offentliges samlede køb af varer og tjenester - forudsættes i grund-

2. Det uændrede bytteforhold dækker over flere modgående tendenser. For de enkelte varegrupper i udenrigshandelen er der antaget en parallel udvikling mellem import- og eksportpriser. Men da eksporten i højere grad end importen falder på varegrupper, som er produceret i sektorer med en relativt lav produktivitetsvækst, trækker denne sammensætningseffekt i retning af et forbedret bytteforhold. I modsat retning trækker antagelsen om en prisstigning på energiprodukter over gennemsnittet. Effekten af denne stærkere energiprisstigning på bytteforholdet mindskes imidlertid af, at den indenlandske energiproduktion over den betragtede periode er kraftigt stigende.

forløbet at vokse reelt med knap $\frac{1}{2}$ pct. om året.³⁾ Da det samlede nationalprodukt i grundforløbet vokser med godt 2 pct. om året i faste priser, er der altså tale om en relativ reduktion. Referenceforløbet indebærer dog fortsat en vis vækst i den offentlige sektors andel af beskæftigelsen. Nogle konsekvenser af andre forudsætninger om den offentlige sektors vækst er belyst nedenfor.

De to procents vækst pr. år i det danske nationalprodukt er lidt mindre end den forudsatte vækst i udlandet. Dette skal ses i lyset af dels en svagere vækst i arbejdsudbuddet her i landet, dels en relativt større offentlig sektor, for hvilken der som lige berørt traditionelt ikke indregnes nogen produktivitetstigning.

I sammenhæng med antagelserne om den økonomiske politik antages det private forbrug, herunder boligforbruget, i grundforløbet at vokse omtrent parallelt med stigningen i nationalproduktet. De efterspørgselskomponenter, der vokser stærkere end produktionen, er eksporten (det samme gælder i øvrigt også importen) og investeringerne. Den relativt kraftige investeringsstigning, der er regnet med, må ses i sammenhæng med det lave udgangsniveau for investeringerne i 1982.

Resume 7. I tabel IV.1 er forudsætningerne bag og de vigtigste resultater af beregningerne i grundforløbet opsummeret. Som det fremgår af tabellen, eksisterer der fortsat store balanceproblemer ved fremskrivningsperiodens slutning. Med de nævnte forudsætninger er der naturligvis ikke noget overraskende heri. Resultaterne er mere eller mindre forudprogrammerede gennem valget af forudsætninger. De kan siges at illustrere, hvad der sker, 'hvis der intet sker'. Som vist i det følgende er dette dog alligevel i sig selv af interesse med henblik på de problemer, arbejdsmarkedet kan tænkes at blive konfronteret med i fremtiden. Den afgørende interesse knytter sig imidlertid ikke til grundforløbet som sådant,

3. Antallet af beskæftigede i den offentlige sektor antages at vokse med $\frac{3}{4}$ pct. pr. år, hvilket svarer til et uændret timeforbrug ved produktion af offentlige tjenester, som følge af den ovenfor nævnte generelle arbejdstidsforkortelse. Det offentlige varekøb forudsættes at vokse med $\frac{3}{4}$ pct. pr. år.

Tabel IV.1 Hovedtal fra referenceforløbet 1982-1999

	Gennemsnitlig årlig realvækst 1982-1999 --- pct. pr. år ---	
Produktion	2.2	
Privat forbrug	2.4	
Private faste bolig- og erhvervsinvesteringer	4.1	
Offentligt køb af varer og tjenester	0.3	
Eksport af varer og tjenester	3.6	
Import af varer og tjenester	3.4	
Arbejdsstyrke	0.4	
Beskæftigelse	0.4	
Produktion pr. time (byerhverv)	3.0	
Arbejdstid pr. fuldtidsbeskæftiget	-0.8	
Produktion pr. beskæftiget (hele økonomien)	1.7	
	Gennemsnitlig årlig ændring --- pct. pr. år ---	
Bytteforholdet i udenrigshandelen	0.0	
	1982	1999
	--- pct. af BNP ---	
Saldoen på betalingsbalancens løbende poster	-4.3	-2.8
	-pct. af arbejdsstyrken	
Arbejdsløshed	10.0	10.1

men til de ændringer i beregningsresultaterne, der fremkommer, når man ændrer på forudsætningerne og dermed på aktivitetsudviklingen og dens sammensætning.

B. Arbejdsstyrke, arbejdsløshed og 'mismatch' 1980 og 1999

Indledning

'Læsevejledning' for det følgende

8. Det er fundet hensigtsmæssigt at indlede dette afsnit med en præsentation af hovedresultaterne af arbejdsmarkedsberegningerne i referenceforløbet. Den senere omtale i punkt 10 og 11 af vigtige enkeltheder i beregningerne og af de anvendte beregningsmetoder kan ikke undgå at få et vist teknisk præg. De pågældende afsnit udgør en nødvendig dokumentation for fremstillingen af hovedresultaterne, som imidlertid kan læses uafhængigt af den mere detaljerede gennemgang i punkt 10 og 11. Disse punkter samt de mere detaljerede bilagstabeller kan derfor eventuelt overspringes ved læsningen. Derimod præsenteres der atter hovedresultater i afsnit C, som viser virkningerne af andre forudsætninger end dem, der ligger bag referenceforløbet.

Hovedresultater i referenceforløbet

Arbejdsstyrkens og ledighedens sammensætning på uddannelsesom- råder 1980 og 1999

9. I tabel IV.2 er dels vist arbejdsstyrkens sammensætning på hovedgrupper af uddannelser i 1980, dels resultaterne af de foretagne arbejdsstyrkefremskrivninger til 1999. Endvidere er vist arbejdsløshedsprocenterne i 1980 for de forskellige grupper og de beregnede, tilsvarende arbejdsløshedsprocenter for 1999 ifølge referenceforløbet.⁴⁾

Arbejdsstyrken kan som tidligere nævnt forventes at vokse med knap ½ pct. om året over den betragtede periode - stærkest i begyndelsen af perioden og med direkte tilbagegang fra midten af 1990'erne. Sammensætningen på uddannelseskategorier ændres temmelig kraftigt over perioden. Andelen uden nogen afsluttet erhvervsuddannelse - med et ikke helt dækkende udtryk sammenfattet som 'ikke-faglærte' - går tilbage fra 55 pct. i 1980 til 46 pct. i 1999. Andelen med en afsluttet lærlinge-, elev- eller EFG-uddannelse stiger ifølge fremskrivningerne fra 32 pct.

4. De videregående uddannelser er i tabellerne karakteriseret ved *typiske* uddannelser indenfor de enkelte områder. I vedstående oversigt (siderne 86 og 87) er givet en nærmere forklaring af de anvendte betegnelser.

Tabel IV.2 Arbejdsudbud og arbejdsløshed 1980 og 1999. Referenceforløb.

	Arbejdsudbud			Arbejdsløshed ¹⁾	
	1980	1999	1980-99	1980	1999
	-1000 personer-		-pct.p.a.-	--- pct. ---	----
Ikke-faglærte	1482	1367	-0.42	9.1	8.6
Faglærte og lign.	864	1070	1.14	5.8	7.6
heraf: Handel og kontor	360	442	1.08	4.1	16.3
Jern og metal	172	225	1.42	5.9	-1.2
Bygge og anlæg	134	163	1.05	11.9	7.6
Korte videregående uddannelser	149	216	1.98	1.6	15.7
heraf: Pædagoger	51	93	3.24	0.5	36.8
Mellemteknikere	28	29	0.33	4.7	-32.9
Sygeplejersker	46	70	2.32	0.1	21.4
Mellemlange videregående uddannelser	130	199	2.27	1.6	24.6
heraf: Folkeskolelærere	75	107	1.89	0.6	29.1
Socialrådgivere, HA- og HD-ere	20	44	4.17	0.8	29.1
Teknikumingeniører	23	26	0.50	5.5	-11.2
Jordemødre, fysioterapeuter, afdelingssygeplejersker	9	20	4.54	0.0	42.8
Lange videregående uddannelser	88	130	2.09	4.8	14.0
heraf: Gymnasielærere	19	26	1.72	3.6	19.5
Jurister og økonomer	18	31	2.85	5.5	22.5
Civil- og akademiingeniører	20	29	1.80	7.3	5.1
Læger og tandlæger	18	27	2.14	3.2	11.2
Ialt	2712	2982	0.50	7.1	10.1
<p>Anm.: I bilagstabel IV.A er udviklingen i arbejdsstyrken vist særskilt for mænd og kvinder. Udviklingen i efterspørgslen fremgår af bilagstabel IV.B og i bilagstabel IV.C er tallene for ændringer i efterspørgsel og udbud sammenstillet med tallene for udviklingen i arbejdsløsheden.</p>					
<p>Note: 1) Overskudsudbud af arbejdskraft (positiv værdi), eller overskuds-efterspørgsel efter arbejdskraft (negativ værdi), sat i forhold til udbuddet af arbejdskraft.</p>					

til 36 pct. (med den absolut set stærkeste stigning på H.K.-området). Den procentvis stærkeste stigning sker for grupperne med de videregående uddannelser og stærkest for de mellemlange og lange videregående uddannelser, men med store variationer for de forskellige uddannelsesretninger. Inden for de korte videregående uddannelser ses store stigningsprocenter for børnehave- og fritidspædagoger samt sygeplejersker, men en meget lav tilgang til den i sig selv talmæssigt beskedne mellemteknikergruppe.

Ændringerne i arbejdsstyrkens fremtidige sammensætning på uddannelseskategorier kan i hovedsagen henføres til forskelle i tilgangen til arbejdsstyrken inden for de forskellige uddannelser, idet afgang fra arbejdsstyrken er forholdsvis jævnt fordelt (jfr. bilagstabel IV.A). De ikke-faglærte danner dog her en undtagelse med en relativt stor afgang fra arbejdsstyrken, svarende til at de i gennemsnit er ældre end den øvrige del af arbejdsstyrken.

Arbejdsløsheden ændrer sammen- sætning

Arbejdsløshedens sammensætning vil under referenceforløbets forudsætninger ændre sig markant over fremskrivningsperioden. I sammenhæng med, at antallet af personer uden nogen afsluttet erhvervsuddannelse går tilbage både absolut og relativt, viser også ledigheden for denne gruppe nogen reduktion.⁵⁾ Som det senere skal diskuteres, er der dog grund til at antage, at dette dækker over en forskellig udvikling for de forskellige kategorier inden for denne stærkt heterogene gruppe. For specialarbejdere i industrien vil der formentlig blive tale om en væsentlig bedring i beskæftigelsesforholdene, medens f.eks. funktionærer og arbejdere i den offentlige sektor uden egentlig erhvervsuddannelse ifølge beregningsforudsætningerne vil blive en stærkt ledighedstruet gruppe.

H.K.-området

Set under ét vil de faglærte komme ud for en vis stigning i

5. Beregningerne belyser alene forholdene, således som de tegner sig, hvis de nuværende uddannelsesmønstre fortsætter, og såfremt erhvervenes efterspørgsel efter forskellige kategorier af arbejdskraft udvikler sig svarende til tendenserne fra 1970 til 1980. Som nærmere omtalt nedenfor kan overudbud af faglært arbejdskraft føre til, at faglærte i stigende udstrækning kommer til at overtage ikke-faglært arbejde. Også på andre måder kan en sådan substitutionskæde antages at gøre sig gældende.

Oversigt over de anvendte uddannelsesbetegnelser

Ikke-faglærte

Personer, der ikke har fuldført enten en lærlinge- eller elevuddannelse eller en videregående uddannelse. Omfatter f.eks. specialarbejdere i industrien, bygge- og anlægsvirksomhed, transportfag m.v. samt store grupper af offentligt ansatte uden fuldført erhvervsuddannelse.

Faglærte og lignende

Handels- og kontoruddannelser: *'Handel og kontor'*

Eks.: Kontor- og administrative uddannelser, (herunder kontorfunktionærer, bank- og sparekassefunktionærer, post- og teleelever, edb-assistenters, lægesekretærer, skibsmæglere m.v.) og detail- og engroshandelsuddannelser.

Jern- og metaluddannelser: *'Jern og Metal'*

Eks.: Støberi-, smede-, skibsbygningsuddannelser, almene maskintekniske uddannelser (f.eks. værkstøjsmagere), automekanikere, finmekanikere og elektronikmekanikere, radio- og tv-mekanikere, kemotekniske uddannelser m.v.

Bygge- og anlægsuddannelser: *'Bygge og anlæg'*

Eks.: Bygningmontører, betonstøbere, murere, brolæggere, glarmestre, tømrere og andre træbearbejdningsuddannelser, blikkenslagere og VVS-montører, elektrikere, malere m.v.

Korte videregående uddannelser

Pædagogiske, humanistiske og musisk-æstetiske uddannelser: *'Pædagoger'*

Eks.: Børnehave-, fritids- og småbørnspædagoger, erhvervsproglige uddannelser, m.v.

Tekniske uddannelser: *'Mellemteknikere'*

Eks.: Værkstedsfunktionærer, maskintekniske uddannelser, elektroinstallatører, bygningskonstruktører, m.v.

Sundhedsuddannelser: *'Sygeplejersker'*

Eks.: Sygeplejersker, plejehjemsassistenter, apotekerassistenter, tandplejere, m.v.

Mellemlange videregående uddannelser

Pædagogiske, humanistiske og musisk-æstetiske uddannelser:
'Folkeskolelærere'

Eks: Folkeskolelærere, erhvervsproglige diplomuddannelser, journalister, bibliotekarer m.v.

Samfundsvidenskabelige uddannelser: *'Socialrådgivere, HA- og HD'ere'*

Eks.: Socialrådgivere, HA- og HD'ere.

Tekniske uddannelser: *'Teknikumingeniører'*

Eks.: Teknikumingeniører.

Sundhedsuddannelser: *'Jordemødre, fysioterapeuter og afdelings-
sygeplejersker'*

Eks.: Jordemødre, afdelingssygeplejersker, ergoterapeuter, fysio-
terapeuter m.v.

Lange videregående uddannelser

Pædagogiske, humanistiske, teologiske og musisk-æstetiske uddannelser: *'Gymnasielærere'*

Eks.: Cand-pæd. uddannelsen, gymnasie- og HF-lærere, magistre, teologer, translatører m.v.

Samfundsvidenskabelige uddannelser: *'Jurister og økonomer'*

Eks.: Jurister, økonomer, politologer, sociologer, psykologer m.v.

Tekniske uddannelser: *'Civil- og akademiingeniører'*

Eks.: Civil- og akademiingeniører, arkitekter.

Sundhedsuddannelser: *'Læger og tandlæger'*

Anm.: Afgrænsningen af de forskellige uddannelseskategorier følger Danmarks Statistiks uddannelsesregister. En fuldstændig oversigt over enkeltuddannelserne indenfor hver gruppe kan fås ved henvendelse i sekretariatet.

stærkt ledighedstruet ledigheden, men i modsætning til nu vil ledigheden i fremskrivningssituationen næsten udelukkende være koncentreret på H.K.-området. Det er her, det absolut set største arbejdsløsheds-'kontingent' vil blive rekrutteret i dette forløb. For faglærte i jern og metal vil der derimod snarere opstå en vis overefterspørgsel. Også for faglærte inden for bygge- og anlægsvirksomhed går arbejdsløsheden noget tilbage.

Videregående uddannelser generelt endnu stærkere De højeste arbejdsløshedsprocenter kan ifølge beregningerne ventes for en lang række grupper med videregående uddannelser, såvel korte som mellemlange og lange uddannelser. For flere af disse gælder det, at en mangel-situation i 1980 afløses af et overudbud. Antalsmæssigt og på en enkelt undtagelse nær også målt ved arbejdsløshedsprocentens størrelse (knap 37 pct. i fremskrivningssituationen) fører børnehave- og fritidspædagoger an, men også sygeplejersker og andet personale i sundhedssektoren vil ifølge beregningerne få deres situation vendt til stort overudbud i 1999. Det samme gælder folkeskolelærere samt gruppen med mellemlange samfundsvidenskabelige uddannelser (socialrådgivere og H.A.'er m.v.). Endelig aftegner der sig stejle stigninger i ledighedsprocenterne for gymnasielærere, jurister og økonomer m.v. På nogle områder forekommer der imidlertid også overefterspørgsel ved fremskrivningsperiodens slutning. Det gælder således i udpræget grad mellemteknikere og teknikum-ingeniører.

Målt ved antal personer udgør arbejdsløsheden inden for grupperne med videregående uddannelser i dag stadig kun en lille del af det samlede arbejdsløshedsproblem. Det drejede sig i 1980 om 4-5 pct. af samtlige arbejdsløse. I slutåret for analysen vil hver tredje person uden beskæftigelse have en videregående uddannelse. Dette resultat må naturligvis vurderes i snæver sammenhæng med forudsætningen om lav vækst i den offentlige sektors efterspørgsel efter varer og tjenester. Af de videregående uddannelser retter hovedparten - bortset fra dem med et udpræget teknisk indhold - sig nemlig temmelig entydigt mod beskæftigelse i den offentlige sektor, hvis den opdeling mellem offentlig og privat produktion, som kendes i dag, også vil gælde i fremtiden. For en række videregående uddannelser

er den private efterspørgsel dog inde i en forholdsvis kraftig stigning. Dette bevirker, at den samlede efterspørgsel efter personer med videregående uddannelse stiger relativt kraftigt trods forudsætningen om lav vækst i den offentlige sektor. Udsigten til stor arbejdsløshed afspejler derfor samtidig den meget stærke udbudsstigning, der følger af tilgangsmønsteret på disse områder.

Enkeltresultater samt oversigt over de anvendte beregningsmetoder

Metoder til fremskrivning af arbejdsudbuddet 10. Udgangspunktet for beregningerne er befolkningens placering i henholdsvis uddannelsessystemet, arbejdsstyrken og grupperne uden for arbejdsstyrken og uddannelsessystemet (forkortet til 'omverdenen') i 1980, således som den fremgår af de officielle arbejdsstyrke- og uddannelsesregistre. På basis af Danmarks Statistiks befolkningsprognose og ved hjælp af en af Danmarks Statistik udviklet særlig prognosemodel vedrørende arbejdsmarkedet og uddannelsessystemet er arbejdsstyrken og antallet af personer med forskellige uddannelser fremskrevet til 1999.

Overgangsfrekvenser Et centralt element i denne fremskrivning er såkaldte 'overgangsfrekvenser', der betegner de andele af personer på forskellige alderstrin, der henholdsvis påbegynder, viderefører, afslutter eller afbryder en given uddannelse. Ved hjælp af overgangsfrekvenserne er det muligt at beskrive en ungdomsårgangs bevægelse gennem uddannelsessystemet og gradvise indslusning i den egentlige arbejdsstyrke, således som det også er illustreret ovenfor i kapitel III. Der er beregnet særskilte overgangsfrekvenser for hver enkelt uddannelse, køn og aldersgruppe.

Overgangsfrekvenserne er fastlagt på grundlag af de faktiske bevægelser gennem uddannelsessystemet i 1979-1980. Prognosemodellens fremskrivning forudsætter, at disse overgangsfrekvenser er konstante gennem hele fremskrivningsperioden. Dette er selvsagt en diskutabel forudsætning. Bl.a. udsigterne til stærkt stigende arbejdsløshed på en række områder må naturligvis antages at påvirke overgangsfrekvenserne, således som det også i det

historiske forløb kan iagttages for bl.a. akademikeruddannelsernes vedkommende, jfr. kapitel III.B. Frekvenserne kan ligeledes blive ændret gennem adgangsregulering etc. Igen skal der imidlertid mindes om undersøgelsens karakter af en uligevægtsanalyse (i modsætning til en egentlig prognose), der har til formål at belyse de tilpasningsproblemer, der må løses dels af arbejdsmarkedets egne tilpasningsmekanismer (f.eks. ændringer i de relative lønninger), dels ved en eventuel fortsat tilgangsstyring og endelig gennem omskoling.

Prognosemodellen fremskriver samtidig tilbagestrømningen til uddannelsessystemet fra arbejdsstyrken og 'omverdenen'. Herved er det altså muligt at beregne, hvor mange personer med en given - afbrudt eller fuldført - uddannelse, der efter at have forladt uddannelsessystemet (efter kortere eller længere tid) påbegynder en ny uddannelse. Endelig fremskrives også befolkningens bevægelser mellem arbejdsstyrken og 'omverdenen' ved hjælp af fastlagte overgangsfrekvenser.

Erhvervs- frekvenser

Arbejdsstyrkefremskrivningerne indebærer samtidig en fremskrivning af erhvervsfrekvenser, dvs. antallet af personer i arbejdsstyrken (inkl. uddannelsessøgende i arbejdsstyrken) målt i forhold til den samlede befolkning. Opgjort for de 15-74 årige udviser fremskrivningen en stort set uændret erhvervsfrekvens for mænd (80.6 pct. i 1980 stigende til 81.2 pct. i 1999) og en fortsat kraftig stigning i kvindernes erhvervsfrekvens (fra 63.3 pct. i 1980 til 71.7 pct. i 1999).

Efterspørgsels- fremskriv- ninger

11. Udviklingen i arbejdskraftefterspørgselsens sammensætning på uddannelseskategorier er bestemt af udviklingen i de enkelte erhvervsproduktion, produktivitetsstigningen samt beskæftigelsens fordeling på uddannelseskategorier inden for det enkelte erhverv.

Den totale produktions- og beskæftigelsesudvikling i referenceforløbet er omtalt ovenfor i afsnit A. Den sektorvise udvikling i produktion og beskæftigelse fremgår af tabel IV.3. Bag forskellene i beskæftigelsesudviklingen i tabellen ligger dels den forskellige udvikling i produktionen i de

Tabel IV.3 Udviklingen i produktion og beskæftigelse fordelt på sektorer, 1982-1999

Sektor	Produktion	Beskæftigelse ¹⁾	Produktivitet ²⁾
	----- gennemsnitlig ændring 1982-1999 ----- -- pct. pr. år --		
Landbrug m.v.	0.72	-1.91	2.68
Nærings- og nydelsesmidler	1.26	-1.32	3.35
Tekstil og beklædning	0.69	-1.40	2.85
Træ og møbler	3.61	-0.02	4.37
Papir og grafisk	2.05	-0.36	3.15
Kemisk	3.44	-0.28	4.47
Sten, ler og glas	3.26	0.12	3.87
Jern og metal	4.09	0.77	4.02
Øvrig fremstilling	1.78	-0.51	3.03
Bygge og anlæg	3.33	2.24	1.78
Engroshandel	2.83	0.43	3.12
Detailhandel	2.14	0.64	2.22
Transport	3.50	0.82	3.38
Jernbane, post, tele m.v.	2.55	0.51	2.75
Finansiel	2.60	0.98	2.32
Boligbenyttelse	2.38	0.71	2.38
Forretningsservice	2.65	0.70	2.66
Øvrige tjenester	2.36	-0.43	3.54
Råenergi	7.84	0.71	7.84
Anden energi	2.33	-0.36	3.43
Private erhverv	2.65	0.25	3.06
Offentlig sektor	0.00	0.76	0.00
Ialt	2.13	0.40	2.41
Anm.: I bilagstabel IV.D er vist beskæftigelsens fordeling på sektorer i 1980 og i 1999.			
Noter: 1) Antal personer. 2) Produktion pr. time.			

forskellige sektorer, dels forskelle i produktivetsudviklingen.

Sektorer i henholdsvis frem- og tilbagegang Som tabel IV.3 viser, vokser den samlede beskæftigelse i byerhvervene, målt i antal personer, ganske beskedent i udgangsskønnet. Dette dækker over, at beskæftigelsen

inden for visse sektorer direkte går tilbage, navnlig 'nærings- og nydelsesmiddelindustri' og 'tekstil- og beklædningsindustri', mens andre dele af den private sektor skulle få en klar beskæftigelsesmæssig fremgang. Det drejer sig om 'jern og metal' og 'transport', hvilket afspejler dels den relativt kraftige vækst i industrieksporten og investeringerne og dels udviklingen inden for bygge- og anlægssektoren samt en række serviceerhverv, hvor det nok så meget er den lave produktivitetsstigning, der forklarer den forøgede beskæftigelse. Endelig udviser den offentlige sektor ifølge forudsætningerne som nævnt en beskæftigelsesmæssig fremgang.

*Koblingen over
til uddannel-
serne: Uddannel-
sesfrekvenser*

Når den samlede beskæftigelse i et erhverv er bestemt, fordeles denne efterfølgende på uddannelseskategorier. Man har i beregningerne antaget, at de udviklingstendenser, der har været i de enkelte erhvervs efterspørgsel efter de forskellige kategorier af arbejdskraft i perioden 1970-80, vil fortsætte (men dog ikke med fuld mekanisk 'trendforlængelse').

*Usikre
antagelser*

Det skal ikke skjules, at det er på det her nævnte område, der kommer flest usikre elementer ind i beregningerne. Arbejdskraftefterspørgsels sammensætning på uddannelseskategorier undergår stadige forskydninger og er bl.a. stærkt påvirket af konjunktursituationen. Denne var helt forskellig i 1970 og 1980, således at en mekanisk fremskrivning af trend'en for denne periode alene af den grund bliver misvisende. Hertil kommer, at den teknologiske udvikling formentlig vil skærpe kvalifikationskravene til nogle af fremtidens arbejdsfunktioner. En sådan udvikling vil dog også være afhængig af ændringer i lønstrukturen, der til en vis grad afspejler en forskellig udvikling i udbud og efterspørgsel for de enkelte uddannelseskategorier på arbejdsmarkedet.

Det her omtalte trin i beregningerne er således forbundet med en særlig stor usikkerhed. Man er stort set henvist til mekaniske fremskrivninger, tilføjet visse skønsmæssige korrektioner. De anvendte uddannelsesfrekvenser er vist i tabel IV.4. Det fremgår heraf, at der inden for den private sektor regnes med en fortsat, men afsvækket vækst i ande-

Tabel IV.4 Uddannelsesfordelingen i erhvervene, 1980 og 1999

Procent	1980	1999
<i>Landbrug</i>		
Ikke-faglærte	80.4	49.7
Faglærte og lign.	16.6	46.3
Videregående uddannelser	3.0	4.0
Ialt	100.0	100.0
<i>Fremstillingsvirksomhed</i>		
Ikke-faglærte	56.5	49.2
Faglærte og lign.	36.0	40.9
Videregående uddannelser	7.4	9.9
Ialt	99.9	100.0
<i>Bygge- og anlægsvirksomhed</i>		
Ikke-faglærte	47.1	39.7
Faglærte og lign.	46.2	51.2
Videregående uddannelser	6.7	9.1
Ialt	100.0	100.0
<i>Handel og transport</i>		
Ikke-faglærte	53.3	46.9
Faglærte og lign.	40.7	45.0
Videregående uddannelser	5.9	8.1
Ialt	99.9	100.0
<i>Service m.v.</i>		
Ikke-faglærte	49.7	36.0
Faglærte og lign.	35.2	41.7
Videregående uddannelser	15.1	22.3
Ialt	100.0	100.0
<i>Kollektiv trafik m.v.</i>		
Ikke-faglærte	67.0	63.6
Faglærte og lign.	29.8	32.1
Videregående uddannelser	3.2	4.3
Ialt	100.0	100.0
<i>Offentlige ydelser</i>		
Ikke-faglærte	46.0	49.1
Faglærte og lign.	23.5	23.0
Videregående uddannelser	30.5	28.0
Ialt	100.0	100.1
<i>Alle erhverv</i>		
Ikke-faglærte	53.4	46.5
Faglærte og lign.	32.3	36.9
Videregående uddannelser	14.2	16.6
Ialt	99.9	100.0
Kilde: 1980-tallene er beregnet på grundlag af Danmarks Statistiks registerbaserede arbejdsstyrkestatistik ultimo november 1980.		

Tabel IV.5 Beskæftigelsen i den offentlige sektor fordelt på uddannelser, 1980 og 1999

	1980 - 1000 personer -	1999	1982-1999 - gnst. ændring - - pct. pr. år -
<i>Ikke-faglærte</i>	322	416	1.1
<i>Faglærte og lign.</i>	165	195	0.6
heraf: Handel og kontor	79	88	0.3
Jern og metal	22	28	1.1
Bygge og anlæg	11	14	1.1
<i>Korte videregående uddannelser</i>	87	102	0.5
heraf: Pædagoger m.v.	37	42	0.5
Mellemteknikere	5	6	1.3
Sygeplejersker m.v.	34	40	0.6
<i>Mellemlange videregående uddannelser</i>	82	84	-0.1
heraf: Folkeskolelærere m.v.	65	62	-0.5
Socialrådgivere, HA- og HD'ere m.v.	8	11	1.3
Teknikumingeniører	3	4	1.1
Jordemødre, fysioterapeuter, afdelingssygeplejersker m.v.	6	7	0.6
<i>Lange videregående uddannelser</i>	43	52	0.7
heraf: Gymnasielærere m.v.	14	15	0.0
Jurister og økonomer m.v.	9	12	1.3
Civil- og akademiingeniører	5	7	1.1
Læger og tandlæger	8	9	0.6
<i>Ialt</i>	700	848	0.75
Anm.:	Vækstraterne er beregnet for perioden 1982-99, fordi forudsætningerne om beskæftigelsesudviklingen for de enkelte uddannelsesgrupper vedrører denne periode.		
Kilde:	1980-tallene er beregnet på grundlag af Danmarks Statistiks register-baserede arbejdsstyrkestatistik ultimo november 1980.		

len af faglærte og (især) i andelen af personer med en videregående uddannelse. De ikke-faglærtes andel af beskæftigelsen aftager modsvarende. Disse forskydninger gør sig stærkest gældende inden for de tjenesteydende erhverv.

Omvendt viser tabel IV.4 også, at der inden for den offentlige sektor regnes med en fortsat stigende andel af ikke-fag-

lærte, uændret andel af faglærte og faldende andel af personer med videregående uddannelse.⁶⁾

Specifikt om sammensætningen af det offentlige arbejdskraftefter-spørgsel

Skøn over udviklingen i den offentlige sektors beskæftigelse fordelt på uddannelser afhænger i høj grad af, hvilke områder inden for den offentlige sektor, der forventes at vokse, og hvilke der forventes at stagnere. Med støtte i Budgetredegørelserne fra Finansministeriet er der skønnet over udviklingstendenserne inden for hver af hovedsektorerne: undervisning, sundheds- og socialsektoren samt administration. Fastlæggelse af forudsætningerne for fremregningerne, jfr. tabel IV.5, er herefter sket under den overordnede forudsætning, at væksten i den samlede beskæftigelse i den offentlige sektor udgør ¾ pct. pr. år fra 1982 til 1999.

Det fremgår af tabellen, at der regnes med stærk vækst inden for de videregående samfundsvidenskabelige uddannelser. Inden for sundheds- og socialområdet forudsættes en relativt lav vækst i efterspørgslen efter personer med en afsluttet erhvervsuddannelse, men til gengæld en noget stærkere vækst i antallet af ikke-faglærte (eller personer med en kortvarig uddannelse). Der er her tale om en trendforlængelse af de hidtidige tendenser inden for f.eks. daginstitutionsområdet og ældreomsorgen.

Inden for undervisningsområdet regnes med stagnation for gymnasielærerne og direkte fald i efterspørgslen efter folkeskolelærere.

Det må stærkt understreges, at 'oversættelsen' af forudsætningen vedrørende væksten i den samlede beskæftigelse inden for den offentlige sektor til væksten inden for enkeltområder indeholder et betydeligt skønsmæssigt element og er usikker alene af den grund, at fordelingen afhænger af den politiske prioritering mellem de forskellige områder.

6. I denne forbindelse må det fremhæves, at den offentlige sektor er defineret i 'snæver' forstand, dvs. at beskæftigede i f.eks. DSB, HT, P & T etc. er henregnet til den private sektor.

C. Nogle alternative beregninger vedrørende beskæftigelsesudviklingen og kravene til uddannelsesstrukturen

Konsekvenserne af ændrede antagelser

12. Som beskrevet i det foregående afsnit vil fremskrivningen af den økonomiske udvikling over så lang en periode som den her betragtede nødvendigvis indebære en betydelig usikkerhed med hensyn til balanceproblemernes størrelse i slutåret. Det gælder overalt, at selv ganske små årlige afvigelser i nogle af de centrale forudsætninger over 17 år kan akkumulere til anselige forskelle i slutåret, hvorfor resultatet af referenceforløbet må tages med passende forbehold. Det er således naturligt at belyse konsekvenserne af et ændret udviklingsforløb i nogle af de centrale efterspørgselskomponenter.

I det følgende belyses ændringen i uddannelseskravene ved ændring i tre af de centrale efterspørgselskomponenter. Beregningerne er udformet således, at væksten i enten 1) eksporten af varer og tjenester, 2) det private forbrug eller endelig 3) det offentlige efterspørgsel efter varer og tjenester én efter én øges netop så meget, at 100.000 personer yderligere vil være kommet i beskæftigelse i 1999.

Dernæst foretages en noget mere kompleks analyse, som skal vise hvorledes efterspørgslen efter arbejdskraft vil kunne fordele sig på uddannelser, hvis arbejdsløsheden (forstået som overskudsudbud fraregnet overskudsefterspørgsel) nedbringes til 2 pct. af arbejdsstyrken (60.000 personer) i slutåret samtidig med, at der opnås ligevægt på betalingsbalancens løbende poster.

Øget eksport for at nedbringe arbejdsløsheden med 100.000 personer

13. Princippet bag den første type beregning fremgår af tabel IV.6. Under søjle 1. og 2. ses det, at eksporten af varer og tjenester skal vokse 1.4 procentpoint hurtigere om året igennem perioden end de antagne 3.6 pct. i referenceforløbet, altså med 5.0 pct. pr. år,⁷⁾ for at det er muligt at nedbringe arbejdsløsheden med de nævnte 100.000 personer. Beregningen illustrerer alene virkningen af den

7. Stigningstakten for hver af undergrupperne i eksporten er forøget proportionalt. Dette indebærer, at de dele af eksporten, der stiger stærkest i referenceforløbet, også får en relativt stor forhøjelse af stigningstakten.

øgede eksport. Der er således ikke regnet med en merstigning i det private forbrug. Man må altså forestille sig en samtidig stigning i skattetrykket, der neutraliserer tendensen til øget forbrug som følge af den øgede indkomst. Derimod er de for produktionsforøgelsen nødvendige investeringer i realkapital medregnet i produktions-, beskæftigelses- og betalingsbalancevirkningen.

Når beregningen er gennemført på denne partielle måde, skyldes det et ønske om i rendyrket form at belyse en ændret eksportvæksts krav til arbejdsstyrkens uddannelses kvalifikationer. Som det fremgår af tabellen, vil øget eksport især føre til øget beskæftigelse af faglært arbejdskraft, nemlig ca. 44.000 personer, dvs. tæt på halvdelen af hele beskæftigelsesfremgangen. Inden for gruppen af faglærte er det navnlig 'jern og metal', der vil nyde godt af eksportfremgangen, og efterspørgslen efter denne gruppe i slutåret vil forøges med 7-8 procentpoint. Desuden vil der ske en ganske væsentlig reduktion af både H.K.-fagenes og byggefagenes arbejdsløshed, nemlig med 3.1 procentpoint, henholdsvis 4.7 procentpoint. Også gruppen af ikke-faglærte vil blive påvirket i gunstig retning af et eksportopsving, omend i mindre omfang.

Specielt inden for de korte og mellemlange tekniske uddannelser vil tendensen til knaphed på arbejdskraft blive forstærket. Der var allerede i referenceforløbet tegn på overefterspørgsel efter arbejdskraft med teknisk uddannelse, og denne overefterspørgsel bliver altså yderligere forøget.

De videregående uddannelser vil ikke blive berørt i nævneværdig grad af en øget eksportvækst, når bortses fra ingeniører. Ligesom for de øvrige tekniske uddannelser vil situationen for ingeniører være vendt til overefterspørgsel i 1999, hvis eksportens stigningstakt forøges med de nævnte 1.4 pct. pr. år igennem hele perioden, svarende til en forøgelse af eksportniveauet i 1999 med ca. 25 pct.

Øget privatforbrug

14. Arbejdsmarkedskonsekvenserne af en stigning i det private forbrug, der ligeledes fører frem til en stigning i beskæftigelsen på 100.000 personer i 1999, er illustreret i 3. og 4. søjle i tabel IV.6. Mønstret i uddannelseskravene

Tabel IV.6 Nogle efterspørgelsesændringers beskæftigelsesvirkninger fordelt på uddannelses-kategorier i 1999

	Større eksportvækst			Større vækst i privat forbrug			Større vækst i off. sektor		
	1	2	3	4	5	6	1	2	3
	Ændring i beskæftigelse, 1000 prs.	Ændring i arbejdsløshedsprocenten	Ændring i beskæftigelse, 1000 prs.	Ændring i arbejdsløshedsprocenten	Ændring i beskæftigelse, 1000 prs.	Ændring i arbejdsløshedsprocenten	Ændring i beskæftigelse, 1000 prs.	Ændring i arbejdsløshedsprocenten	Ændring i beskæftigelse, 1000 prs.
Ikke-faglærte	43.1	-3.2	43.6	-3.2	48.5	-3.6			
Heraf: Offentligt ansatte	0.0	0.0	0.0	0.0	42.6	-10.2			
Faglærte o. lign.	44.1	-4.1	43.2	-4.0	22.2	-2.1			
Heraf: Handel og kontor	13.6	-3.1	15.4	-3.5	10.0	-2.3			
Jern og metal	17.3	-7.7	10.9	-4.9	3.2	-1.4			
Bygge og anlæg	7.6	-4.7	10.5	-6.5	2.1	-1.3			
Korte videregående udd.	5.1	-2.4	5.3	-2.4	12.4	-5.8			
Heraf: Pædagoger m.v.	1.1	-1.2	1.2	-1.3	5.1	-5.5			
Mellemskolelærere m.v.	2.5	-8.5	2.3	-7.8	0.8	-2.9			
Sygeplejersker m.v.	0.3	-0.4	1.1	-1.6	4.8	-6.8			
Mellemlange videregående udd.	4.4	-2.2	4.3	-2.1	10.4	-5.2			
Heraf: Folkeskolelærere m.v.	0.5	-0.4	1.2	-1.1	7.6	-7.1			
Socialrådgivere, HA,									
HD m.v.	1.3	-2.9	1.2	-2.8	1.3	-3.1			
Teknikingeniører	2.3	-8.8	1.5	-5.8	0.6	-2.2			
Jordemødre, fysioterapeuter, afd. sygeplej.	0.0	-0.1	0.2	-1.1	0.8	-3.8			
Længere videregående udd.	3.1	-2.4	3.6	-2.8	6.5	-5.0			
Heraf: Gymnasielærere	0.1	-0.6	0.4	-1.5	1.7	-6.8			
Jurister og økonomer	0.7	-2.1	0.7	-2.4	1.5	-4.8			
Civil- og akademling.	1.8	-6.2	1.3	-4.4	1.0	-3.5			
Læger og tandlæger	0.2	-0.9	0.8	-3.1	1.1	-4.2			
Ialt	100.0	-3.4	100.0	-3.4	100.0	-3.4			

Efterspørgselsændringerne:		-----	-----	-----
			Åndring i gennemsnitlig årlig vækstrate, pct. p.a.	
Åndring i eksport	1.4	0.0		0.0
Åndring i privat forbrug	0.0	0.8		0.0
Åndring i køb af varer og tjenester	0.0	0.0		0.6

-----		-----	-----
Åndring i betalingsbalancens løbende poster		pct. af BNP	
	4.9		-0.5

Ann. Beregningerne er alle baseret på en ændring i efterspørgslen, der netop resulterer i en forbedring af beskæftigelsen på 100.000 i slutåret (1999). Der er taget hensyn til de øgede investeringskrav, hvorimod virkningen på det private forbrug forårsaget af øget produktion og indkomst i beregningerne med øget eksportvækst og øget offentligt køb af varer og tjenester er neutraliseret. Ændringen i arbejdsløshedsprocent - og beskæftigelse - kan tolkes som ændring i overbud/ overefterspørgsel. For flere kategorier af arbejdskraft bliver der i forhold til referenceforløbet tale om overgang til en situation med overefterspørgsel evt. om en skarpelse af referenceforløbets overefterspørgsel. Det skal tilføjes, at de 100.000 personer ikke svarer til helt samme antal fuldtidsbeskæftigede i de tre beregninger, da andelen af deltidsansatte varierer fra sektor til sektor, og eksempelvis er særlig høj i den offentlige sektor. Ændringen i de offentligt ansatte ikke-faglærtes arbejdsløshedsprocent er beregnet ved at sætte beskæftigelsesændringen i forhold til antal offentligt ansatte ikke-faglærte i referenceforløbet.

svarer på mange måder til det oven for beskrevne (øget eksport). Det er også her de faglærte, der relativt opnår den største beskæftigelsesfremgang. Men i dette tilfælde er det i højere grad H.K.-området (især butiksuddannelserne) og byggefagene,⁸⁾ der ekspanderer. Blandt de videregående uddannelser er det atter de tekniske uddannelser, der har størst fordel af den øgede efterspørgsel.

*Øget offentligt
køb af varer og
tjenester*

15. Hvis det derimod er den offentlige sektors efterspørgsel efter varer og tjenester, der øges, ser uddannelsesmønstret i beskæftigelsesforøgelsen noget anderledes ud, jfr. søjle 5 og 6 i tabel IV.6.⁹⁾ Her udgør personer med videregående uddannelser godt en fjerdedel af fremgangen i beskæftigelsen, således at arbejdsløsheden for disse uddannelser reduceres relativt mest. En anden gruppe, der også har relativt stor fordel af øget offentlig vækst, er de ikke-faglærte, hvilket må ses på baggrund af den ændring i fordelingen af det offentliges efterspørgsel efter arbejdskraft i retning af relativt flere ikke-faglærte, der har fundet og antages at ville finde sted igennem fremskrivningsperioden. Som nævnt ovenfor i punkt 11 vil disse jobs især være koncentreret i social- og sundhedssektoren, mens efterspørgslen efter 'specialarbejdere' ikke i særlig høj grad nyder godt af ekspansion i den offentlige sektor. Efterspørgslen efter faglærte vil heller ikke øges i særlig udtalt omfang - selv H.K.-gruppen under ét har en mindre stigning end ved en aktivitetsforøgelse fremkaldt af eksport- eller forbrugs-vækst. (Men også her gør der sig givetvis stor forskel gældende mellem handels- og kontoruddannede).

De fremtidige forhold på arbejdsmarkedet afhænger således afgørende af den måde, på hvilken forøgelsen af den samlede efterspørgsel efter varer og tjenester tilvejebringes. Det er især det offentlige, der beskæftiger personer med videregående uddannelser - bortset fra de tekniske - samtidig med, at det er den største arbejdsgiver for visse grupper ikke-faglært arbejdskraft, mens det er de private byerhverv,

8. Væksten i byggefagene skal ses i sammenhæng med, at boligforbruget er antaget at vokse parallelt med det øvrige private forbrug.
9. Mervæksten i den offentlige sektors egen beskæftigelse antages at ske på en sådan måde, at fordelingen på uddannelseskategorier er uændret i forhold til referenceforløbet.

der især trækker på faglært arbejdskraft og tekniske videregående uddannelser samt derudover naturligvis også ikke-faglært arbejdskraft.

De alternative udviklingsforløb er alle beregnet under den forudsætning, at udbuddet af arbejdskraft inden for de enkelte uddannelseskategorier ikke påvirkes af forskelle i efterspørgselsudviklingen.

*Nogle
supplerende
beregninger*

16. Som nævnt er der yderligere foretaget beregninger til belysning af mismatchproblemerne i en situation, hvor de totale balanceproblemer i økonomien forudsættes løst på forskellige måder, idet arbejdsløsheden forudsættes nedbragt til et niveau på 2 pct. af arbejdsstyrken, samtidig med at der skabes ligevægt på betalingsbalancen. Generelt øges mismatchproblemerne kraftigt i denne situation, idet der opstår overefterspørgsel efter en række uddannelseskategorier. De efterfølgende figurer IV.3 og IV.4 viser, hvor forskelligt tilpasningsproblemerne stiller sig for forskellige grupper på arbejdsmarkedet, alt efter hvorledes de totale balanceproblemer i økonomien søges løst.

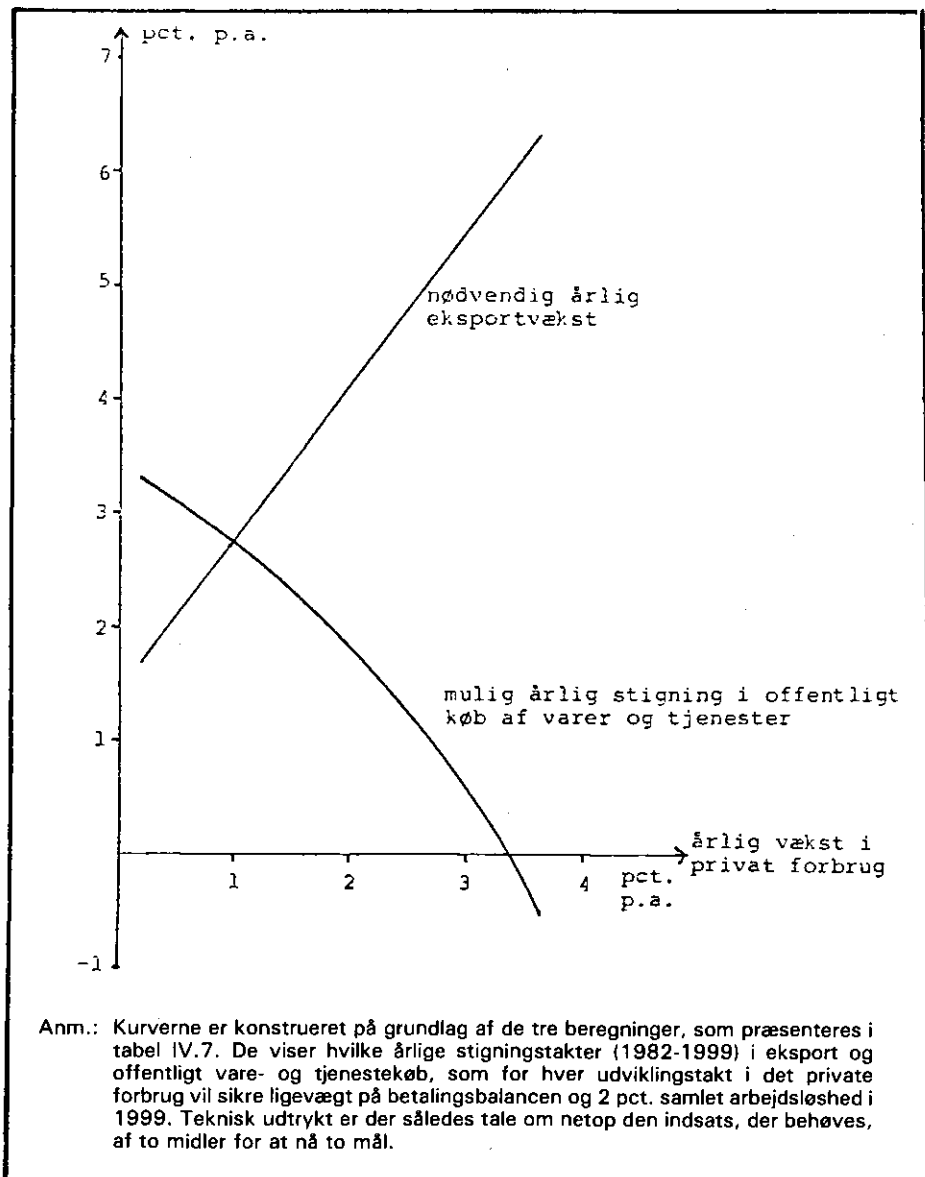
*Forskellige
udviklingsveje
til totalbalance:
Figur IV.2*

17. I figur IV.2. er først illustreret nogle centrale økonomiske sammenhænge i forbindelse med de forskellige udviklingsveje, der principielt står til rådighed for opnåelse af 'totalbalance' som lige defineret. Ud ad den vandrette akse i figuren er afsat den mængdemæssige procentvise stigning pr. år i det private forbrug,¹⁰⁾ og op ad den lodrette akse stigningen i henholdsvis eksporten¹¹⁾ og offentlig efterspørgsel efter varer og tjenester. Jo større vægt der lægges på stigning i privatforbruget, jo mere skærpes også kravene til eksportstigning af hensyn til den stærkere importvækst, der kommer ved stigende privatforbrug. I et langtidsperspektiv

10. I beregningerne er det antaget, at det private forbrug er sammensat på undergrupper stort set som i dag. En ændret vægtfordeling mellem privat og offentligt forbrug ville dog kunne indebære, at produktionen af en række offentlige ydelser blev overflyttet til den private sektor. I så fald ville en væsentlig del af tilvæksten til det private forbrug bestå af tjenester, der ligesom offentligt forbrug har et relativt stort beskæftigelses- og et lille importindhold. En sådan reaktion på en 'twist' fra offentligt til privat forbrug ville tendere til at mindske kravene til den nødvendige eksportvækst.

11. De her gennemførte beregninger er foretaget under den antagelse, at det kun er eksporten, der ændres, mens de danske hjemmemarkedsandele ikke påvirkes direkte.

Figur IV.2 Sammenhæng mellem udvikling i privat forbrug, offentligt køb af varer og tjenester samt eksport 1982-1999.

indebærer dette samtidig, at væksten i den offentlige sektor må begrænses for at sikre, at der er tilstrækkelig arbejdskraft til rådighed for den private sektor. I hvilken takt denne frisættelse af arbejdskraft fra den offentlige sektor skal ske -

om det skal finde sted jævnsides med eller før eksportstigningen - viser figuren derimod ikke noget om. Beregningerne tager som nævnt netop sigte på en situation med fuld beskæftigelse. Så længe der er stor ledighed, vil en øget eksportvækst ikke kræve frisættelse af arbejdskraft fra andre sektorer.¹²⁾ Hvis der omvendt lægges mere vægt på den offentlige sektors produktion og mindre vægt på stigningen i det private forbrug, reduceres kravene til den nødvendige eksportstigning (og dermed til tilvejebringelse af nye arbejdspladser i eksportsektorerne), men samtidig må skattetrykket forøges, for at det private forbrug og importen kan holdes tilstrækkeligt tilbage.

*Konsekvenser
på arbejds-
markedet:
Faglærte,
figur IV.3*

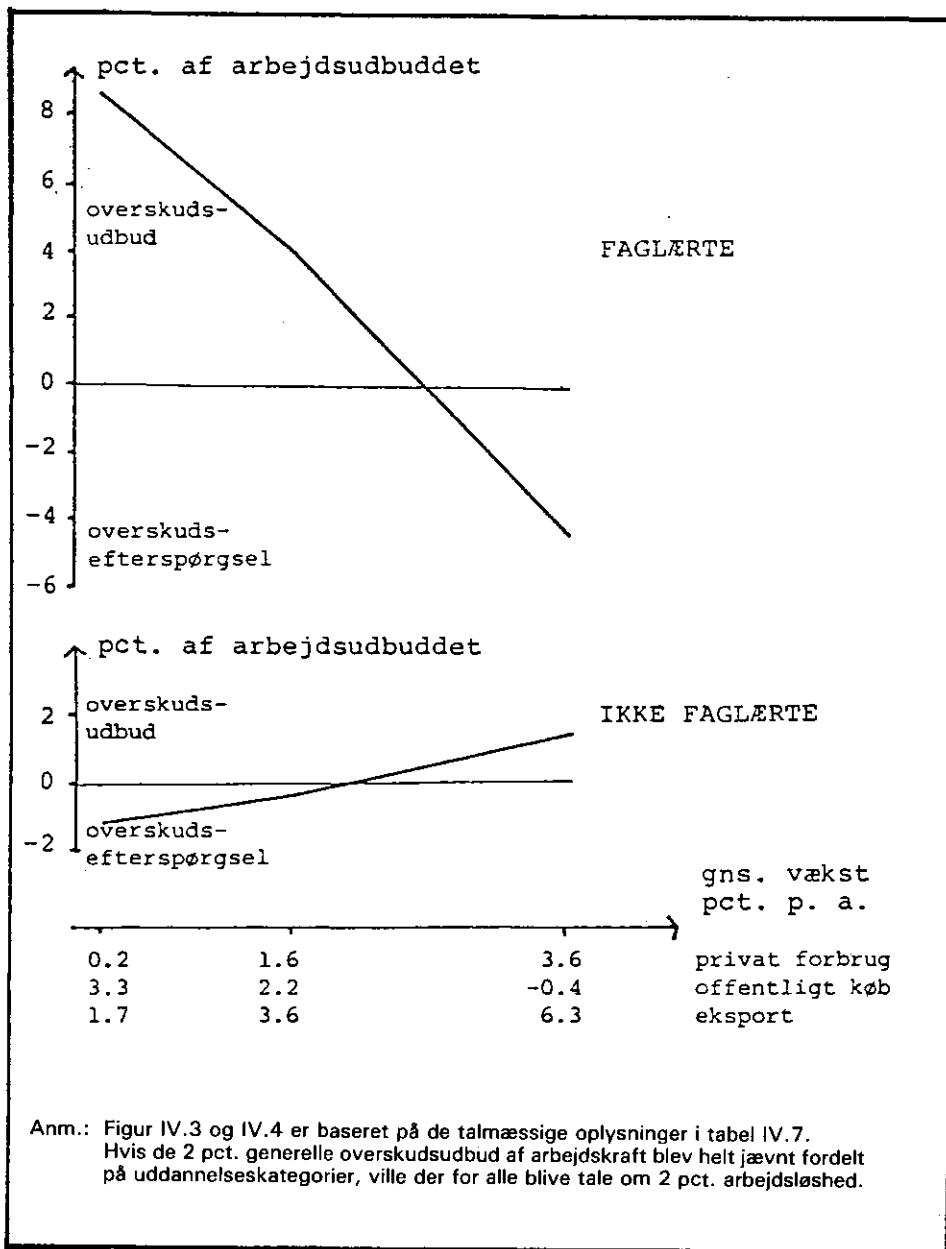
18. De arbejdsmarkeds-mæssige konsekvenser i slutåret af en ændret fordeling mellem privat og offentligt forbrug er lettest at illustrere og fortolke for så vidt angår de faglærte.¹³⁾

Figur IV.3 viser, at jo større væksten er i privatforbrug og eksport (altså jo længere til højre man befinder sig i diagrammet), jo strammere bliver arbejdsmarkedet for de faglærte. Ved en stigning i det private forbrug udover 2½ pct. pr. år i gennemsnit for fremskrivningsperioden bliver der direkte overefterspørgsel efter faglært arbejdskraft.

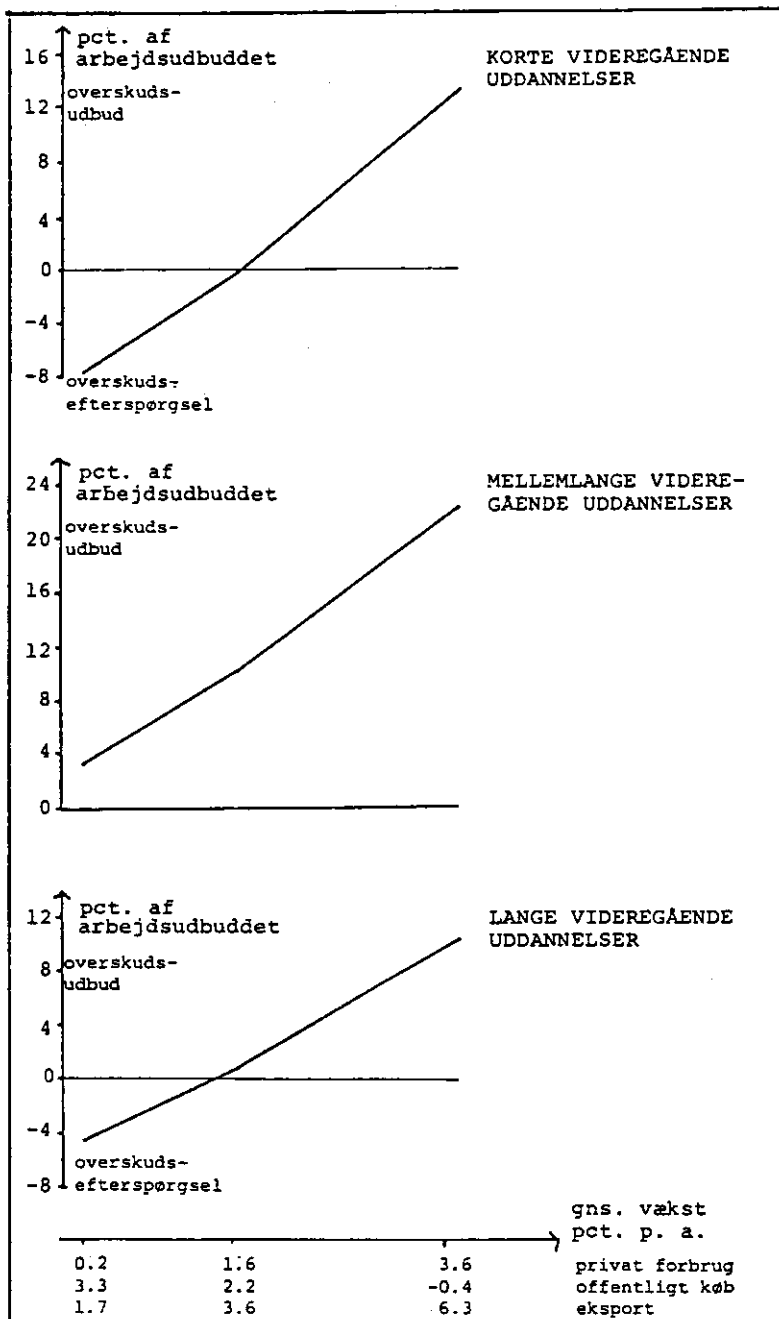
Når øget vækst i privatforbrug og eksport afføder denne ændring i arbejdskraftbalancen for de faglærte, hænger det naturligvis sammen med, at den private sektor beskæftiger relativt mange og den offentlige sektor relativt få med en lærlinge- eller EFG-uddannelse. Hvis uddannelseskategorien faglærte underopdeles, ses det, at for såvel 'jern og metal' som 'bygge og anlæg' vil der hurtigt opstå mangel på arbejdskraft, hvis udviklingen baseres på høj eksportvækst og privat forbrug. Også for H.K.-området vil denne tendens gøre sig gældende, men her er overskudsudbuddet (arbejds-

12. Figuren hviler konkret på tre beregninger med varierende vægt lagt på stigningen i det private forbrug. For hver stigningstakt i det private forbrug er udledt konsekvenserne for den hertil svarende nødvendige udvikling i eksporten og den offentlige sektors vækst.
13. Beregningsresultaterne giver også et fingerpeg om uddannelsesproblemerne karakter i en situation, hvor balanceproblemerne ikke løses fuldt ud, men hvor hensynet til dem alligevel fremtvinger et valg mellem privat forbrug og større eksportkrav på den ene side og offentligt forbrug og mindre krav til dansk eksport på den anden side.

Figur IV.3 Beskæftigelsessituationen for udvalgte uddannelseskategorier ved alternative løsninger af dansk økonomis balanceproblemer i 1999.

Figur IV.4 Beskæftigelsessituationen for udvalgte uddannelseskategorier ved alternative løsninger af dansk økonomis balanceproblemer i 1999

Tabel IV.7 Uligevægtsproblemer på arbejdsmarkedet ved 'fuld beskæftigelse' og ligevægt på betalingsbalancen (1999)

	Lav vækst i privat forbrug		Middel vækst i privat forbrug		Høj vækst i privat forbrug	
	----- overskudsudbød					
	1000 prs.	pct.	1000 prs.	pct.	1000 prs.	pct.
Ikke-faglærte	-16.5	-1.2	-3.7	-0.3	20.7	1.5
Faglærte og lign.	91.8	8.6	42.6	4.0	-47.5	-4.4
Heraf: Handel og kontor	63.0	14.3	52.1	11.8	33.6	7.6
Jern og metal	19.6	8.7	-5.1	-2.3	-52.5	-23.4
Bygge og anlæg	32.6	20.0	14.7	9.0	-18.0	-11.1
Korte videregående uddannelser	-16.4	-7.6	-0.3	-0.1	28.8	13.4
Heraf: Pædagoger	10.2	11.0	19.1	20.6	35.6	38.3
Mellemteknikere m.v.	-6.7	-22.7	-10.5	-35.7	-17.6	-59.8
Sygeplejersker m.v.	-7.8	-11.1	1.3	1.8	17.9	25.5
Mellemlange videregående uddannelser	6.7	3.4	20.2	10.2	44.5	22.4
Heraf: Folkeskolelærere m.v.	-6.4	-6.0	8.7	8.1	36.3	33.9
Socialrådgivere, HA, ED m.v.	9.4	21.5	9.5	21.8	9.7	22.3
Teknikumingeniører	-0.7	-2.8	-3.7	-14.3	-9.4	-36.9
Jordemødre, fysioterapeuter, afd. sygeplej.	4.9	24.7	6.3	31.6	8.8	44.2
Længere videregående uddannelser	-5.8	-4.5	1.1	0.8	13.4	10.3
Heraf: Gymnasielærere	-3.4	-13.3	-0.2	-0.8	5.8	22.4
Jurister og økonomer	0.9	2.6	2.7	8.8	6.1	19.6
Civil- og akademiingeniører	0.6	2.2	-0.6	-1.9	-3.0	-10.4
Læger og tandlæger	-1.0	-3.7	0.2	0.8	2.7	10.2
I alt	60.0	2.0	60.0	2.0	60.0	2.0
Årlig vækstrate 1982-99	----- pct. p.a. -----					
Privat forbrug	0.2		1.6		3.6	
Off. køb af varer og tjen.	3.3		2.2		-0.4	
Eksport	1.7		3.6		6.3	
<p>Anm.: Overudbuddet i pct. er beregnet ved at sætte overudbuddet i forhold til antallet af personer med den pågældende uddannelse. Positive tal for overudbuddet er det samme som arbejdsløshed for uddannelseskategorien. Negative tal for overudbuddet betyder, at der er udsigt til, at efterspørgslen efter den pågældende uddannelseskategori vil overstige udbuddet. Det samlede overudbud af arbejdskraft på 2 pct. af arbejdsstyrken svarer til den arbejdsløshedsprocent, de tre økonomiske fremskrivninger resulterer i.</p>						

løsheden) så udtalt i referenceforløbet, at kun en meget kraftig vækst i eksport (og privat forbrug) vil kunne ændre denne situation, jfr. tabel IV.7.

*Grupperne med
videregående
uddannelser*

19. Kurverne i figur IV.4 for de 3 kategorier af videregående uddannelser har det modsatte forløb af kurven for faglærte: Kun en stærk vækst i den offentlige sektor kan forhindre stor arbejdsløshed for disse grupper. Som tidligere nævnt udgør personer med en teknisk uddannelse dog en undtagelse fra denne generelle tendens. Forløbet er her som for de faglærte, jfr. tabel IV.7.

*De ikke-
faglærte*

20. For de ikke-faglærte under ét tegner der sig det billede, jfr. figur IV.3, at uanset hvilket udviklingsforløb, der bliver realiseret i fremtiden, vil gruppen total set udvise ret ringe følsomhed med hensyn til beskæftigelsesudvikling. Hvis man derimod går ned på undergrupper, vil der utvivlsomt være ret store forskelle, idet det offentlige typisk udbyder job, der traditionelt især besættes af kvinder, mens eksport-erhvervene og byggefagene hidtil i overvejende grad har beskæftiget mænd (specialarbejdere m.v.).

Bilagstabel IV.A Forskydninger i arbejdsstyrkens fordeling på uddannelser 1980-1999

	M & N D			Bestand i 1980	Tilgang	Afgang	Netto- tilgang	Bestand 1999
	1000 prs.	pct. p.a.	1000 prs.					
Ikke-faglærte	647.8	1.94	2.04	- 0.15	629.4			
Lærlinge og efg-udd.	530.1	2.25	1.77	0.65	597.7			
Heraf: Handel og kontor	143.3	1.99	1.85	0.19	148.5			
Jern og metal	155.7	2.54	1.60	1.23	196.3			
Bygge og anlæg	126.9	2.39	1.57	1.07	155.3			
Korte videregående udd.:	55.6	2.15	1.83	0.45	60.6			
Heraf: Pædagoger m.v.	7.6	4.69	1.84	3.66	15.1			
Mellemteknikere	25.5	1.75	1.63	0.17	26.3			
Sygeplejersker m.v.	1.6	-	-	-	2.3			
Mellemlange videregående udd.	69.6	2.95	1.77	1.56	93.4			
Heraf: Folkeskolelærere m.v.	32.6	2.39	1.71	0.90	38.7			
Socialrådgivere, HA,								
HD, m.v.	11.3	5.21	1.71	4.35	25.4			
Teknikumingeniører	22.6	2.59	1.71	0.41	24.5			
Jordemødre, fysioterapeu- ter, afd. sygepl.	0.3	-	-	-	2.5			
Længere videregående udd.	62.3	2.95	1.77	1.56	83.6			
Heraf: Gymnasie lærere	8.2	3.11	1.90	1.63	11.1			
Jurister og økonomer	13.5	3.27	1.77	1.97	19.6			
Civil- og akademilæg.	17.9	2.89	1.73	1.53	23.9			
Læger og tandlæger	12.1	2.91	1.72	1.57	16.3			
Ialt	1.365.5	2.17	1.90	0.38	1.466.7			

Gnst. ændring 1980-1999 i forhold til bestand i 1980
----- pct. p.a. -----

Ann.: Arbejdsstyrken er opgivet excl. uddannelsessøgende i arbejdsstyrken.
Kilde: 1980-tallene er beregnet på grundlag af Danmarks Statistiks registrerede arbejdsstyrke - statistik ultimo november 1980.

Bilagstabel IV.A (fortsat)

K V I N D E R

	Bestand i 1980	Tilgang	Afgang	Netto- tilgang	Bestand 1999	1000 prs.	
						Gnst. ændring 1980-1999 i forhold til bestand i 1980	pct. p.a.
							1000 prs.
Ikke-faglærte	633.1	1.35	1.72	- 0.51	574.4		
Lærlinge og efg-udd.	299.0	3.07	1.46	2.00	435.7		
Heraf: Handel og kontor	200.2	2.70	1.30	1.71	276.0		
Jern og metal	9.9	5.44	2.06	4.37	22.3		
Bygge og anlæg	2.1	-	-	-	3.1		
Korte videregående udd.	89.0	3.76	1.47	2.82	150.8		
Heraf: Pædagoger m.v.	40.9	3.91	1.07	3.28	75.5		
Wellemteknikere	1.4	-	-	-	2.4		
Sygeplejersker m.v.	43.0	3.56	1.71	2.37	67.2		
Wellemlange videregående udd.	52.1	4.23	1.57	3.30	96.5		
Heraf: Folkeskolelærere m.v.	38.5	3.78	1.62	2.72	64.1		
Socialrådgivere, HA, HD, m.v.	5.3	5.87	1.07	5.43	14.5		
Teknikumingeniører	0.1	-	-	-	0.6		
Jordemødre, fysioterapeu- ter, afd. sygepl.	8.2	4.85	1.57	4.02	17.3		
Længere videregående udd.	16.3	3.07	1.49	4.33	36.4		
Heraf: Gymnaslærere	5.0	3.85	1.27	2.99	8.9		
Jurister og økonomer	3.3	6.25	0.55	6.05	10.0		
Civil- og akademisk	1.3	-	-	-	3.3		
Læger og tandlæger	5.5	4.38	1.84	3.27	10.1		
Ialt	1.089.5	2.32	1.62	0.91	1.293.9		

Anm.: Arbejdsstyrken er opgivet excl. uddannelsessøgende i arbejdsstyrken.

Kilde: 1980-tallet er beregnet på grundlag af Danmarks Statistiks registrerede arbejdsstyrke - statistik ultimo november 1980.

Bilagstabel IV.B Udviklingen i efterspørgslen efter arbejdskraft fordelt på uddannelser 1980-99 ifølge referenceforløbet

	1980	1999	Ændring 1980-99
	- 1000 personer -		- pct. pr. år -
<i>Ikke faglærte</i>	1347.5	1249.7	-0.40
<i>Faglærte og lign.</i>	813.2	988.7	1.03
heraf: Handel og kontor	345.3	369.4	0.36
Jern og metal	161.8	227.6	1.81
Bygge og anlæg	117.8	150.6	1.30
<i>Korte videregående uddannelser</i>	146.2	181.8	1.15
heraf: Pædagoger m.v.	50.3	58.7	0.82
Mellemteknikere	26.3	39.1	2.11
Sygeplejersker m.v.	45.5	55.3	1.03
<i>Mellemlange videregående uddannelser</i>	127.7	149.9	0.85
heraf: Folkeskolelærere m.v.	74.5	75.9	0.10
Socialrådgivere, HA- og HD'ere m.v.	19.9	31.0	2.36
Teknikumingeniører	22.0	28.5	1.37
Jordemødre, fysioterapeuter, afdelingssygeplejersker m.v.	8.7	11.5	1.48
<i>Lange videregående uddannelser</i>	83.8	112.1	1.54
heraf: Gymnasielærere m.v.	17.9	20.8	0.79
Jurister og økonomer m.v.	17.3	24.2	1.78
Civil- og akademiingeniører	18.8	27.0	1.92
Læger og tandlæger	17.2	23.6	1.68
<i>Ialt</i>	2518.5	2682.2	0.33
Anm.:	Beskæftigelsen er i modsætning til bilagstabel IV.D opgjort inkl. godt 11.000 personer, som i 1980 var i beskæftigelse, men ikke kunne henføres til noget bestemt erhverv.		
Kilde:	1980 tallene er beregnet på grundlag af Danmarks Statistiks register-baserede arbejdsstyrkestatistik ultimo november 1980.		

**Bilagstabel IV.C Efterspørgsel, udbud og arbejdsløshed 1980-1999
ifølge referenceforløbet**

	Efter-	Udbud	Arbejdsløshed ¹⁾	
	spørgsel	1980-99	1980	1999
	Ændring	pct. pr. år	pct.	
<i>Ikke faglærte</i>	-0.40	-0.42	9.1	8.6
<i>Faglærte og lign.</i>	1.03	1.14	5.8	7.6
heraf: Handel og kontor	0.36	1.08	4.1	16.3
Jern og metal	1.81	1.42	5.9	-1.2
Bygge og anlæg	1.30	1.05	11.9	7.6
<i>Korte videregående uddannelser</i>	1.15	1.98	1.6	15.7
heraf: Pædagoger m.v.	0.82	3.24	0.5	36.8
Mellemteknikere	2.11	0.33	4.7	-32.9
Sygeplejersker m.v.	1.03	2.33	0.1	21.4
<i>Mellemlange videregående uddannelser</i>	0.85	2.27	1.6	24.6
heraf: Folkeskolelærere m.v.	0.10	1.89	0.6	29.1
Socialrådgivere, HA- og HD'ere m.v.	2.36	4.17	0.8	29.1
Teknikumingeniører	1.37	0.50	5.5	-11.2
Jordemødre, fysioterapeuter, afdelingssygeplejersker m.v.	1.48	4.54	0.0	42.8
<i>Lange videregående uddannelser</i>	1.54	2.09	4.8	14.0
heraf: Gymnasielærere m.v.	0.79	1.72	3.6	19.5
Jurister og økonomer m.v.	1.78	2.85	5.5	22.5
Civil- og akademiingeniører	1.92	1.80	7.3	5.1
Læger og tandlæger	1.68	2.14	3.2	11.2
<i>Ialt</i>	0.33	0.50	7.1	10.1
Note:	1) Overskudsudbud af arbejdskraft (positiv værdi) eller overskudsefterspørgsel efter arbejdskraft (negativ værdi) sat i forhold til udbuddet af arbejdskraft.			
Kilde:	1980-tallene er beregnet på grundlag af Danmarks Statistiks registerbaserede arbejdsstyrkestatistik ultimo november 1980.			

Bilagstabel IV.D Beskæftigelsen fordelt på sektorer, 1980 og 1999

	1980	1999
	- 1000 personer -	
Landbrug m.v.	190.8	140.2
Nærings- og nydelsesmidler	96.3	76.9
Tekstil og beklædning	36.9	27.5
Træ og møbel	29.6	27.5
Papir og grafisk	52.8	45.5
Kemisk	37.6	35.1
Sten, ler og glas	26.6	22.8
Jern og metal	183.4	200.4
Øvrig fremstilling	12.0	10.6
Bygge og anlæg	179.2	220.9
Engroshandel	161.7	168.2
Detailhandel	214.6	231.7
Transport	93.9	106.0
Jernbane, post, tele m.v.	83.0	92.4
Finansiel	74.0	89.6
Boligbenyttelse	19.3	22.0
Forretningsservice	86.0	95.1
Øvrige tjenester	214.9	197.0
Råenergi	0.3	0.4
Anden energi	14.6	13.6
Private erhverv	1807.5	1823.4
Offentlig sektor	699.7	847.7
Ialt	2507.2	2671.1
Kilde:	1980-tallene er beregnet på grundlag af Danmarks Statistiks registerbaserede arbejdsstyrkestatistik ultimo november 1980.	

Kapitel V

Sammenfattende synspunkter

Trods usikkerhed og de mange dimensioner er visse gennemgående konklusioner dog rimeligt sikre

1. Som fremhævet flere gange i det foregående kan der ikke drages håndfaste konklusioner af analysen i kapitel IV - analysen rummer mange facetter, og selv små ændringer i grundantagelserne påvirker beregningsresultaterne forholdsvis kraftigt som følge af den lange periode, de udspringer sig over. Ikke desto mindre træder visse gennemgående konklusioner dog frem med rimelig sikkerhed.

Eksportindustrien kan komme til at mangle arbejdskraft

2. Det må således stå klart, at lægges der stor vægt på stigning i det private forbrug i det fremtidige økonomiske forløb, kræves også en hastig eksportudvikling af hensyn til betalingsbalancen, og i så fald er det nuværende mønster i tilgangen til de forskellige uddannelser forkert. Fastholdes dette mønster, vil der i et sådant økonomisk forløb opstå en kraftig overefterspørgsel ikke alene for en række teknikergrupper (selv om det er her, manglen vil komme stærkest og tidligst til udtryk), men i høj grad også for faglærte i jern og metal og antagelig for specialarbejdere i industrien. De mulige mangelsituationer på disse områder vil blive desto mere udtalte, jo stærkere man ønsker at fremme det private forbrug, og jo mere kravene til den fremtidige eksportstigning dermed skærpes.

Stort overudbud inden for mange videregående uddannelser

3. Et andet klart grundtræk i beregningerne er, at der er tendens til drastisk stigning i ledigheden for en række grupper med mellemlange og lange videregående uddannelser: folkeskolelærere, sygeplejersker, læger og andre sundhedsuddannelser, gymnasielærere, jurister og økonomer m.fl. Det er grupper, der overvejende er offentligt ansat, og den meget stærke stigning i disse gruppers ledighed i de fleste af de beregnede forløb hænger naturligvis sammen med de forudsætninger, der er gjort om ingen eller kun begrænset vækst i det offentlige forbrug. I forlængelse af hidtidige udviklingstendenser er der imidlertid regnet med forholdsvis kraftige stigninger i den private sektors efterspørgsel efter de pågældende grupper. Alt i alt udviser efter-

spørgslen efter grupperne med videregående uddannelser derfor relativt kraftige stigninger i de forskellige beregninger. Den forudsete udvikling i ledigheden afspejler derfor først og fremmest den meget kraftige forøgelse af udbudet, der må forventes ifølge arbejdsstyrkeprognoserne for disse grupper.

H.K. samt bygge- og anlægsgang og ledighedstruede

4. Resultaterne af fremskrivningerne for faglærte inden for jern- og metalindustrien m.v. er langt fra udtryk for nogen generel tendens for alle faglærte. H.K.-området fremtræder i beregningerne som et stærkt ledighedstruet område, igen sammenhængende med en meget kraftig udbudsstigning. Denne konklusion forstærkes naturligvis, hvis antagelsen om en svag produktivitetsudvikling på dette område ændres. I det referenceforløb, der danner udgangspunkt for beregningerne, har også bygge- og anlægsgangene permanent høj ledighed. I alternativet med øget eksportvækst sker der derimod en ganske væsentlig reduktion af både H.K.-fagernes og byggefagernes ledighed. Eksportens vækst betyder - måske noget overraskende - mere for H.K.-fagernes beskæftigelse end den offentlige sektors vækst.

De ikke-faglærte i undersøgelsen

5. Det er som beskrevet en væsentlig mangel ved undersøgelsen, at den er meget 'grovmasket', specielt hvad angår de ikke-faglærte, idet man ikke har kunnet tage fornødent hensyn til, at karakteren af de ikke-faglærtes arbejde er meget forskellig fra sektor til sektor. Betegnelsen ikke-faglærte dækker i undersøgelsen helt enkelt alle, der ikke har afsluttet enten en lærlinge- eller elevuddannelse eller en (kortere eller længere) videregående uddannelse. Der er således tale om en overordentlig omfattende og heterogen gruppe, der i øvrigt inkluderer langt flere end de ikke-faglærte i lønstatistikken. Foruden specialarbejdere i industrien, bygge- og anlægsvirksomhed, transportfag m.v. drejer det sig blandt andet om meget talstærke grupper i den offentlige sektor, der er den største arbejdsgiver for kvinder uden nogen erhvervsuddannelse eller med ganske kort uddannelse.

Der kan naturligvis ikke ventes en parallel udvikling i arbejdskraftefterspørgslen for de forskellige undergrupper

For specialarbejdere sandsynligvis strammere arbejdsmarked. Andre grupper ledighedstruede. Specielt voksende beskæftigelsesproblemer for kvinder uden erhvervsuddannelse

Tilpasningsmekanismerne

Behov for næsten alle tænkelige tilpasningsmekanismer

inden for en så heterogent sammensat gruppe. Statistikgrundlaget har bevirket, at man beregningsmæssigt har måttet behandle den under ét, mens en mere tilfredsstillende analyse i hvert fald burde have belyst udviklingen særskilt for henholdsvis specialarbejdere i industrien og funktionærer og arbejdere i den offentlige sektor. For de førstnævnte kan der blive tale om et strammere arbejdsmarked, såfremt det lykkes at skabe en varig industriel ekspansion. For de sidstnævnte grupper synes der at være udsigt til en væsentligt øget ledighedsrisiko. Specielt indebærer forudsætningerne vedrørende den fremtidige vækst i den offentlige sektor, at en betydelig kilde til hidtidig stigning i efterspørgslen efter navnlig kvinder uden erhvervsuddannelse vil falde bort i fremtiden. Med den vækst, der ifølge udbudsprognoserne forventes i udbuddet på denne del af arbejdsmarkedet, tegner beskæftigelses-situationen for kvinder uden erhvervsuddannelse sig derfor ikke lovende.

6. Det ligger uden for undersøgelsens formål nærmere at diskutere de tilpasningsmekanismer, hvorigen gennem spændinger på arbejdsmarkedet kan elimineres. Men nogle hovedspørgsmål i den forbindelse skal dog kort berøres her til sidst i redegørelsen.

Først skal der påny mindes om, at den måde, beregningerne er gennemført på, indebærer, at tilpasningsmekanismerne er blevet låst fast i beregningerne, som netop derved giver et rendyrket indtryk af det tilpasningspres, der kan forventes på arbejdsmarkedet. Dette tilpasningspres er så stort, at så godt som alle de tilpasningsmekanismer,¹⁾ der er til rådighed, må forudses taget i anvendelse: både markedsmekanismer og tilgangsstyring, både tilpasning af de relative lønninger, nedbrydelse af faggrænser og omfattende omskolingsvirksomhed og ændringer i de forskellige uddannelsers indhold. En hovedmekanisme vil uden tvivl komme til at bestå i en omfattende substitutionskæde, hvor faglær-

1. Nogle af de tilpasningsmekanismer, der har været benyttet i fortiden, vil dog utvivlsomt komme til at spille en mindre rolle i fremtiden. Det gælder således den tendens, der på nogle områder kan have været til, at stigende arbejdskraftudbud på et område så at sige skabte sin egen efterspørgsel gennem opadgående standardglidning m.v.

te overtager ikke-faglært arbejde, hvor personer med længerevarende uddannelse overtager funktioner, som hidtil har været varetaget af personer med kortere uddannelser, og hvor det i det hele taget bliver almindeligt at være i 'utraditionel' beskæftigelse. Der må forventes en udvikling modsat den, der fandt sted i perioden med generel knaphed på arbejdskraft, hvor ikke-faglærte i vidt omfang overtog faglært arbejde, og hvor f.eks. i sundhedssektoren personalegrupper med kort sundhedsuddannelse afløste grupper med længerevarende uddannelse. Nogle af de tilpasninger, som dengang fandt sted, må dog anses for irreversible. Sygehjælpere bliver f.eks. næppe fortrængt af sygeplejersker.

Spontane ændringer i tilgangsmønstret

7. En af de vigtigste tilpasningsmekanismer vil givetvis bestå i, at der mere eller mindre af sig selv sker en ændring i tilgangsmønstret i retning af forøget udbud på områder med bedre beskæftigelsesudsigter. For eksempel kan der allerede nu konstateres en større tilgang af lærlinge til jern og metal end den, der ligger i fremskrivningerne.

Omskoling vil få stor betydning

8. Omskoling vil uden tvivl få stor betydning i den fremtidige arbejdsmarkedspolitik. I den hidtidige arbejdsmarkedskursusvirksomhed, der som nævnt i kapitel III er blevet stærkt intensiveret i de senere år, kan tyngdepunktet siges at have ligget i opskoling af ikke-faglærte til bl.a. at overtage væsentlige funktioner, der tidligere udførtes af faglærte. I fremtiden må det ventes, at omskoling af faglærte til andet faglært arbejde eller til specialarbejdere vil komme til at få en stærkt øget betydning. Det største problem vil dog komme til at bestå i omskoling fra de videregående uddannelser tildels til de samme funktioner.

Tilpasninger i lønstrukturen Den solidariske lønpolitik

9. Tilpasninger i lønstrukturen må ligeledes være en hovedmekanisme til at opfange og mindske spændinger mellem udbud og efterspørgsel på arbejdsmarkedet. Tilpasningen må naturligvis bestå i relative lønstigninger på knaphedsområder (eller områder med udsigt hertil) og relative lønfald på områder med overudbud. Tilpasningerne virker både ved at påvirke udbuddet og efterspørgslen på de forskellige dele af arbejdsmarkedet på en sådan måde, at uligevægten ('mismatch') mellem udbud og efterspørgsel formindskes. I

denne sammenhæng er det i relation til arbejdskraft-udbuddet værd at fremhæve, at ændringer i lønstrukturen også påvirker udbuddet via uddannelsesmønstret, men i øvrigt ligger virkningerne af ændrede lønrelationer nok især på arbejdsmarkedets efterspørgselsside.

Som det ofte har været diskuteret, kommer ønskerne om solidarisk lønpolitik let til at kolliderer med behovet for 'markedskonforme lønninger'. Den nuværende særligt høje arbejdsløshed for ikke-faglærte og for unge kan, som det også har været påpeget i tidligere redegørelser, nok for en del henføres hertil. De perspektiver på arbejdsmarkedet, som aftegner sig ifølge nærværende undersøgelse, kan imidlertid medføre, at problemstillingerne omkring den solidariske lønpolitik i nogen grad skifter karakter i fremtiden. På nogle områder, således hvad angår relationen faglærte/specialarbejdere, kan det med tiden blive lettere at gennemføre en lønudligning, uden at det får uønskede beskæftigelsesmæssige virkninger. På andre områder må der imidlertid imødeses stigende vanskeligheder for den solidariske lønpolitik; ikke mindst når det drejer sig om opnåelse af ligeløn for ikke-faglærte kvinder.

For grupperne med mellemlange og lange videregående uddannelser må de sidste mange års tendens til relativ lønreduktion ventes fortsat. Samtidig må der imidlertid som følge af de meget store forskelle i beskæftigelsesudsigterne inden for disse grupper ventes et brud på tendensen til mere og mere ensartede lønninger for grupper med nogenlunde samme uddannelsestid - eksempelvis fællesakademiske lønrammer - hvis det skal undgås, at forskellene i beskæftigelsesforholdene forstørres yderligere op.

*Teknisk
gymnasium?
Specialarbejder-
uddannelse
på EFG?*

10. Som tidligere nævnt har formandskabet ikke ment at kunne gå ind i en nærmere diskussion og vurdering af indholdet af de forskellige uddannelser, derunder hvilke krav den tekniske udvikling stiller til ændring af uddannelserne. Fra drøftelser herom, der i forbindelse med udarbejdelsen af redegørelsen har været ført med arbejdsmarkedets to hovedorganisationer, skal imidlertid nævnes, at der fra LO-side er blevet peget på ønskeligheden af, at EFG-uddannelserne suppleres med en form for EFG-specialarbejder-ud-

dannelse, og fra arbejdsgiverside på ønskeligheden af, at der etableres et teknisk gymnasium. Under et møde i Dansk Arbejdsgiverforening med en kreds af virksomhedsrepræsentanter med særlig indsigt i uddannelsesproblemer fremhævedes behovet for supplerende intensiv-uddannelser (også af specialarbejdere) på eksempelvis svagstrøms- og mikroprocessorområdet og for generelt at kunne bygge oven på eksisterende uddannelser (til 'høje, men smalle uddannelser'). Det blev herunder ikke mindst understreget, at der ligger en stærk uddannelsesmæssig barriere i, at specialarbejdere ikke kan uddanne sig, så de opnår en formel erhvervskompetence som faglærte, uden at begynde helt forfra med en lærlingeuddannelse, hvad indkomstbortfaldet i lærlingeperioden normalt vil stille sig i vejen for. Tendenserne til 'båseopdeling' inden for uddannelsessystemet antages at have nær sammenhæng med organisationsstrukturen på arbejdsmarkedet.

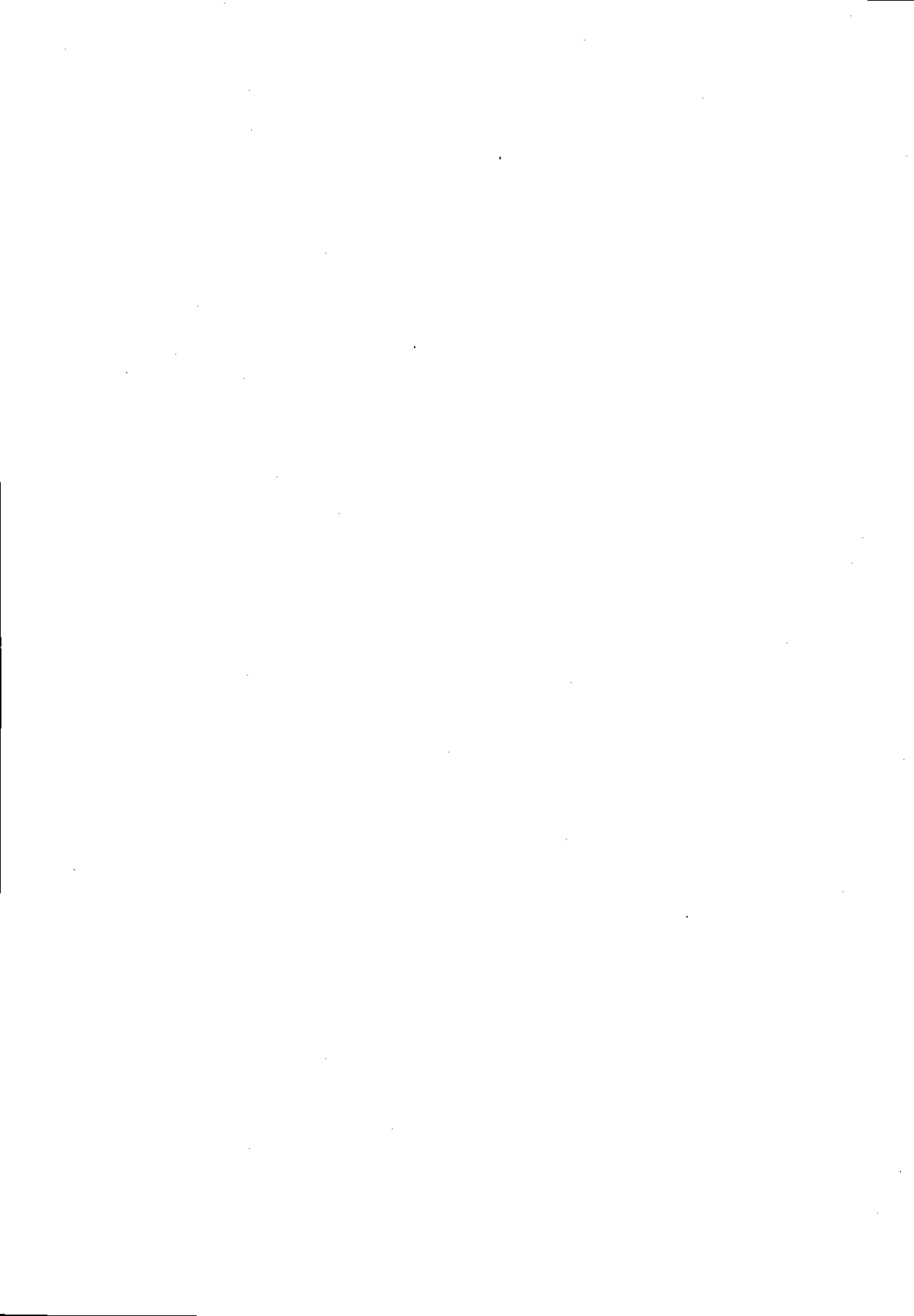
*Løsning gennem
arbejdstids-
politik?*

11. På baggrund af de dystre beskæftigelsesudsigter for 1980'erne og langt ind i 1990'erne er spørgsmålet om fremskyndet arbejdstidsforkortelse som middel til nedbringelse af arbejdsløsheden i den senere tid blevet diskuteret med fornyet intensitet. De generelle økonomiske problemstillinger i forbindelse hermed, derunder ikke mindst lønkompenationsspørgsmålet, er behandlet i tidligere redegørelser, navnlig Dansk Økonomi, maj 1982, samt i småtryk nr. 27 fra Budgetdepartementet. Nærværende redegørelse understreger i tilknytning hertil kraftigt de store vanskeligheder for udformningen af en arbejdstidspolitisk strategi, som følger af arbejdsløshedens skæve fordeling på fag og uddannelsesområder. Medens det er begrænset, hvor meget en generel arbejdstidsforkortelse vil kunne hjælpe på arbejdsløshedsproblemerne for blandt andet grupperne med videregående uddannelser, vil den - især hvis der kommer en længerevarende opgang - hurtigt kunne skabe knaphed på en række faglærte arbejdere og på specialarbejdere foruden naturligvis på de oven for omtalte teknikergupper. For at en arbejdstidsnedsættelse (uden lønkompenation) netto skal give anledning til en positiv beskæftigelseseffekt, er det derfor en nødvendig betingelse, at den sker gradvist og ledsages af en kraftig forstærkelse af foranstaltningerne til forbedring af mobili-

*Skal arbejds-
tidspolitikken
være selektiv?*

teten på arbejdsmarkedet, derunder omskolingsvirksomheden som nævnt oven for. Samtidig er det nok et spørgsmål, om ikke en arbejdstidspolitik, der mere dikteres af beskæftigelseshensyn end af folks præferencer m.h.t. valget mellem øget fritid og øget forbrug, burde udformes selektivt - dvs. med hensyntagen til de vidt forskellige beskæftigelsesudsigter i forskellige fag og erhverv - frem for generelt.

En sådan selektiv udformning af arbejdstidspolitikken kan umiddelbart siges at stride mod traditionen for at henføre arbejdstidsspørgsmål under de generelle overenskomstforhandlinger. Det stemmer dog i praksis overens med den forskellige udbredelse af deltidsarbejde på de forskellige dele af arbejdsmarkedet. En øget udbredelse af deltidsarbejde vil uden tvivl kunne medvirke til at mindske den fremtidige uligevægt på arbejdsmarkedet. Som problemstillingen ovenfor er formuleret, rækker den imidlertid videre end til øget anvendelse af deltidsarbejde, nemlig eksempelvis til fastsættelse af en forskellig normalarbejdsuge for forskellige grupper på arbejdsmarkedet. At dette langt fra vil være uproblematisk, siger sig selv, og det rejses her kun som et spørgsmål.

English Summary

Part I: The Economic Situation and some Long-Term International Prospects

*Chapter I:
The Economic
Situation* The report is in agreement with the view that, at long last, an upswing in the international economy may be counted upon. But the upswing is likely to be hesitant and uncertain. In Western Europe the turn will come later than in the United States, and for some time it will be weaker. The improvement in employment is likely to be very modest, and consequently the rise in unemployment will probably continue through 1983 and well into 1984.

The geographical distribution of the upswing will for some time be to the disadvantage of Denmark. This is due to the fact that Danish exports are dependent particularly on the growth of European markets. International price developments, not least of course the fall in oil prices, and developments of interest rates are, however, exceedingly favourable for Denmark. Both the fall in interest rates and the dampening of the international inflation have been considerably more rapid than generally anticipated. One has to go back many years to find inflation rates as low as those presently experienced.

The improvement over previous years of Denmark's international competitiveness for the time being seems to have stopped or perhaps even to have been reversed into a slight deterioration, even though the almost precipitous decline in Danish interest rates will have the opposite impact. The lagged effects of improvements in earlier years will continue to contribute, however, to further gains in Danish market shares. This means that for 1983 Denmark may expect a rate of growth in GNP of some 2 per cent, which against the background of developments in the rest of Europe is quite favourable. The demand for resources from the international sector is too weak, however, to neutralize the contractionary impact on employment of

domestic demand. The number of unemployed, therefore, will increase to about 10½ per cent of the labour force this year (as compared to 9.9 per cent in 1982) and to almost 12 per cent next year. Due to the reduction of growth in the public sector gross domestic product is estimated to grow at only 1-1.5 per cent in 1984, which is lower than the estimate for Western Europe as a whole. Thus prospects for unemployment continue to be critical indeed, whereas the balance-of-payments problem and the inflationary pressure have been somewhat alleviated, and interest rate conditions have been radically changed.

*Chapter II:
Some Long-Term
Trends in the
World Economy*

This chapter constitutes a 'bridge' to the subsequent chapters III, IV and V which contain long-term projections of the Danish labour market. The chapter is assumed, however, to have an interest in itself in connection both with the discussion of long-run global developments and the discussion of the current economic situation. On the basis of a long-run assessment of the international economy, projections are made for Danish exports.

Looking back at the 'golden age' of the 1950's and 1960's, the report stresses that it was these years that were extraordinary rather than the years of slower economic growth since 1973 (apart from the last 3 years of stagnation and severe increases in unemployment). Until the end of the century an average growth rate of 2½ per cent is assumed for the OECD-area - half of the rate during the 'golden years'. This considerable reduction of growth rates over the coming decades is not due to physical limits to growth. Rather it is the result of constraints of a political and institutional nature. In the industrial countries particularly the difficulties of reconciling full employment and stable prices impede the restoration of a high growth scenario. Furthermore economic policies are almost paralyzed by budgetary problems. The universal reduction of public sector growth is not counteracted by tax reductions to a sufficient extent to create the necessary 'compensatory push' to the private sector.

A change in these premises of economic policies does not seem likely. This implies that fiscal policies will be clearly

contractionary. Thus if overall macro-economic policies - fiscal and monetary - were to be revised in a moderately expansionary direction, this would require monetary policies to have a rather strong expansionary impetus. This again would constitute a clear shift away from the restrictive monetarism which until recently has characterized monetary policies in most countries. Even if certain alleviations have occurred in the last year or so, they have not been sufficient to constitute a clear reorientation.

A characteristic feature of long-term developments in the industrial countries are sectoral reallocations towards increased emphasis on services. In the Western European countries this development has coincided with the growth of the public sector. The change in preferences towards private enterprise means that private services will become growth-areas in the future. This presumably will intensify the requirement for a 'compensatory push' to private demand.

Given the constraints which are imposed on fiscal policies this push must come from monetary policies and be strong enough to imply a large fall in the real rate of interest. It is perhaps doubtful that the fall will be as large as needed to fully compensate for the contractionary fiscal policies. On the other hand much evidence suggests that the degree of unemployment in the OECD-countries is now close to the limit where the risk of social fragmentation is found too high. It is therefore assumed that the economic policy - probably especially the monetary policy - will be modified to such an extent that at least an increase in unemployment beyond the present international level can be avoided. This is assumed to be possible if the annual long term growth rate of the OECD-countries is around 2.5 per cent.

Given the distribution of the growth rates on countries, the different import elasticities, and finally an assumption of unchanged Danish competitiveness, an average annual increase of 3¾ per cent in the volume of the Danish export of goods and services is expected.

Part II: Long term Prospects in the Labour Market

Chapter III: Developments during the Latest Decades

This chapter presents some key figures for the labour market and the educational system during the past two decades. The use of resources in the educational system amounts to around 6½-7 per cent of GNP. The figure has been roughly constant for about a decade, but represents more than a doubling compared with the 1950's. The 6½-7 per cent do not include any sort of imputed wages to students. (If such figures were added, the total investment in education would amount to at least 15 per cent of GNP).

The report presents figures for total educational costs (to the public) per 'candidate', ranging from school leavers to persons with university degrees. Veterinaries and scientists are among the most expensive as their educational costs are around 7 to 10 times higher than the costs of those getting intermediate qualifications through apprenticeships etc..

Reflecting to some degree the strong expansion of the educational system, the number of school leavers from ordinary school never starting a vocational training has been declining over time. However, a large fraction of those in the educational system (in all its various branches) leave the system without finishing the education. Thus around 40 per cent of a birth generation are still without any completed formal vocational qualifications. This, of course, does not mean that they are 'unqualified' (though statistically they are registered as such) or 'failures'. But it illustrates the overwhelming importance of on-the-job training, thereby also throwing light upon the dangers of youth unemployment.

Since 1960 the total labour force has increased by around 500.000 to around 2.700.000 persons. Practically all of this increase can be ascribed to higher female participation rates. On this background it might perhaps have been expected that unemployment would have hit women harder than men. However, economic growth during the last two decades has been concentrated largely on sectors employing many women, whereas trades predominantly

employing men have been receding.

*Chapter IV:
Projections to
the end of the
Century*

Projections of the supply in the various parts of the labour market are made with the assistance of Danmarks Statistik (the Central Statistical Office of Denmark), drawing upon its registres of employment and education, population projections and a special projection model for the labour supply Demand projections are made on the basis of a sectorized macroeconomic model developed by the chairmanship and secretariat of the Economic Council. Using this model, a so-called 'reference-course' to 1999 has been estimated under assumptions specified in the report. Together with the labour supply projections this 'reference-course' shows an unchanged high level of unemployment at the end of the projection period, but at the same time a highly changed composition of unemployment. Mechanical engineering craftsmen with at present a rather high unemployment rate would tend to be in scarce supply in 1999. An even more scarce supply is predicted for technicians at various intermediate levels At the same time very heavy unemployment is foreseen for practically all others with degree-level qualifications (economists, lawyers, humanists, teachers, doctors, dentists etc.), corresponding intermediate groups (nurses, librarians, 'white-collar workers' with a vocational training etc) and many (though not all) groups of 'unqualified', among them not least women without or with only a short vocational training.

One reason for the frightening employment prospects for the groups mentioned is the assumed strong slowing down of the demand of the public sector. This sector has been the main employer of these groups, especially at the two ends of the scale of qualifications: University degrees etc. on the one hand, 'unqualified' in the defined sense on the other. However, the main reason is that the supply projections show especially large increases in the supply within these groups.

In addition to the calculations under the 'reference-course', various other calculations have been made showing the effects on labour demand of assumed changes in exports,

private consumption and public consumption, respectively. Finally it has been tried to point out which mismatch-problems would emerge under the rather heroic assumption of full employment being reestablished and the balance of payments deficit eliminated at the end of the projection period.

Chapter V: The chapter discusses various mechanisms of adaptation to reduce the vast mismatches foreseen in chapter IV. Among other things a 'substitutional chain' is foreseen through which - due to the general excess supply of labour outside engineering industry etc. - craftsmen will take over work hitherto being performed by unskilled labour, persons with university degrees will take over work at intermediate levels of qualifications etc. The strength with which this process will take place will depend, of course, on the extent to which relative wages are adjusted to differences in relative scarcity (or perhaps rather relative abundance) of labour. In the past, efforts to eliminate or reduce wage differentials (in search of 'just wages') have often run contrary to employment considerations. To some extent, however, this may change in the future. In some fields, e.g. between skilled and non-skilled workers in manufacturing, it may become easier to equalize wages without harming the employment possibilities of the non-skilled. In other fields, however, problems of the past may become even more pronounced in the future. Thus efforts to obtain equal pay for women without vocational training may run into great difficulties in the future.

Finally, the chapter deals with the question of a shortening of working hours etc. as a possible remedy against unemployment. This question has been dealt with also in earlier reports, stressing not least that in order to have any positive employment effect a shortening of working hours should be without wage compensation. This report illustrates another side of the question, viz. the fact that a substantial and quick general reduction of labour supply would soon lead to bottlenecks etc. in various occupations, especially among the technicians and craftsmen in engineering industry. At the same time the shortening of working hours would have to be very substantial in order to

reduce the serious future excess supply among a number of other occupations. On this background, it is suggested that a 'working hours policy' should be selective rather than general.

Summary table: Short-term prospects

	1982		Percentage changes in volume terms		
	Current prices Bill. D.Kr.	Per cent of GDP	1982	1983	1984
Private consumption	262.8	55.8	2.5	1.2	1.8
Public consumption	131.1	27.9	3.0	1.7	-0.7
Gross fixed capital formation	74.3	15.8	3.3	3.4	1.2
of which					
Private construction	15.9	3.4	-13.0	7.9	5.5
Energy sector investments	10.2	2.2	85.5	9.2	-31.8
Public investments	12.2	2.6	-8.0	-11.7	-6.7
Final domestic demand	468.1	99.4	2.5	1.6	0.9
Stockbuilding	-0.1	-0.0	0.3 ^{a)}	0.1 ^{a)}	0.1 ^{a)}
Total domestic demand	468.0	99.4	2.8	1.8	1.0
Exports of goods and services	167.7	35.6	1.6	3.3	2.9
Imports of goods and services	165.0	35.1	3.6	2.4	2.2
Foreign balance	2.7	0.6	-0.7 ^{a)}	0.4 ^{a)}	0.3 ^{a)}
GDP	470.7	100.0	2.2	2.1	1.3
GDP deflator			10.8	7.9	3.8
<i>Memorandum items</i>					
Consumer prices ^{b)}			10.1	7.3	3.4
Unemployment (percentage) ^{c)}			9.9	10.5	11.9
Current balance (US \$.billion)			-2.4	-1.4	-1.3
Notes:	a) Weighted contribution to GDP-growth.				
	b) Implicit consumption deflator.				
	c) In per cent of total labour force.				
Source:	Central Statistical Office of Denmark and own estimates.				

34. Dansk økonomi, november 1978. Konjunktursituationen. Produktivitetsstigninger, arbejdsløshed og realøkonomisk råderum. Arbejdsløshed og dagpenge-regler. Arbejdstidsforkortelse som instrument i konjunkturpolitikken. 25 kr.
35. Dansk økonomi, maj 1979. Konjunkturændelserne. Blokeringer og løsningsmuligheder i den økonomiske politik. International valutapolitik - EMS. 27,50 kr.
36. Dansk økonomi, september 1979. Konjunktursituationen. 18 kr.
37. Dansk økonomi og energiproblemerne, juni 1980. 30 kr.
38. Dansk økonomi, december 1980. Konjunktursituationen. Langtidsperspektiver. 25 kr.
39. Dansk økonomi, maj 1981. Konjunktursituationen. Indtjenings- og investerings-situationen i industri og landbrug. Muligheder for at stimulere erhvervsinvesteringerne. Livsindkomstopgørelser for 1980. 30 kr.
40. Dansk økonomi, november 1981. Konjunktursituationen. Underskuddet på statsfinanserne. Investeringer, inflation, skat og rente. 30 kr.
41. Dansk økonomi, maj 1982. Konjunktursituationen. Konkurrenceevnepolitik, efterspørgseldrening og investeringskrise. Arbejdsløshed og arbejdstid. Summary in English. 35 kr.
42. Dansk økonomi, oktober 1982. Konjunktursituationen. Investeringskrisen og underskuddet på statsfinanserne. Indkomstpolitik og valutakurspolitik - eller kun indkomstpolitik? Summary in English. 30 kr. Udsolgt.
43. Dansk økonomi, maj 1983. Konjunktursituationen og nogle langsigtede internationale udviklingstendenser. Perspektivanalyse for arbejdsmarkedet. English Summary. 35 kr.

ANDRE PUBLIKATIONER

Jørgen Hansen og Martin Paldam: SMEC. En kvartalsmodel af den danske økonomi. Udgivet i samarbejde mellem Københavns Universitets Økonomiske Institut og Det økonomiske Råds Sekretariat. 1973. 20 kr.

Jørgen Rosted, Alexander Schaumann og Christen Sørensen: SMEC II. Måling af finanspolitikens aktivitetsevirkninger. Det økonomiske Råds Sekretariat. 1974. Udsolgt.

Christen Sørensen: MICS. En mikro simulationsmodel for lønmodtagerhusstande. Det økonomiske Råds Sekretariat. 1977. 15 kr. (sælges kun fra Det økonomiske Råds Sekretariat).

Jan Fabritius, Dan Knudsen, Alexander Schaumann, Erik Steen Sørensen, Torben Visholm: SMEC III. Det økonomiske Råds Sekretariat. 1979. 20 kr.

Det økonomiske Råd, Sekretariatet
 Nørre Voldgade 68
 1358 København K
 01 - 13 51 28

Forlag: Direktoratet for statens indkøb
Distribution til boghandelen gennem
Danske Boghandleres Kommissionsanstalt

Pris: 35 kr. inkl. moms
ISBN 87-503-4599-0
Fi27-44

Jencodan Tryk ApS, København